

YU ISSN 0027—8084

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

XXII/4—5

БЕОГРАД
1977.

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXII (нова серија)

Св. 4—5

САДРЖАЈ

Глаголи на <i>-аѝи</i> са двојаком презентском основном (свршетак) (БРАНИСЛАВ МИЛАНОВИЋ)	163—306
Регистар	307—316

ГЛАГОЛИ НА -АТИ СА ДВОЈАКОМ ПРЕЗЕНТСКОМ ОСНОВОМ

VII

Глаголи са општим делом на *ш̄, д, с*

102. Од тих глагола само је један са безвучним фрикативом *с* (*сис-ати*) и такође само један — са звучним експлозивом *д* (*зид-ати*). Сви остали на том месту имају безвучно експлозивно *ш̄*. И у правописном речнику највише је сложених, с префиксима (нпр. *зайрејаш̄и*, *разбукјаш̄и се*), а мање је оних који су и прости и сложени (на пример: *клевејаш̄и* и *оклевејаш̄и*, *шејаш̄и* и *одшејаш̄и*, *џршејаш̄и* и др.). Неки су, међутим, наведени само као прости (нпр. *бенејаш̄и*, *срејаш̄и*).

Најпре ћу узети у разматрање глаголе са општим делом на *с* и *д*.

Глагол *с и с а ш̄ и*

103. У Правопису су наведени и сложени глаголи — с префиксима: *за-*, *из-*, *на-*, *џо-*, *џре-*, *у-*, који се налазе и у Вуковом речнику. Код Ристић-Кангрге и Деановић-Јернеја нема глагола *засисаш̄и*. Уосталом, ту глаголску реч, с презентом на *-с̄ам*, Вук даје у изразу *засисало дијете* (тако се каже „кад жена на ново затрудни, а још дијете није одбила“). Затим, глагол *џресисаш̄и*, *сшиџм* код Вука значи *vertrocknen*, *exaresco* („Јордан вода туна *џресисаше*“), а у Деановић-Јернејевом речнику упућује се на *pre-*

sahnuti; тако је и у речнику Ристића и Кангрге, само што они то значење узимају под 2. Треба рећи и то да је код Деановића и Јернеја и глагол *насисаићи се*, *saziarsi succhiando*, без презентског облика. У овим речницима као *ѝресисаићи* и глагол *ѝсисаићи* има презент само на *-шѝм* (*ѝсшѝм*). Презент осталих глагола је с дублетним облицима, и то на првом месту је увек облик на *-сам* (други, на *-шѝм*, код Вука је у загради, свакако као мање обичан у његовом језику).

Међутим, материјал који имам из језика писаца показује нешто друкчији однос облика с двојаком презентском основом. То ће се сада видети из примера. На једној страни су ови:

— Ти крв полако памуком *сисаи* (Ј. Ст. П о п о в и ћ, Даворје, СКЗ, 89);— Венецијански ваздух *сисајућ'* (Б. Ј а к ш и ћ, Дела II, 1911, 93); — . . . да им она [гуја] отров *изсиса* (З м а ј - Јован Јовановић, Певанија, 1882, 490; у прози); — ако *сисају* своју снагу из осећања и нада масе (Б. К н е ж е в и ћ, Закон реда у историји, 1921, 138); — (сви одлични Мароканци *сисајући* наргиле поспано гледају) (Ф. М а ж у р а н и ћ, Од зоре до мрака, 1927, 76); — Ја хоћу да ме из земље *усиса* цвијет (И. В е л и к а н о в и ћ, Сријемске приче, 1915, 14); — . . . одговори Серавим, *сисајући* и он врх од чибука (С. М а т а в у љ, Изабране приповетке, 1946, 246); — те му чак дозвољавале и да их *сиса* (Св. Ћ о р о в и ћ, Цел. дела I, 31); — Не дам да ме латинац и математичар *исисају* (Исидора С е к у л и ћ, О моме народу, 1948, 34); — слатки двопеци, који из пуне чаше *исисају* вино наједном (М. Б о г д а н о в и ћ; Р. Ролан, Кола Брењон, 1946, 51; превод); — И неки корен зна, кажу, што *сисајући* га уопори се крв (М. Н а с т а с и ј е в и ћ, Хроника моје вароши, 1938, 85); — *сисајући* оловку попуњују укрштене речи (О. Д а в и ч о, Песма, 1953, 49); — прихватио даље да *сиса* (Вј. К а л е б, Бијели камен, 1969, 133); — У сну како *ѝосиса*. . . (и с т о, 134); — *Сисају* ти крв на памук (А. В у ч о, Распуст, 1954, 211); — *Сисајући* цигарете . . . зетског дувана (М. Л а л и ћ, Свадба, 1950, 242); — па узе да *исиса* цигарету (Ч. В у к о в и ћ, Виси-

не, 1952, 241); — Не дај да Зорку [овцу] *сиса* јагњешце (Б. Ч и п л и ћ, Дивље јато, 1952, 31); — штите оне који нам крв *сисају* (Б. Ч и п л и ћ, Јаруга, 1953, 43); — сваку јој капљу *исисаш* (Б. Ч., Дивље јато, 46); — Сву ову мржњу *усисај* у груди (Григор В и т е з, Пјесме, 1950, 28); — Оно ће да *сиса* из ње (Миљивоје Р и с т и ћ, Очи, 1938, 109); — река, која далеко горе *сиса* Јастребац (М. П е р о в и ћ, Хроника о Пустој реци, 1951, 156); — само што не *сиса* прст (М. М о с к о в љ е в и ћ; И. Тургењев, Месец дана на селу, 1951, 66); — *сиса* своју лулицу (Д. С у ш и ћ, С пролетерима, 1950, 44); — хоће да *сиса* шећер (В. Д е д и ј е р, Дневник II, 1946, 465).

Дакле, према овим примерима може се рећи да су глаголски облици са основом презента на *-а-* присутни у књижевном језику на читавом простору, иако нису толико бројни.

Према њима су, на другој страни, ови примери за облике са основом *сисе-*:

— *сисе* отров из свију посматрања (Св. В у л о в и ћ; Е. Фајхтерслебен, Прилози дијететици душе, 1880, 154); — *усишући* пуним плућима оштри ваздух (Т. Д о в и ј а н и ћ; Пјер Лоти, Исландски рибар, СКЗ, 8); — . . . па ме *сисе* к'а смукови краву (Ст. С р е м а ц, Вукадин, 1903, 278); — *сису* крв . . . (Ст. С р е м а ц, Приповетке IV, СКЗ, 87); — *сису* [мотиве] из својих ноката (Р. Д о м а н о в и ћ, Цел. дела II, 512); — *сисе* живот из њега (Милица Ј а н к о в и ћ, Плава госпођа, СКЗ, 56); — као пијавице *сису* крв сељаку (Ј. С к е р л и ћ, Писци и књиге V, 1923, 114); — непрестано *сисеће* киселе бомбоне (И. А н д р и ћ, Лица, 1960, 80); — *Сисе* зрак кроз хавану (М. К р л е ж а, На рубу памети, 1954, 36); — Створи се грдна јама која *сисе* сву ону воду (В. Н а з о р; Речник МС); — [сељака] кога *сису* сеоски и градски зеленаши (Бран. Ћ о с и ћ, Покошено поље, 1953, 317); — Он и овако *сисе* не само нас, него и цео срез (Х. Х у м о, Адем Чабрић, 1947, 87); — [кишне капи] *сисе* младо сунце (М. К а ш а н и н, Трокошуљник, 1930, 53); — пућио је усне као да *сисе* (В. Д е с н и ц а, Прољеће

у Бадровцу, 1955, 324); — То су паучићи што *сису* овај јадни народ (Н. Симић; Речник МС); — *Сисе* топлину војникових руку (Ст. Галогаж, Чудне силуете, 1928, 6); — на тој врлети *сисе* камен као лишај (Анте Ковачевић, Од данас до сутра, 1936, 9); — . . . гдје се од врућине *сисе* логорска прашина (М. Вујачић, Гавран на звонику, 1953, 5); — почеше да *сису* мезгру (Р. Петровић, Бурлеска . . . , 1955, 82); — дјеца доје и *сису* колико хоће (И. Самоковлија, Приповетке, 1964, 105); — поче да *сисе* (Е. Кош, Као вуци, 1958, 136); — целати су га терали да *сисе* крв (Бора Ђосић, Приче о занатима, 1966, 77).

Такве облике овог глагола више употребљавају песници. Јер у стихованом изразу гласовно сазвучје речи са палаталним фрикативом *ш* (*сисе-*) чини је акустички мелодичнијом него кад је са поновљеним денталним сибилантом (*сиса-*). Да и за то наведем изванредан број примера.

— Он задуван тако да дах једва *сйшѐ* (Д. Станојевић; Л. Ариосто, Бијесни Роландо II, СКЗ, 125); — Слатко тепа, слатко дише . . . | и ручицу малу *сисе* (С. С. Крањчевић, Изабране пјесме, СКЗ, 6); — Сунце је пламено *сисе* (М. Крлежа, Лирика, 1949, 53); — Квргавим рилом дрво свако *сисе* (и сто, 192); — Дај ми да *сисем* језера дубока (М. Бојић, Песме и драме, СКЗ, 37); — Верујмо вечно у наш живот свежи, | увеле смокве плод *сисући* свенут (и сто, 15); — И крв да ми *сисеш*, док ти жудње вену (и сто, 8); — Као крв две ноћне сабласти што *сису* (Ј. Дучић, Песме, 1956, 133); — Но цвет сна отровног не преста да *сисе*! (Ј. Дучић, Песме, 1968, 167); — Нараштаји, који *сису* к'о пауци (Влад. Петковић-Дис, Песме, 1939, 118); — Дотле нек струји и нека ме *сисе* | крв моја . . . (и сто, 71); — Борба крв пролива а влага је *сисе* (Влад. Станимировић, Изгнаници, СКЗ, 73); — Док здрав и снажан корен моћно *сисе* | храну што земља нуди у обиљу (Д. Марковић, Тренуци и расположења, 1928, 77); — А он сиромаси и крв своју *сисе*

(В. Рајић, Песме, СКЗ, 95); — Умор и јад их као суша *сеше* (В. Живојиновић - Massuka, Стихови, СКЗ, 114); — Живот, кроз жиле, *сеше* подмлађење (Св. Стефановић; Б. Поповић, Антологија новије српске лирике, 1936, 197); — Црна весла црпе, пију, *сешу* снагу (Ј. Ђонович, Горски токови, 1947, 100).

У овом смислу карактеристични су примери из језика Вељка Петровића. Он је у прозном тексту употребио презентски облик *сиса*: — пожудно *сиса* цигару (Варљиво пролеће, 1954, 381), а у песми је облик *сеше*: — Ја сам ко лептир у мрежи паука | који му рилом сок живота *сеше* (На прагу, 1913, 142).

Разуме се да то не значи да се у језику једног писца облици с двојаком презентском основном, *сиса-* и *сеше-*, потврђују само на овај начин. И за глагол *сисаћи* има примера у материјалу, и то више, да исти писац кад пише у невезаном слогу употребљава и једне и друге облике. Да и те примере наведем.

— . . . пчела, која *сеше* мед из отровног цвећа (В. Пелагић, Стварни народни учитељ, 1903, 94): — *сиса* се, док вино не почне цурити (и с т о, 934); — Те се животиње зову сисавци јер *сешу* прву своју храну (М. Ђ. Милићев ић, Историја педагогије, 1871, 413): — сад да дам народу крштене спахије да му крв *сисају* (Кнез Милош у причама, 189); — припио се па му *сеше* снагу, као што пијавица крв *сеше* (Ј. Веселиновић, Хајдук Станко, 1896, 225); — [пчелица] марљиво *сеше* све до дна (Слике из сеоског живота III, СКЗ, 53): — обноћ дође вештица . . . да га *сиса* (Слике из сеоскога живота I, СКЗ, 35); — [пчеле] падаху на липе да се меда *насисају* (Слике из сеоског живота III, СКЗ, 60); — стално *сешу* кесе странака (Ст. Винавер; Ф. Рабле, Гаргантуа и Пантагруел I, 1950, 428): — Не могу ваљда из малог прста да *исисам* колико он људи има у воду (Ст. Винавер; Ј. Хашек, Доживљаји доброг војника Швејка III, 1949, 55); — *сеше* крв свима рибама (И. Секул ић, Хроника паланачког гробља, 1962, 289): — Зна се само како радницима *сиса* крв (Записи, 1941, 98); — *сешући* палац (М. Црњански, Сеобе I, СКЗ, 67): —

Немој искати да *сисаш* (и с т о, 425); — кажу да га дијете у млијеку *усише* (М. Б о ж и ћ, Курлани, 1958, 53): — да те други пут живо *ѝосиса* (и с т о, 103).

Овде нису наведене све потврде за књижевну употребу глагола *сисаѝи* у облицима с презентском основом. То и није потребно јер се и на овим примерима може видети колико су ти облици, са основама *сиса-* и *сише-*, заступљени код писаца. Види се, наиме, да се облици са измењеним сугласником у основи више употребљавају, да су фреквентнији, нарочито кад се мисли и на њихову несумњиво доста већу употребу у песничком језику. И они се, као такви, стално шире у свим семантичким остварењима ове глаголске речи у односу на друге облике, са основом *сиса-*, осим у једном — када се она узима у основном значењу: „устима извличити млеко из дојке, вимена . . .“ (Речник МС). Тада се ови облици сигурно много више употребљавају. Они су тако употребљени и у књизи *Ви и Ваше одојче* др У. Р у ж и ч и ћ а. Ево неколико примера:

— Нађе се и неко похлепно одојче које брзо *сиса* (стр. 87); — сва одојчад не *сисају* увек истом снагом (89); — неко одојче . . . толико [се] *насиса* да се ноћу уопште не буди (92); — одојче *ѝосиса* увек нешто мање млека лети него зими (95); — „љути се“ и *сиса* своје прсте (116).

Рекао бих да при том у језичком осећању на употребу оваквих облика глагола *сисаѝи* подстичу и блиске, сродне речи, као што су: *сиса*, *сисање*, *сисанче*, *сисаѝ(а)* и др. На другој страни, бројни глаголи са *-исаѝи*, као што су: *бегенисаѝи*, *биѝисаѝи*, *брисаѝи*, *ѝисаѝи*, *дисаѝи*, *дембелисаѝи*, *калаисаѝи*, *кидисаѝи*, *конѝролисаѝи*, *курѝалисаѝи се*, *мирисаѝи*, *оѝерисаѝи*, *ујдурисаѝи* и др. имају основу презента искључиво на *-ише-* (нпр. *брише-*), и тако могу утицати да и од глагола *сисаѝи* све чешће настају облици с таквом основом.

Из свега што је овде изнесено о дублетним облицима глагола *сисаѝи* излази да се и једни и други употребљавају пуноважно код писаца савременог књижевног језика. Али је такође сигурно да су у њему облици са основом *сише-* бројнији и све

чешћи. Зато се може сматрати да ће се сâм појав, као такав, и даље развијати у том правцу.

104. Према речнику ЈАЗУ у нашем старом језику (западних крајева) није било такво стање у употреби тих облика. Наиме, од два презентска облика, *сисам* и *сишѐм*, који су и ту наведени, за први је написано — да је обичнији, „особито ако је ријеч о млијеку“. А могло се рећи и више од тога јер су се у грађи за овај речник нашла само два примера с презентом на *-ем*: један је употребио Ј. П а н ч и ћ (— . . . уста су пружена у . . . сисаљку, којом храну *сишу*), а други се налази у Елезовићевом Речнику косовско-метохијског дијалекта (— *Сише* ли дете?). Међутим, за облике са основом *сиса-* има већи број потврда у језику писаца из разних крајева (М. Држић, Ветранић, Д. и Н. Рањина, Врчевић, Д. Обрадовић, Вук, Даничић), а има их које су и из Лике, Славоније и Црне Горе. Све то значи да су облици са том основом раније били у изразитој доминацији на пространом делу језичке територије.

105. И ова реч има прасловенско порекло. Налази се најпре у старословенском језику као *sъsati* с презентом *sъsъ* (Handwörterbuch) и конјугира се по обрасцу зъвати, зовъ; дакле, однос основа је: *-а-* : *-е/о-*. Миклошич у Lexicon-у има и глагол съсати, *-сѣж*, *-сѣши* (поред съсати), али то није реч старословенског језика у правом смислу. — У руском језику је однос основа као у старословенском, тј. *-а-* : *-’е-(о)*, при чему је само у изговору умекшан претходни сугласник *с*; дакле, у том језику је *сосѣтъ*, *сосу*, *сосѣшь*, *сосуи*, императив *соси*, *сосише*. — У западнословенским језицима, пољском и чешком, презентска основа је различита: у пољском је *ssać*, *ssie*, а у чешком — *ssáti*, praes. *ssáji*, bás. *ssám*, импер. *ssáji*. Према томе, презентски облик пољског језика одговарао би нашем *сише*, а облик у чешком стоји према српскохрватском *сисам*. — Од јужнословенских језика ове глаголске речи има и у словеначком: *sesáti*, а презент је само на *-ám*; императив је *sesàj -ájte!* Ово је први глагол који у српскохрватском језику има дублетну презентску основу, а у словеначком је та основа јединствена. У речнику ЈАЗУ за бугарски језик се

наводи презент *сисамъ*, али у великом речнику савременог бугарског књижевног језика (1959) те речи нема.

Глагол *зидати*

106. Видели смо да се као сложени глагол употребљава с већим бројем префикса. Од свих тих глагола у првом издању Српског рјечника Вук има само ове: *зидати*, *зидати*, *назидати* и *идзидати*, и они су наведени с презентом на *-ам*. А то значи да су се с таквим обликом, односно с таквом презентском основом, употребљавали у тршићком говору. Међутим, у другом издању речника њихов број је увећан, и сада су сви — међу њима и они из првог издања — с дублетним облицима у презенту. Презент на *-ем* и с јотованим сугласником код Вука је свуда у заградџи; на пример: *зидам* (*зићем*), чиме је обележено да то није главни облик презента. Можемо се овде запитати да ли то значи да је Вук касније видео да у говору његовог родног краја постоје и облици са основом *зиће-* или је на такве облике наишао кад је „по различнијем крајевима народа нашега“ „купио“ речи за ново издање речника; а путовао је, како сам каже у Предговору, „овога посла ради . . . којекуда, као н.п. у Хрватску, Далмацију, Дубровник, Боку и Црну Гору“. Мислим да је реалније претпоставити ово друго. Јер су поменути облици глагола *зидати*, са основом *зиће-*, највише регистровани у књижевним делима писаца на тим језичким подручјима, као што ће се видети.

На другој страни, у речнику Деановића и Јернеја ови глаголи имају у презенту јединствен облик, и то на *-ам*, сви, осим глагола *ѣрезидати*, који је с два облика: *ѣрезидам* и *ѣрезѣћем*. И у Боранићевом Правопису је *зидам* и *ѣризидам*. Међутим, у Ристић-Кангрином речнику глаголи: *назидати*, *ѣрезидати*, *сизидати* и *узидати* наведени су с дублетним облицима презента; нпр. *назидам* (*назићем*), а глагол *зидати* и остали сложени с једним су обликом, на *-ам* (нпр. *зидам*). А већ је наглашено да у том речнику има доста неуједначености и недоследности при навођењу појединих граматичких облика речи и да се то огледа и на

овом примеру (НЈ књ. XIX, 112). Мислим да је требало осврнути се и сада на ова два речника. Јер ако је први заснован на јужном изговору, а други — на источном, онда овакво представљање презентског облика ових глагола не одговара стању које стварно постоји у језику писаца. А у њиховим књижевним делима очито су уопштени облици ових глагола са основом *зида-*, и за то није потребно давати примере. Али ни облици са другом основом (*зиће-*) нису сасвим непознати. Навешћу све које имам. То су прво ови:

— Вјенчам духом вас могућим, | у свебићу који влада, | . . . који прахом горе *зиће*! (П. П р е р а д о в и ћ, Дјела II, 1919, 8); — Ту се *зићу* горске цркве зиди (О. М. О с т р о - ж и н с к и, Недјељко, 1888, 65); — Ћуд јој не могући штоно ријеч *рићу* | да поколебају, још маће да слђмѓ, | присташе, и на њој наду своју *зићу* (Д. С т а н о ј е в и ћ; Ј. Ариосто, Бијесни Роландо II, 1896, 169); — Погледајте: све што машта *зиће*, | тешке збиље с коријеном руше (Т. А л а у - п о в и ћ, Пробране пјесме, 1902, ?); — Земан *зиће* по котару куле, | земан *зиће*, земан *разићује* (М. О г р и з о - в и ћ, Хасанагиница, 1909, 120); — Он није клео коби своје, | та знб је, гдје се вјечност *зиће* | да туј и тјеме крваво је (С. С. К р а њ ч е в и ћ, За народ, 1933, 115); — Да се ријечима градови оснивају и *зићу*, Хрвати би имали — шта . . . (К. Ш. Ђ а л с к и, У ноћи, 1913, 325); — Није то била Бог зна какова кућа, као што их сада *зићу* [zidju] (Ј. Еу-ген Т о м и ћ, Пошурице, 1887, 120); — Турија ожалостио се већ онда, кад почели да га [мост] *зићу* (Д. Ш и м у н о - в и ћ, Посртне новеле, Загреб, 116); — И тако је почео Трнин да *зиће* на фантастичкој бази Меланијину хисторију (М. К р л е ж а, Три кавалира, 1920, 41); — Неки се неукусни градови *зићу* (М. К р л е ж а; Речник САНУ); — Сетио се он, да је ту . . . где сада *зићу* . . . зградурину, стајала у цветњаку . . . приземница (М. К р л е ж а; К њ и - ж е в н а р е п у б л и к а, 1924, 115); — Покрајном стрмом улицом, коју *зићу* с једне стране војне зграде . . . (М.

Б о ж и ћ, Курлани, 1954, 169); — клесари клешу, зидари *зиђу* (Б. В и л о в и ћ, Звон о је оплакао, 1938, 82).

Овим примерима треба додати још један забележен код М. Л а л и ћ а, а то је: — Да подигнем нешто као зид око тога, као гроб да то *изидјем* да ми више не долази? (Зло прољеће, 1953, 13). Овако је презентски облик одштампан у ћириличком тексту сигурно према рукопису који је написан латиницом, а у којој се глас *ђ*, као по правилу, обележава, у машинском слогу, са два знака — *đ* и *j*.

Разуме се да то не значи да писци код којих су забележени ови облици глагола, са основом *зиђе-*, употребљавају у свом језику само такве облике. То, свакако, не значи. Чак ће пре бити да они иначе знају за стандардне облике, са основом *зида-*, а да им се ови други само изузетно поткраду под пером. Ипак је важно као чињеница да се ти облици код њих налазе у језичкој свести. У материјалу имам ова два примера за облике са основом *зида-* које су употребили М. Л а л и ћ и М. Б о ж и ћ:

— ништа од онога што *зидају* златна брда (Хајка, 1967, 102); — наговорио их да *разидају* ограду (Курлани, 1958, 268).

Тако је и М. К о р о л и ј а у „драмском поему“ *Зидање Скадра* (Загреб, 1920) на самом почетку у прозном тексту употребио презентски облик *зиђу*: — *зиђу* се трагичне Скадарске Зидине (с. 15), а после, у стиховима, употребљава облике са основном *зида-*; на пример: — Но, вараш ли се, вараш, ти, што *зидаш* | од века (55); — у којој Народ и живи и *зида* (55).

107. Облици са основом *зиђе-* нађени су затим и у народним песмама, не само у уметничкој поезији. За те облике су ови примери:

— Дувар *зиђе*, дукатим' га ниже.

(В. Ст. Караџић, Српске нар. пјесме
(из Херцеговине) VI, 1866, 126);

— Кулу *зиђу* до неба ведрога . . .

(В и л а год. IV, 1868, 674);

— „*Зићи*, Раде, изгубио главу! . . .

(Б. Петрановић, Српске на р. пјесме, јуначке,
књ. III, 1870, 538);

— Ђе је своју мајку погубио,
Онђе *зићи* цркве и олтаре . . .

(Хрв. на р. пјесме, 1896, 110).

Само у песми *Зидање Скадра* има неколико примера за употребу ових глагола у облицима с презентском основом. И, што је интересантно, ту се мешају облици и с једном и с другом основом. Да их наведем.

- док не нађеш Стоју и Стојана,
а обоје брата и сестрицу,
да *зазиђеш* кули у темеља . . . (ст. 23)
- доведи их Скадру на Бојану,
да *зиђемо* кули у темеља . . . (ст. 38)
- *зиђиће* је кули у темеља (ст. 74)
- да ј' у темељ кули *узидамо* . . . (ст. 87)
- „Не дај мене, добри господару,
да ме младу у град *узидају!* (ст. 203)
- нек ти купи роба ил' робињу,
те *зидајше* кули у темеља“. (ст. 207)

Пада у очи да у завршној стилизацији песничког стварања облици с једном основом стоје у песми један за другим. Као да је народни певач у том случају прво саопштавао стихове са глаголским облицима које је усменим путем добио с песмом, а затим оне које је имао у свом језичком осећању. У истој песми се и презент глагола *дозиваћи* јавља с двојаком основом: — он *дозива* слугу Десимира (ст. 26) — и: — Па *дозивље* из планине вила (ст. 64). Уопште, ови и овакви примери у традиционалном народном стваралаштву које се оформљава језичким средствима представљају неоспорно живе трагове анонимних учесника.

108. То би били сви примери које имам за употребу облика са презентском основом *зиђе-* у књижевном језику. Дакле, врло ограничен и оскудан број, док су они други, за облике са основом *зида-*, многобројни. Наведени примери из народне поезије и из језика писаца потврђују да су се такви облици овог глагола (са основом *зиђе-*) архаизирали, тако да су најзад у књижевној упо-

треби постали толико ретки да се данас чини као да их више и нема. Цитирани примери затим показују да се облици са основом *зиђе-*, толико колико их је, налазе у уметничким творевинама писаца и народних стваралаца на језичком терену западних и југозападних крајева; дакле, у зони ијекавског књижевног изговора. (Деановић и Јернеј у речнику, а донекле и Боранић у Правопису, испустили су из вида такве облике ових глагола). А нема ниједног примера који би био из језика писца са источног, екавског подручја. Ако су Ристић и Кангрга били убеђени да таквих облика нема на тој страни, онда не знамо зашто су поменуте глаголе навели и с презентом на *-’ем*. А ако су при том мислили на наш књижевни језик у целини, што би сигурно било најисправније, онда су могли тако навести и друге глаголе. У сваком случају, модернији лексикографи не би погрешили да су овде поступили као што је поступио Вук у своје речнику.

109. Такве су облике, међутим, више употребљавали писци раније, у старом језику. То се види из речника ЈАЗУ, где се наводе примери за облике: *дозићем*, *и́ресићише*, *сазиће*, *сазиће се*, *сазићу*. Прост глагол *зидати* такође је наведен с дублетним презентским облицима (*зидам* и *зићем*), за које се каже да „се подједнако налазе“, што је потврђено већим бројем примера. Од њих ћу навести само ове: — Јао вам, који *зићеше* гробје од пророка (Н. Рађина); — Од старих бијеше дни (јоште се *зићући*) пукал им опћени, ну танко, зид кући (Д. Златарић); — С овијем градом, с нашијем складом ки се оди *зиће* сада . . . (Ц. Палмотић); — Ах, прем *зиће* на пржини и врх морске трчи пјене . . . (И. Гундулић); — дувар *зиће*, дукатим’ га ниже (Нар. пјес. херц.); — а бише им одлука овака да ју *зићу* тија до облака (М. А. Рељковић).

110. Ову реч, као просту и сложену с префиксима, имају и други јужнословенски језици. Наравно, у речницима тих језика она се даје у облику који има књижевну вредност. И овај глагол је у свима њима с презентском основом на *-а-*. Тако је у македонском: *suda*, *izsuda*, *nasuda*, *nodosuda*, *obsuda*, *iodsuda*, *iosuda*, и увек тако (са африкатизованим денталом — *s m. z*); у бугарском:

zìdam, -аш, изиздам, обзидам, њодзидам; у словеначком: *zìdati -ат, nazìdati -ат, podzìdati -ат, pozìdati -ат*. — Међутим, у старословенском од глагола *zъdati* (са slabим ступњем кореновог вокала) презент је *ziždъ, -ždeši*, а од сложеног глагола *sъzidati -sъzid-[ajъ]* (Handwörterbuch); дакле, наставак *-je-* којим се завршава основа у непосредној је вези са глаголским кореном, због чега је дошло до јотовања сугласничке групе *-dj-* (> *-žd-*). Код Миклошича (Lexicon) други облик глагола *зидати*, на *-данъ -данши*, означен је као редак („*rarius*“), а од глагола *съзидати* презент је *съзиданъ -анши* и *съзидаж -ждеши*. Значи, у старословенском језику, који је фиксиран у споменицима IX—XI века, презент ових глагола био је с дублетним облицима. Али је исто тако јасно да облици са основном на *-je-* нису били у подређеном односу. Штавише, могли су то бити главни облици, па, према томе, и са примарном основном. Питање је да ли треба претпостављати да је таква глаголска основа била и у данашњим јужнословенским језицима. Ако се тако узме, онда су у њима, осим у српскохрватском, новији облици, са секундарном основном на *-aje-*, истиснули друге из употребе. У нашем језику они су се задржали до данас, али то су, у књижевној употреби, њихови последњи трагови, толико скривени да се једва налазе. Поменимо овде и то да у чакавском дијалекту, који, као што је познато, доста верно чува архаичне језичке црте, међу њима и морфолошке црте, стари писци, према речнику ЈАЗУ, имају, на пример, и ове глаголске облике: *сазијем, сазијеш, сазију; раззију* (Луцић). А у хрватским народним песмама „што се пјевају по Истри и кварнерских отоцих“ забележен је облик императива истог глагола: *сазиј* (= *сазиђи*).

У руском језику је то глагол *созидáтиъ*, и у Ушаковљевом речнику је наведен с презентом на *-áто, -áешъ*, али је у загради назначено да је то књишка и реторска реч („книжное и риторическое“).

*

111. Као што је већ речено, са безвучним денталом *ѣ* у општем делу наведено је, у правописном речнику, више глагола овога типа, тј. са дублетним облицима презента (императива и прилога садашњег). Прво ћу се задржати на простим глаголима

за које у материјалу има највише потврда, а онда ћу прегледати и друге.

Глагол *бенећати*

112. Мислим да то није општепозната реч иако се налази забележена у свим речницима који су у овом раду коришћени. Код Вука значи „говорити којешта“. У правописном речнику је наведена као акценатски дублет: *бенѐћати*, *бенећем* и *бенећам*, поред *бенећати*, *бенећем*. Као да су облици с презентском основном одређени према томе какав акценат има глагол у инфинитиву: кад је дугоузлазни акценат, презент је с дублетним облицима, а ако је краткоузлазни на истом месту, онда — има само једну основу (*бенеће-*). Од глагола *бенѐћати* презент је *бенећем* и *бенећам* у речнику САНУ (1959), за чим су се, вероватно, повели и састављачи правописног речника. Јер на другим местима, пре тога, свуда је презент само *бенећем*: код Вука, Ристића и Кангрге, Деановића и Јернеја, као и у Белићевом Правопису (код Боранића и Бакотића речи нису акцентоване). С другим акцентом у инфинитиву (*бенећати*) и с презентом *бенећем* овај глагол је записан само у Ристић-Кангргином речнику; тако је унет и у правописни речник.

У речнику САНУ презент *бенећем* дат је на првом месту, испред облика *бенећам*. Тај облик је у речнику МС и МХ у гради и са одредбом „ређе“. Дакле, очигледно се даје предност облику са основном *бенећем-*. А за наше раније лексикографе то је чак једина презентска основа овог глагола. Међутим, у књижевном језику писаца однос облика са основама *бенећем-* и *бенећам-* не одговара таквом њиховом представљању, а поготову не одговара ономе што стоји у претходним речницима, а то је — да поновимо — само презентски облик *бенећем* уз инфинитив *бенѐћати*. Штавише, у речничким грађама примери за облике с том презентском основном малобројни су према другима — за облике са основном *бенећам-*. Могу да наведем само ове:

— Нека *бенећу* и неск клепећу . . . (Зборник И. Р у - в а р ц а I, 1934, 291); — он се . . . наднео на плот . . . и

бенеће којешта (М. Ђ. Глишић, Приповетке I, 1879, 21); — Нити вам се ту . . . *бенеће* све што низ глачави језик плане . . . (М. П. Шапчанин, С Дрине на Нишаву, 1889, 95); — Шта је теби? Већ све ове дане *бенећеш* нешто слично . . . (А. Цесарец, Бјегунци, 1933, 86); — Излуди и почима да *бенеће* о незнатим баштама (А. Цесарец; Речник МС и МХ).

Много више има потврда за облике са основном *бенећѝ-*.

И њих ћу навести све. То су:

— . . . и самъ са собом коишта *бенећѝаоћи*, повикнемъ изненада (Раић Ђ. Иоанњ; В. Гете, Страдания младога Вертера, 1844, ?); — вештије гата и *бенећѝа* него што торбе ушива (Ј. Грчић Миленко, Цел. дела, 270); — Шта ко жељка и *бенећѝа*? (Змај Јован Јовановић, Певанија, 1882, 113); — Рат је мета! — Тако он *бенећѝа* (и с т о, 540); — Шта овај *бенећѝа*? (и с т о, 574); — Па још *бенећѝаиће* којешта по механи с оним . . . попом! (М. Ђ. Глишић, Приповетке II, СКЗ, 98); — Ма шта *бенећѝаиш*, сумани зликовче . . . (Б. Ђ. Нушић, Сабрана дела XVIII, 205); — Зулумћар нијесам, чим сам те пустио да ми ту *бенећѝаиш* (Св. Ђорговић, Цел. дела VII, 506); — А шта ћу друго кад оћете да *бенећѝаиће*? (С. Матавуљ, Бакоња фра-Брне, 1945, 124); — Тако *бенећѝају* нешто, а у ствари ништа (Е. С. Петровић, На делу, 1939, 28); — Ајде, не *бенећѝај* ту ваздан (Р. Чолаковић, Записи II, 1948, 135); — *Бенећѝају* ли о течности као укуности или као о текућини? (Ст. Шимић, Језик и пјесник, 1955, ?); — „Шта *бенећѝа* ова будала?“ рече Дон Кихоте (Ђ. Поповић; М. Сервантес, Дон Кихоте II, 1895, 105); — Давно се је рекло: здравица девета по брду *бенећѝа* (Л. Грђић-Бјелокосић, Из народа и о народу I, Мостар, 40); кад девета [чаша] почне да *бенећѝа*, излазе и ови у кућу (Крсно име у околини Сарајевској, Б. Вилгад. II, 1887, 248); — Св. Саво једнако је . . . сједио у механи и слуш’о што свијет *бенећѝа* . . . (Свети Саво у народном предању, забиљежио Љ. Мутић, Б. Вилга, 1901, 212).

Не може се знати да ли овим облицима, са основом *бенеџа-*, у изговору писаца који их употребљавају, одговарају облици са инфинитивном основом *бенеџа-*, као што би се очекивало према ономе како је у правописном речнику то представљено. Али је једно јасно: такви облици овога глагола убедљиво већом употребом у књижевном језику стоје испред других облика, са презентском основом *бенеђе-*. Имају их, у својим текстовима, разни писци у времену до данашњих дана и на простору који захвата више говорних области. А што тих писаца ипак нема у већем броју, разлог је у оскудној употребљивости саме речи.

113. Ова реч се налази и у речнику ЈАЗУ, где је наведена с презентом *бенеђем* и са значењем које јој је дао Вук. Затим је написано: *с а м о у н а ш е в р и ј е м е*. То значи да у тако богатој језичкој грађи, која је била намењена изради овог речника, није било података да је она у прошлости употребљавана. Зато је за Даничића, као обрађивача, то реч новијег времена, управо времена када ју је Вук унео у прво издање речника. А она је и пре тога забележена: на истом месту Даничић се позива на Ступлићев речник [Rječosložje, Дубровник, 1806], „гдје је *praes. и бенеџам*“, и као пример за њену употребу наводи пословицу: *Бенеђе* као пијан на даћи (Н а р. п о с л. Вук.)

Глагол *з а н о в е џ а џ и*

114. Ову глаголску реч и сродне речи Даничић изводи из корена *ти* на тај начин што се самогласник „шири у *аи*, од чега у словенским језицима пред самогласним бива *ов*“, а значење тога корена *к л о н у т и* „приближује се к значењу *п р е н е м а г а т и с е*“ (Коријени, 1877, 121). У Броз-Ивековићевом речнику глагол *зановијеџаџи* значи „као блебећући досађивати“. Али семантичка вредност ове речи није тако сигурно одређена. Постоји више значењских категорија и нијанса у њима које ту вредност најближе представљају. Тако се у речнику САНУ на првом месту дају ова значења: *н а л а з и т и с в е м у м а н е, з а м е р к е* (обично неоправдано), *с и т н и ч а р и т и, ц е -*

пидлачити, закерати. А у речнику МС и МХ *зановешаћи* значи: приговарати, говорити неважне ствари, бесмислице. Итд.

Чини се да је по гласовном саставу ово сложена глаголска реч, с префиксом у првом делу, иако је јасно да то није, јер у језичком осећању недостаје глаголски део такве сложенице. *Зановешаћи* је, дакле, јединствени глагол имперфективног вида, који се само као такав и осећа.

115. Пре Правописа од 1960. године глагол *зановешаћи* у речницима и у Боранићевом правописном речнику има презент *зановешам* (*зановијешам*); само је код Белића у речничком делу Правописа поред тога и облик са основном *зановеће-* у загради. А не треба и сада истицати да је у најновијим речницима — САНУ и МС и МХ — исто као у речнику Правописа, тј. уз инфинитив глагола презент је с дублетним сблицима, који стоје напореда. Међутим, ни једно ни друго се не слаже потпуно са оним што је у речничким грађама забележено код писаца. Да то кажем одређеније: не може се, прво, рећи да у њиховим књижевним радовима уопште нема облика са презентском основном *зановеће-*; нити је, затим, тачно друго — да ако такви облици постоје, да их имају у тој мери да су равноправни с другим сблицима, од основе *зановеша-*. Истина, међу многим примерима за облике са овом основном (*зановеша-*) у језику писаца само је један — за облик са основном *зановеће-*:

— А што баке *зановећу*

Зато нама стало није (Ј. И л и ћ, Цел. дела, 29).

Али је и то знак да таквих сблика може бити и на другим местима и да су овде изостали више случајно. У збиркама речи које чине добар део речничке грађе — јер речник САНУ није само речник књижевног језика, већ и народног — за поједине говорне крајеве дају се и облици овог глагола, и то са основном *зановеће-*. Тако у збирци речи из западног косовског дијалекта, Вучитрна и околине, Гл. Е л е з о в и ћ има и овај пример: — Сад ли си нашао да ме *зановећеш* на овај гороглав . . . Презент *зановећем* је затим и у Левчу (Бушетић), као и у крушевачком крају (— Шта *занове-*

ћени?). Такав презентски облик овог глагола (*зановеће*) налази се и у збирци речи из некадашњег јасеничког среза (крагујевачки округ). Кад је тако у народним говорима поменутих крајева, може се претпоставити да такве облике глагола *зановештаи*, са основом *зановеће-*, имају или треба да имају и писци на овој језичкој територији. Зато је, мислим, више случајно што они овде недостају.

Што се тиче примера за облике са основом *зановешта-*, речено је да их има велики број. Од њих сам одабрао да наведен ове:

— *зановјеташ*, *зановјеташа*, м. [јуж.] који *зановијешта* којешта (В. Караџић, Српски рјечник, 1898, 194); — Први сердар. Шта ти ту *зановешташ*? (Ј. Ст. Поповић, Драматски списи I, 1902, 122); — неколико сеоских беспосличара седе око главања и *зановештају* (Љуб. П. Ненадовић, Цел. дела XX, 1895, 49); — Ти не *зановештај* (М. Ђ. Милићевић, Живот Срба сељака, 1894, 207); — Не *зановештај* ми цели божји дан! (Е. Кумичић, Госпођа Сабина, 1883, 199); — Не *зановијештај* и не преди, гдје конци пуцају (А. Ковачић, У регистратури, 1919, 111); — Клаудије се наиме није никада усудио да много приговара и *зановијешта* (К. Ш. Ђалски, Под старим крововима, 1912, 161); — Ама оће да *зановешта* (М. Ђ. Глишић, Приповетке I, 1879, 9); — Доктор нареди . . . да га нико не дира ни *зановешта* . . . (Ј. К. Јазаревић, Приповетке I, 1898, 143); — . . . него вас само *зановештам* којекаквим беспослицама (и сто, 13); — њему је за сада било највише до тога, да му Америка барем за неко вријеме не *зановијешта* (В. Царемин, Иза плиме, 1913, 194); — Мољака и јалово *зановијешта* (М. Крлежа, Господа Глембајеви, 1928, 51); — Молим вас, Silberbrandt, не *зановијештајте*! (и сто, 43); — *зановијештајући* за сваку ситницу (М. Крлежа, На рубу памети, 1954, 23); — Немој ту да ми *зановијешташ* хоцаларске мајсторије (Гр. Божовић, Приповетке, 1926, 62); — Пецка, *зановешта* (Р. Кошутић, Гозба, 1935, 106); — Немојте да ми ту *зановештајте* . . . (Ст. Винавер; Ч. Дакенс, Мала Дорит II, 1952, 262); — Просто проби уши *зановијештајући* . . . (Ст. Винавер;

Ј. Хашек, Доживљаји доброг војника Швејка III, 1949, 245); — О како смо постали деликани под старост! — *зановијетша* и даље Сагатапео, пуше, уздише и шути. (Р. Маринковић, Понижење Сократа, 1959, 13); — да даље *зановијетшам* са вама (Б. Јовановић, Плати па носи, 1948, 396); — тај загрејан човек *зановијетша* (В. Живојиновић, По трагу, 1935, 66); — плачно *зановијетшају* дјеца (Б. Ђопић, Пролом, 1953, 319); — Само *зановијетшаће*, вједрогање (Н. Симић, Иза завјеса, 1946, 39); — Немој да *зановијетшаш* (Р. Чолаковић, Кућа оплакана, 20); — „Еј, ви тамо, што *зановијетшаће*!“ (Ч. Вуковић, Висине, 1952, 11); — развитак [хрватскога језика] о какву *зановијетшају* посљедњих година . . . (Ст. Шимић, Језик и пјесник, 1955, 10); — ретко се „ајначе“ („ћалапрдају“, *зановијетшају*) . . . (Ј. Цвијић, Говори и чланци II, 1921, 106); — Јесам . . . јесам . . . а шта он *зановијетша*? (М. Грол; Бомарше, Фигарова женидба, 1925, 134); — . . . ко ли оно *зановијетша* . . . (М. Богдановић; Р. Ролан, Кола Брењон, 1946, 264).

Ова глаголска реч у књижевном језику има екавски и ијекавски гласовни лик. Једни писци је узимају у једном, а други — у другом облику, према томе којим књижевним изговором пишу своја дела. То се види и из наведених примера. Али у материјалу за ову реч има и таквих примера који то „правило“ не потврђују. Другим речима, има ијекавских писаца који облике овог глагола са презентском основном употребљавају, или *ка* т *ка* д употребљавају, у источном изговору. За то могу навести ове примере:

— Илија: „Нека *зановијетшају* Турци, ми ћемо га сврћ’ с тије имена, ако Бог да (М. Миљанов, Живот и обичаји Арбанаса, 1908, 108); — Поче каматник да тежаку *зановијетша* (Стј. М. Љубиша, Причања Вука Дојчевића II, 1903, 59); — А суђа: „ . . . кажуј право, рашта нијеси извршио у три љета материну задужбину, но *зановијетшаш* и одмичеш, као да ће те сном проћи.“ (Стј. М. Љубиша, Приповијести, 1875, 217); — Ако покушате бјежати или

што *зановейџаје*, убићу вас! (Св. Ђоровић, Цел. дела VI, 546); — Онда што *зановейџаш*, бештијо! (И. Ђипико, Приповетке I, 1947, 129); — усуђује [се] да *зановейџа* његовој кћери (Н. Бартуловић, На прелому, 1929, 38); — *Зановейџа* и приговара једна другој, све док дјед не сазна за препирку (Ј. Козарац, Мале приповијести I, 1909, 132).

Овде ћу навести и пример који је Ђ. Лопичић дао у збирци речи (Цетиње): — Не *зановейџај* са мном.

Али у истој грађи (речника САНУ) има и потврда да су Ђоровић, Ђипико и Козарац другом приликом употребили облике ове речи у ијекавском изговору, То су ови примери:

— Ја сам само слушкиња и немам времена с вама *зановијејџаји* (Св. Ђоровић, Цел. дела VII, 432); — непрестанце [је] *зановијејџао* (Ј. Козарац, Изабране приповијетке, 1912, 123); — Ну ти увијек *зановијејџаш* (И. Ђипико, Приповетке I, 1947, 89).

Ови и овакви примери чине још загонетнијом појаву екавског рефлекса у облицима овог глагола код поменутих писаца, а сигурно је да нису у питању само они. Чини ми се произвољном помисао, која се иначе у сличним случајевима намеће, да то може бити штампарска грешка, или — да је посреди омашка настала више случајно при језичком редиговању текста од стране стручног лица са домаћим екавским изговором. Зато се засад морамо задовољити самом чињеницом — да је то, у ијекавским говорима, један екавизам више, који се врло ретко јавља, при чему има и недоследности и колебања.

116. Све што је казано о глаголу *зановейџаји* може се, углавном, свести на ово. То је релативно доста употребљива реч, која се чешће чује у говорном опшцају, а исто тако се налази и у писаном књижевном језику, употребљена у делима многих писаца; међу њима су и они који су у књижевности најпознатији, Код тих и других писаца овај се глагол јавља у облицима са презентском основом која се од инфинитивне разликује само у изговору — *зандвџај*-*(м)*: *зановейџа*-*(ти)*. А облици са другом основом (*за-*

новеће-) имају, по свему изгледа, спорадичну употребу. У језику наших писаца они су изненађујуће ретки. Такав се утисак добија кад се прегледају сви примери наведени и они који су изостали. — На крају, треба рећи и то да је глагол *зановей̄а̄ӣи* само наша, домаћа реч; нема је у другим, сродним језицима. Као општена-родна, она је одмах ушла и у савремени књижевни језик, где је, широм употребом, такође добила општи карактер.

Глагол *клеве̄й̄а̄ӣи*

117. Ни у једном издању Вуковога речника нема глагола *клевей̄а̄ӣи*. То треба да значи да те речи није онда било, најпре, у народном говору тршићког краја, а затим и у многим другим говорним срединама у којима је Вук боравио скупљајући нове речи за друго (и треће) издање Рјечника. У Броз-Ивековићевом речнику, који је у целини заснован на Вуковом речнику, тај глагол је наведен, али се упућује на глаголску реч *биједӣӣи* („види б и ј е д и т и“), и примери су из језика старих писаца, који су цитирани у речнику ЈАЗУ, одакле су и узети (нпр. П. Зоранић: — На њих говорено *клевећући*). Ова реч сигурно није позната ни у другим говорима нашег језика. Тако је, на пример, нема ни у говору крушевачког краја: тамо је у народу никад нисам чуо, и она је „страна“ у тој дијалекатској средини, наравно, уколико, у годинама после рата, није дошла преко школе, радија и телевизије. Мислим да реч *клевей̄а̄ӣи* на тај начин и добија све уопштенију употребу код представника нашег језика. Јер она свакако има ограничену фреквенцију у народним говорима. У речнику ЈАЗУ за сложени глагол *оклевей̄а̄ӣи*, као и за *клевей̄а̄ӣи*, стоји да се, према Богдановићевој збирци речи, говори у Лици. (—,Како ти она мудро чојка *клевей̄а̄ӣи*’). На целом простору који захвата речничка грађа — то не мора бити само у Лици. Али, у сваком случају, било је потребно да се каже где та реч, према добивеним подацима, живи у народном језику.

118. Наши ранији лексиксграфски наводе глагол *клевей̄а̄ӣи* с презентом *клеве̄ћ̄ем* (Броз-Ивековић, Деановић-Јернеј, Ристић-

-Кангрга, Бакотић); тако је и у Боранићевом Правопису. Међутим, код Белића је: *клеветѿам* = *клеветѿем*, а у застарелом српско-немачком речнику Ђ. Поповића презент је само на *-ам*. Такав презентски облик има и глагол *оклеветѿаѿи* код Ристића и Кангрге. — Дакле, основа *клеветѿе-* има више лексикографских „гласова“. И у правописном речнику на првом месту се дају облици (презента, императива и прилога садашњег) с том основом (*клеветѿем* и *клеветѿам*, *клеветѿи* и *клеветѿај*, *клеветѿући* и *клеветѿајући*), а у другим случајевима, као по правилу, то место заузимају облици с презентском основом на *-а-*.

У речничким грађама нема много потврда за употребу глагола *клеветѿаѿи* (и *оклеветѿаѿи*), односно — за њихове облике с презентском основом; из прегледаних књижевних дела имам свега неколико примера за то. Ако је остваривање ове речи, због изразите и специфичне семантике, актуелно, нарочито кад се мисли на политички живот једног народа, онда треба да буде и више података о њеној употреби, па, према томе, и више материјала за питање које се овде има на уму. С обзиром на то се и очекује да примери треба да буду бројнији него што их у ствари има. Али ја сматрам да и ови који су забележени могу представљати однос једних и других облика у писаном књижевном језику. Зато ћу их сада навести.

а) Облици са основом *клеветѿа-*:

— . . . науку и просвештеније народа злослове, *клеветѿајући* и посмејавајући им се мисле да њима вреде (Д. О б р а д о в и ћ, Басне I, СКЗ, 145); — клеветници *клеветѿю* најпоштение люде (Г. Л. З о р и ћ њ, Расада мударости . . . , 1839, 20); — Нит' *клеветѿај* моје труле кости (Ј. Ст. П о п о в и ћ, Даворје, СКЗ, 100); — Ал' не можеш од проклетог света . . . ! | Већ ме, чујем, стао да *клеветѿа* (Вл. М. Ј о в а н о в и ћ, Из брачног живота, 1896, 148); — Народи морају награђивати опадаче, који их *клеветѿају* (Ђ. Ч о к о р и л о, Тајна историја аустријске политике . . . , 1906, 46); — Зар други да ћуте, а он сам да ме *клеветѿа*? (Ј. М. В е с е л и н о в и ћ, Слике из сеоскога живота II,

СКЗ, 7); — Ти си се нашао да *клеветаш* своју власт (М. Ж и в к о в и ћ, Босанчице, СКЗ, 71); — . . . са последњим људима који измишљају, *клеветашу* и подмећу (Б. Н у ш и ћ, Народни посланик, 1932, 100); — Зашто га *клеветаш*? (Милица Ј а н к о в и ћ, Плава госпођа, СКЗ, 96); — Њега *оклеветашу* и отпусте због неких поклона (Ст. С р е м а ц; Речник МС); — готови да се *оклеветашу* (М. Ц р њ а н с к и, Сеобе . . . I, СКЗ, 527); — Он грди и *клеветаша* Вука (М. С т е в а н о в и ћ, Савремени српскохрватски језик I, 1964, 43).

б) Облици са основом *клеветше-*:

— Докажи им јасно, да лажу, који на те *клеветшу* (А. Ш е н о а, Златарово злато, В и е н а ц III бр. 31, 1871, 495); — госпође, које се умију разговарати, а да не *клеветшу* друге (Вјенц. Н о в а к, Тешки животи, 1911, 80); — Код нас се *клеветше* почевши од најпрве палаче (К. Ш. Ђ а л с к и, У новом двору, 1913, 112); — Ето, убише ме. И још *клеветшу* (Вл. Н а з о р, Садиоци мојих њива, 1930, 101); — све је то почело да *клеветше* (М. К р л е ж а, На рубу памети, 1938, 46); — Код нас много се оговара и *клеветше* на све стране (М. К р л е ж а, исто, 19); — . . . мјесто да Панкраца похвале, радије га *клеветшу* (А. Ц е с а р е ц, Златни младић, 1947, 186); — *клеветшу* га (И. К о з а р ч а н и н, Туђа жена, 1937, 183—184); — они су из пакости били узели да *клеветшу* Чубрановића (М. П е т к о в и ћ, Дубровачке маскерате, 1950, 73); — Ето, што треба одговорити свакому, тко *Algit klevetше* (Стј. Р а д и ћ, Модерна колонизација и Славени, 1904, 153); — После тога Нодило је нападнут да *клеветше* језуите (Виктор Н о в а к, Натко Нодило, 1935, 168); — Свет их *клеветше* (Ј. И г њ а т о в и ћ, Милан Наранчић, СКЗ, 314); — Ја нећу да *клеветшем* ову намеру (М. Ђ. М и л и ћ е в и ћ; Монтескије, Разматрања . . . , 1866, 137).

То су примери нађени код писаца савременог језика. Навео сам их све. Иако је, дакле, њихов број оскудан, ипак се види да

се облици са основом *клевеће-* налазе на ј в и ш е код ијекавских писаца, а да су други, са основом *клевети-*, распрострањени углавном код писаца са екавским изговором. То стоји као чињеница. Али овде није однос као што је код многих других сличних глагола: кад се све сагледа, онда излази да су облици са основом *клевеће-* обичнији и чешћи у употреби, да су фреквентнији у језику писаца. А они се све више срећу и у савременој дневној штампи, као у примерима:

— Сада он на сав глас псује и *клевеће* (Б о р б а, 1949, 237, 5); — *клевећу* нашу херојску Партију (и с т о, 1949, 116, 2); — руководиоци данас тако безобзирно *клевећу* . . . још и тиме да водимо кулачку политику (П о л и т и к а, 1949, бр. 13259, 3);¹ — „Работническо дело“ *клевеће* СКЈ (П о л и т и к а, 4. IX 1968, 2).

Такав је и пример: — руководећи људи . . . *клевећу* Совјетску армију (К њ и ж е в н е н о в и н е, 1948, бр. 21, 1).

Облици са том основом глагола данас ће се пре чути и у говорном језику, као и на радију и телевизији. Све то несумњиво значи да се, у новије време, они експанзивно шире, а г л у г и, са основом *клевети-*, као да већ стагнирају. Ти су облици још најпостојанији једино у језику и стилизацији законских прописа и одредаба; на пример: — Ко *клевети* једно од ових лица, казниће се строгим затвором . . . (К р и в и ч н и з а к о н и к, 1931, 112) — где су, у вези са именичком речју *клевета*, која се на истом месту такође више пута узима, толико устаљени да бар засад ту тешко продиру облици са другом презентском основом (*клевеће-*).

119. У речнику ЈАЗУ глагол *клеветати* је с презентом *клевећем* (*клеветам*), и то одговара примерима који се дају за његово значење и употребу: бројнији су за облике са основом *клевеће-*, тако да су, према томе, то свакако и главни облици. Међутим, сљужени глагол *оклеветати* наведен је само с презентом *оклевећем*, иако је затим дат пример за облик с другом основом: — Једали ти се добро види, да ме *оклеветаш* (M. Alberti,

¹ Из говора Ђ. Салаја.

тивних глагола посталих наставком *-а-* „који се додаје на општи део основних глагола“. Међу овима су на *-ећи* само *извидећи* (: *извиђаћи*) и *свидећи се* (: *свиђаћи се*). Али то су глаголи перфективног вида, први још и сложен. А наставком *-а-* постају други глаголи, чешће од сложених свршених, „ређе од простих“. Од таквих глагола имперфективног вида изведени су, на пример, глаголи: *носати* (од *носићи*), *водаћи* (од *водићи*), *возати* (од *возићи*). Зна се да су и ови овде основни глаголи (*носићи* и др.) првобитно били итеративни јер су постали од других глагола који се одавно више не употребљавају као прости (*-н е с т и*, *-в е с т и*). Основни глагол *лећећи* је прост, али се, у инфинитиву, завршава на *-ећи*, а не на *-ићи*, као ови, свакако, малобројни глаголи. И *лећаћи* је можда једини глагол који је тако изведен — додавањем наставка *-а-* на општи глаг. део који се завршава сугласником (*лећ-а-ћи*). — На истом месту Маретић, затим, вели да глаголи *носати*, *водаћи*, *возати* имају „особито учестано значење,“ „гдје се не мисли само ношење, вођење, вожење које траје дуље времена (макар и с прекидима), већ и на различне стране, сад овамо сад онамо.“ Затим додаје да су такво значење „зацијело имали испрва и глаголи *гónати*, *хóдати*, али је данас затрто“. И то је тако. Али о значењу глагола *лећаћи* Маретић не каже ништа. А, у ствари, и тај глагол је са сличним значењем које имају поменути глаголи. Тако, код Вука, у речнику, *лећаћи* значи *hin und herfliegen*, као и код Броз-Ивековића: тамо и амо летјети. Међутим, у Ристић-Кангргином речнику као прво значење је *umherfliegen*⁴, које имају и Деановић и Јернеј (*svolazzare attorno*, што значи и „*oblijetati*“).

Глагол *лећаћи* употребљава се и као сложен с многим префиксима. Међутим, као што смо видели, од њих је с дублетним облицима у презенту, императиву и прилогу садашњем наведен само глагол *слећаћи*. Већ сам рекао да ћу на овом месту дати и потврде за облике глагола с другим префиксима⁵, заједно с потврдама за облике глагола *лећаћи* и *слећаћи*. Али најпре треба

⁴ У Вуковом речнику глагол *носати* значи *umhertragen*.

⁵ Н а ш ј е з и к књ. XIX, 78.

рећи да се, за савремени књижевни језик, у речницима пре Правописа (1960) и у правописима Белићевом и Боранићевом та два глагола наводе с презентом *лѣћем* и *слѣћем*⁶. А, после тога, у речнику МС и МХ презент глагола *лѣћати* је *лѣћам* и *лѣћем*. Видећемо сада како се код наших писаца јављају облици с презентском основом ових глагола — *лѣћати* и сложених с префиксима. Ти облици у извесном смислу могу бити „спорни“ јер их већина лексикографа није узимала у обзир при писању речника. А они у књижевном језику постоје. И у познатим грађама налази се не баш мали број потврда за то. Њима су додате и друге — из прегледаних књига. Наводим најпре ове:

— Сад тишина *лѣћа* | преко српска света . . . И овуда *лѣћа* | та тишина света (З ма ј-Јован Јовановић, Певанија, 1882, 515); — недавно видио његову покојну пуницу гдје *лијѣћа* над зградом котарскога суда? (К. Ш. Ђ а л с к и, Под старим крововима, СКЗ, 55); — Дух им смео, бујан, хтео би да *лѣћа* (М. П. Ш а п ч а н и н, Жубори и вихори, 1883, 10); — То је тако, кад из кута, | мој пјесниче, поглед *л'јѣћа* (С. С. К р а њ ч е в и ћ, Изабране пјесме, 1898, 65); — *Лѣћају* лептири и грају скакавци (М. Ј а к ш и ћ, Љ. Недић, Цел. дела I, 388); — неке шаролике бубе зује, *лѣћају* и одблескују се у сунцу (И. Ђ и п и к о, Цел. дела II, 382);⁷ — Мисао моја к теби *лијѣћа* (Драг. Д о м ј а н и ћ, Изабране пјесме, 1924, 109); — око њега [стабла] пчеле *лијѣћају* (Г. К р к л е ц, Жубор живота, 1955, 6); — око њега пчеле *лѣћају* (у екавском изговору; Сребрна цеста, 1921, 24); — . . . И наша душа *лѣћа* | кроз простор суруг неба, у оне старе краје (Д. Ф и л и п о в и ћ, Моравске даворије, 1930, 47); — легло врапца који ниско *лѣћа* (В. П е т р о в и ћ, Родољубиве песме, 1921, 13); — [очице] које у почетку *лѣћају*, лутају по угловима (В. П е

⁶ Код Ј. Бенепића је *лијѣћати*, *лијѣћем* и *лијѣћам* (Хрватско-пољски рјечник, 1949).

⁷ Из књижевног састава (*На кумановском бојишту*) који је написан у екавском изговору (Цел. дела II, 382).

т р о в и ћ, Варљиво пролеће, 1954, 377); — ониско *леџају* [косови] из једног жбуна у други (и с т о, 404—405); — *Лијеџа* по соби као луђакиња (Н. С и м и ћ, Смoтpа дјевојака; Х р в. к њ и ж. а л м а н а х, 1934, 118); — . . . људска душа [је] . . . нсистражен предидо . . . којим *лијеџају* фантастична привиђења (Ј. Х е р г е ш и ћ, Pirandellov humorizam; Х р в. к о л о Х V I, 1935, 237); — *залијеџајући се* (И. С а м о к о в л и ј а, Приповијетке, 1964, 164); — Па онда хоће силом да се брани од мисли што на њу *налијеџају* (И. Ћ и п и к о, Са острва, С К З, 184); — Гром на муњу крваву *налеџа* (Д. Ф и л и п о в и ћ, Косовски бојури, 1935, 41); — И, као птице, душу *облеџају* нове страсти (Г. К р к л е ц, Сабрана дела I—II, 20); — Цвет, на који пчеле *слеџају* (Б. Т о д о р о в и ћ, Воћке и поће, С К З, 86); — . . . сад ћата понова *слеџа* | и угре колена своја о трбух беднога кмета (В. Ј. И л и ћ, Песме II, С К З, 249); — возови . . . *џрелеџају* нове пруге (Ј. П о п о в и ћ, Избор, 1953, 70); — И чунак стално *џролеџа* кроз нити . . . (В. Р а ј и ћ, Песме, С К З, 101).

Интересантно је да и овде има ијекавских писаца који презентске облике глагола *лијеџаџи* и *џролеџаџи* пишу и екавски. За то су ови примери:

— Иво се трже, испред очију му *џролеџају* меке сјенке (И. Ћ и п и к о, За крухом, 1904, 36); — Раскошна прва ноћи, уз криеснице | на тисуће што *леџају* по зраку, | и уз долине на прекид пјесмице! (М. Б е г о в и ћ, Врело, 1912, 38); — *леџа* тамо амо у свакоме смјеру (Ст. К р е ш и ћ; Ч. Дикенс, Посмртни списи Пиквикова клуба I—II, 1953, 359).

Мислим да су ови облици, тако написани, са -е- м. -ије- у општем глаголском делу, настали према облицима глагола *леџеџи*, који су се тиме у једном психолошком тренутку могли „наметнути“ јер су у језичкој свести употребом присутнији, а онда и зато што су итеративни глагол *лијеџаџи* и трајни *леџеџи* као такви

семантички врло блиски, а често означавају и јединствену радњу која неограиичено траје, и тада се по томе изједначају⁸.

Код неких наведених писаца, који имају облике с презентском основом *леџа-* (*лијеџа-*), забележени су такође и примери за облике са основом *леће-* (*лијеће-*), као што је то досад потврђивано и за многе друге глаголе. Тих писаца има неколико и зато ћу и њих навести све. То су:

— Око свеће лептир *леће* (Ј. Ј. З м а ј); — *џролијећу* све боље и брже (И. Ђ и п и к о, За крухом, 1904, 61); — И цео лелек на спрудове *слеће* (В о ј и с л а в И л и ћ; Н о л и т, 1964, 49); — У бурном ветру томе | што преко поља *леће* . . . (М. Ј а к ш и ћ, Песме, (СКЗ), 5); — поп Јота *облеће* цео град (Ј. П о п о в и ћ, Реда мора да буде, 1955, 56); — Често помислим, како *лијећемо* по туђим странама свијета (К. Ш. Ђ а л с к и, У новом двору, 1913, 29); — А на Калемегдану гугутке *лећу* од дрвета до дрвета (В. П е т р о в и ћ, Времена и догађаји, 1954, 91); — Ја мишљах: ево под небеса *л'јећем* (С. С. К р а њ ч е в и ћ, Изабране пјесме, СКЗ, 69); — ја на лептире личим поћне | што *лијећу* око свијеће касне (Г. К р к л е ц, Жубор живота, 1955, 253); — *залијећу се* (И. С а м о к о в л и ј а, Приповијетке, 1964, 131).

Код Самоковлије, на истом месту, има и других глагола с таквом основом у облицима, на пример: *лијећу* голубови (371), *излијеће* (386), *џолијеће* (169), *џрелијећу* у башчу (131). Рекао бих зато да је облик прилога садашњег *залијећујући се* употребљен из потребе за дисимилацијом гласа *ћ* који се понавља у два суседна последња слога: *-ћући* (се): *-џајући* (се). Али то не мора бити једини разлог за употребу облика *залијећујући се* м. *залијећући се*. Ствар је једноставнија: ти писци, као и други, у свом језику имају, у исто време, и једне и друге облике глагола, који тако постоје

⁸ Тако је и А. Ш а н т и ћ употребно презентски облик *леће* м. *лијеће* у једном од стихова у причи *Мајчина суза*, где је иначе све остало написано ијекавски: — А наш Марко с јатаганом, | а на груди једном раном, | кроз душманске чете *леће* | сијече им снажно плеће. (Цел. дела II, 100).

у њиховом говору или је један од њих накнадно усвојен на овај или онај начин.

За облике с презентском основом *леће*-(*лијеће*-) има много више примера. Од њих сам одабрао да наведем само изванредан број, и то су ови:

— Али свуда, куда *леће* [облак] | пред њиме се храшће страви . . . (М. Ј. М и т р о в и ћ; — лудо *лећу* по њој [магли] (М. Г л и ш и ћ); — И једна душа кроз сву вечност *леће* (В. Ј. И л и ћ); — Где са горâ поветарац | *леће* благ . . . (Ј. В е с е л и н о в и ћ); — О, шево мила! Зашт' небу *лећеш* | плаветном? (Ј. Г р ч и ћ М и л е н к о); — Скромна је молба ова што у твој *л'јеће* сјај (А. Ш а н т и ћ); — Јер свјетлост и из њих сво ти *леће* (Д. С т а н о ј е в и ћ); — хор селица птица *леће* (С. Д. М и ј а л к о в и ћ); — Водилца их једна креће | што пред њима чило *леће* (Р. К о ш у т и ћ); — Копном и морем глас о теби *лијеће* . . . (Мих. К о м б о л); — кокице *лећу* (Ст. Л у к о в и ћ); — Мирис зова *леће* (С. П а н д у р о в и ћ); — магичне моје ријечи | *лијећу* крајином тихом (М. К р л е ж а); — Шапат испразних молитава *лијеће* (М. Ф р а н и ч е в и ћ); — *лијећем* око туђе трике (Б. Ђ о п и ћ); — некуд *леће* (М. К о р о л и ј а); — Из даљине *дол'јеће* ми | један лахор лакокрили (А. Ш а н т и ћ); — *налеће* нешто (М. К о р о л и ј а); — Опет мене наде *облијећу* (А. Ш а н т и ћ); — *облећу* страшно, мекани лептири (М. К о р о л и ј а); — Тамо, куд ми мис'о одавно *одл'јеће* (А. Ш а н т и ћ); — Док уздаси *одлећу* к'о ждрали (Ст. Б е ш е в и ћ); — и блага ласта *одлећући* ласно (М. К о р о л и ј а); — Мисли ми *одлијећу* троме (И. Г. К о в а ч и ћ); — Не *йол'јеће* осм'јех с лица јој умилног (А. Ш а н т и ћ); — Јато орлова свежих, што *йолеће* (М. Б о ј и ћ); — *Прел'јеће* санак нечујно и благо (А. Ш а н т и ћ); — Нечујно *йролећу* задоцнела јата (М. Р а к и ћ); — И тако седим, а часи *йролећу* (Даница М а р к о в и ћ); — И туде се на рочиште *слећу* (Б. Р а д и ч е в и ћ); — Чему да анђели *сл'јећу* (С. С. К р а њ ч е в и ћ); — У милошту тајну што из

звезда *слеће* (М. Р а к и ћ); — птица *слеће* у гнездо своје (Љ. Н е д и ћ); — орлушина се *слеће* двоглава (Ј. К о - с т и ћ); — На завесу ветрић невидљиви *слеће* (В. Петковић - Д и с); — На који [цвџетак] се *слећу* несташни лептири (М. Ј. М и т р о в и ћ); — Час на рујне усне *сл'јеће* (А. Ш а н т и ћ); — А радосно звезде чак на Земљу *слећу* (Ст. Б е ш е в и ћ); — Анђео и демон тобом с неба *слећу* (М. Б о ј и ћ); — *слеће* само рујно иње (М. К а ш а н и н); — Голубови *слећу* на храст (Р. П е т р о в и ћ); — на тополе *слијећу* гугутке (М. С е л и м о в и ћ); — *слијеће* голуб до голуба (Н. С и м и ћ); — Ни врране још на *слијећу* (Ч. В у к о в и ћ); — Птице *слијећу* на плотове (Ђ. С и ј а р и ћ); — у ројевима *слећу* за богати ручак (Б. Ч и п л и ћ); — Са криком *узлеће* гавран (В. Ј. И л и ћ); — *узлећу* соколови (М. К о р о л и ј а); — *улеће* војник (П о л и т и к а, 19. X 1974).

Пада у очи да су ови примери у великој већини из песничких дела. Само је неколико из прозног језика. Одмах ћу рећи да их нисам узимао с намером да ствар тако представим. Тако је у материјалу који имам. Према томе, ове глаголске речи, у облицима с палаталном африкатом *ћ*, највише употребљавају песници. Мноштво примера тако искоришћених као да указује на потребно средство за потпуније осликавање песничког израза. То се намеће само собом и мислим да је такав утисак сигуран и сталан. — Друго, што се такође види у прегледу примера, јесте ово: ти су примери, опет у великој већини, заступљени у језику новијих писаца, писаца нашега времена. Као да су ове речи биле далеке старијим писцима. У сваком случају стоји да су оне, у облицима с презентском основом, тако узете из ексцерпираних књижевних дела.

Затим је, према датим примерима, јасно да су облици са основом *леће-* ти који у књижевном језику имају главну употребу. И више од тога: они су толико уопштени код писаца да су, како изгледа, преплавили читаву територију на којој ови живе и пишу. Облици с другом основом (*леџа-*) у сваком погледу се употребом своде на примере који се доста ретко јављају, али не то-

лико да им нема места у речницима књижевног језика. Они чак могу ући и у нормативну граматiku тог језика, истина, као глаголски облици који се сигурно све више губе из књижевне употребе.

Према речнику ЈАЗУ ови облици глагола *лијетиати*, са основном *лијетиа-*, имали су, рекло би се, много ширу употребу у старом језику код писаца из чијих дела потиче речничка грађа. Иако је презентски облик *лијетиам* наведен у загради, дакле, као мање обичан, у примерима за употребу и значење ове лексичке речи има двапут више облика с таквом основном презентом — кад се ту уброје и облици у икавском изговору (*лиџа, лиџају, лиџај, лиџајући*).

121. Ову глаголску реч имају и други словенски језици, иако не сви. Од јужнословенских језика у словеначком је то глагол *létati* (и *letáti*) с презентом *létam* и императивом *létaj,-ájte!* У Речнику реченица: *ves dan je letala* ро ћиши гласи у преводу: цео дан је л е т е л а по кући. А пример је наведен за значење под 2. — трчати (тамо амо), јурити, летети. Ово последње показује да писци речника нису имали глагол *letati* у свом језичком осћању. У македонском и бугарском језику нема ове речи. У њима је само трајни глагол *летети*, који у македонском има основу презентна на *-а-*: 3. л. једн. *летиа* (сво ме, *летиам!* = ево ме, *летии* и *м*; балонот *летиа* = балон л е т и; *летиааии* годините . . . = л е т е године) (Речник). У бугарском језику је то глагол са основном на *-и-*: *летийа, -ии* (пчела *летии*) (Речник). — Руски језик има итеративни и не-свршени глагол *летѣишь, ѣю, ѣешь*. У Ушаковљевом речнику каже се да исто значи што и глагол *летѣишь* (под 1. и 2), али с том разликом што *лететь* „означаєт движение в один прием и в одном направлении, а летать — движение, повторяющееся и совершающееся в разное время, в разных направлениях“. Пример је: Птици *летают*. Дакле, као и наш глагол *летѣиши* у основном, итеративном, значењу. Уз сложени и свршени глагол *слетѣишь, ѣю, ѣешь* у истом речнику стоји: (разг.), што значи да се та реч употребљава само у разговорном језику. — У чешком

језику овај глагол има два гласовна лика — са вокалом *e* и са вокалом *i* у корену: *létati* (ретко) и *lítati*, а презентска основа се завршава на *-a-*: *pták . . . lítá, děti lítají; létají* (Slovník jazyka českého — P. Váša a F. Trávníček). И у чешком се овај глагол употребљава и као сложен с више префикса (*na-, od-, po-, s-, vy-, vz-, za-*), и сви ти глаголи имају основу као и *lé(i)tati*: *vzlétat, vylétají* и др. — За пољски језик у Handwörterbuch der deutschen und polnischen Sprache (Wien, 1904) наводи се итеративни и имперфективни глагол *latać*, с презентом на *-tam-*. — У речнику старословенских текстова (Handwörterbuch) нема овог глагола, а у Миклошичевом Lexicon-у налази се гл. **ЛѢТАТИ -ТАѢ -ТАЈУШИ** из Materialy dlja istorii pišmen vostočnych, grečeskich, rimskih i slavjanskih (Moskva, 1855).

Као што се види, у свим овим језицима презентска основа је на *-a-*. Према томе, само у нашем, српскохрватском језику овај глагол има двојаку основу, што све затим значи да је старија она која је једино заступљена у другим словенским језицима. Међутим, основа *леће-* (*лијеће-*), као нова, настала у језичком развојку, све више потискује облике са првобитном основом, нарочито кад су они у сложеном саставу (с префиксима).

Глагол *скиѣаји се*

122. Тако је — као рефлексивни глагол — наведен у правописном речнику. А тако је и у речницима: Вуковом, Броз-Ивковићевом, Деановић-Јернејевом и Бенешевом. Међутим, тај се глагол у нашем језику употребљава и без повратне речце *се*. Таквих глагола има више. М. Стевановић је у *Савременом српскохрватском језику* II, на стр. 545, набројао неке, који су медијални по значењу (нпр. *блещѣаји* и *блещѣаји се*, *блистѣаји* и *блистѣаји се* и др.). Ту није споменут глагол *скиѣаји*, као ни *журиѣи*, *одмараѣи*, јер су примери за такве глаголе дати у ограниченом броју. Ристић и Кангрга имају *скиѣаји*, али га упућују на рефлексивну форму, са *се* (*скиѣаји се*). Сложени глаголи, префикс *ѣ-* *скиѣаји*, свуда су само с том речцом: *до-*, *из(с)-*, *на-*,

од-, њо-, њро-скићајти се. У Белићевом Правопису, као и у Бора-нићевом, нема ниједне од ових речи.

Мислим да није потребно примерима потврђивати ове глаголе као повратне, са речцом *се*, и кад су употребљени без тог морфолошког знака. Јер примера за то има и међу њиховим облицима са презентском основом, одн. са презентским основама. А код писаца се налазе и са једном и са другом основом. И то су, углавном, примери за облике основног имперфективног глагола *скићајти* (*се*), који се сигурно много чешће употребљава као такв него кад је с префиксима. Из грађе за речник САНУ, где их има највише, узео сам, као и увек у сличном случају, оне који се налазе у делима познатијих писаца. Сада ћу навести те примере и друге које имам.

а) Примери за облике са основом *скићā-* (*се*):

— Слабо *се скићају* по селима (В. Ст. Караџић, Први и други српски устанак, 1947, 36); — И *скића се* [старац] по манастирима, да спасе душу своју (В. Караџић; Рј. ЈАЗУ); — не *скићајте* се више никуд (М. Ђ. Милићевић, Краљевина Србија, 1884, 41); — Луда Смиљанка . . . *скића* по селу и по шуми . . . (М. Ђ. Милићевић; Рј. ЈАЗУ); — Кроз облаке раздеране, блед *се* месец *скића* (Змај-Ј. Јовановић, Певанија, 1882, 173); — Куд год Марко *скића*, све пита за тај срез (Р. Домановић, Цел дела II, 30); — Нико не зна куда хита | куда хита — куд *се скића* (Ј. Грчић Миленко; Бранково коло XI, 755); — А куд *се скићаш* (М. Јакшић, Црно маче, 1921, 7); — није лијепо да *се* једна дјевојка *скића* по туђим кућама (Св. Ђоровић, Мајчина Султанија; СКГл. XVI, 241); — Кажи, ди *се скићаш*? — понови главар (И. Ђипико, За крухом, 1904, 124); — гомила, која „*скића*“ . . . све више расте (Б. Нушић; Бранково коло, 1896, 1110); — Сад *се скићају* (И. Андрић, Одабране приповетке I, 1954, 59); — Од јутра до мрака *скића* мрак на све стране (М. Вукасовић, Савремене басне, 1940, 27); — *скића* по околини (Ј. Поповић, Реда мора да буде,

1955, 114); — . . . а он *се скиџа* ђаво би га знао куда (М. С. Московљевић; М. Шолохов, Тихи Дон III, 1946, 459); — *скиџају се* да краду (М. Црњански, Сеобе . . . , СКЗ, 130); — само зато што *скиџају* (Исидора Секулић, Хроника паланачког гробља, 1962, 306); — па *се скиџа* (исто, 360); — [бескућник] који *се скиџа* од села до села (Б. Јевтић, Дани на Миљацки, 1935, 47); — Не *скиџај се* ванка поваздан (Вл. Десница, Прољеће у Бадровцу, 1955, 182); — А како и неће кад *се* по ва̑с божји дан *скиџаш* по сунцу (исто, 181); — да *се скиџа* по сокацима (И. Самоковлија, Приповијетке, 1964, 110); — . . . него *се скиџаш* по свијету (Б. Ћопић, Глуви барут, 1957, 229); — *Скиџајте* по свијету (Ћ. Сијарић, Рам-Буља, 1953, 9); — само желим да *скиџам* (М. Булатовић, Баволи долазе, 1964, 256); — Срега, *скиџајући се* сремским равницама, био [је] чест гост . . . (Р. Чолакović, Кућа оплакана, 1949, 203); — само се бојим да ми *се* дијете не *џоскиџа* (Н. Лопичић, На камену, 1953, 74); — па би грехота било да *се џроскиџа* (Ј. Веселиновић, Слике из сеоског живота III, СКЗ, 80); — око њених потока *џроскиџам* у риболову највећи дио љета (Б. Ћопић, Дјечак прати змаја, 1956, 257).

б) Примери за облике са основом *скиџе-* (*се*):

— . . . да *се* до судњега дана *скиџе* од немила до недрага (А. Шеноа, Изабрана дјела I, 1931, 84); — Цијели *се* божји дан *скиџе* Илицом (Е. Кумичић, Госпођа Сабина, 1883, 198); — његове *се* мисли *скиџу* некуда по уралских шумах (А. Ковачић, Сабране приповијести, 1910, 111); — *Скиџем се* свијетом ко проклета душа гробљем (Ф. Мажуранић, Лишће . . . , 1916, 136); — . . . а она, ко брижљива мати, што *се* за махнитим сином *скиџе* врх ждриела (А. Тресић-Павичић, Валови мисли и чувстава, 1903, 192); — Да *се скиџе*, лудо губи | с меких вјеђа пјесникови? (С. С. Крањчевић, За човјека, 1934, 29); — . . . што *се* полуголи *скиџу* по свој Индији (Стј. Радић, Мо-

дерна колонизација и Славени, 1904, 128); — он је романтик, који *се скиће* по старим градовима (Стј. Рад ић, Чешки народ . . . , 1910, 225); — Цигани к’о Цигани — *скићу* свуд (Р. Петровић-Невесински; Дело год. IX, 1904, 314); — чујем крештање врана што *се* у јатима онуда *скићу* (В. Назор, Славенске легенде, 1930, 7); — Ту *се скиће* цијелу ноћ (М. Крлежа, Три домобрана, 1950, 36); — Господин . . . *се* са цурама *скиће* (М. Крлежа; Речник МС); — то знају . . . и оне танковрхе јеле, куд *се* јунак наоружан *скиће*! (Ј. Косор, Мирис земље и мора, 1925, 130); — читав дан [се] *скићу* по дворишту (А. Стипчевић, На граници, 1950, 134); — Он *се* овако вуцара и *скиће* од најраскошних локала до периферијских јазбина (Н. Симић, Иза завјеса, 1946, 176); — знам да *се* зло *скиће* свијетом (П. Шегедин, Свети враг, 1966, 165); — *Скићу* по печалби од мора до мора (Гр. Божовић, Приповетке, 1924, 111); — често је видео из далека спахије где *се скићу* (Ст. Новакковић; Крџалија, од М. Чајковског, 1863, 313); — У предвечерје [се мајстрал] ипак некако *доскиће* (В. Јелић; Речник МС и МХ).

То би били примери из књижевних дела писаца. С обзиром на то да је језичка територија којој припадају писци прве групе примера много пространија, они су само у том смислу бројнији од других, који су за облике са презентском основном *скиће-(се)*. Али је од свега најзначајније то што се из наведених примера види код којих су писаца забележени једни, а код којих други облици глагола. Види се, дакле, да су облици са овом другом основном — *скиће-(се)* — нађени највише код писаца на хрватском подручју. У језику којим су писана њихова дела има и облика са основном *скића-(се)*, али је истина да су такви примери незнатни, као што су код писаца на читавом осталом простору незнатни примери за облике са основном *скиће-(се)*. Тако је однос дублетних облика у конјугацији глагола *скићати* (*се*) јасно одређен самом територијалном припадношћу писаца. Да се на поменутом језичком подручју могу наћи, чак и код истих писаца, и облици са основном

скиѿа-, показују примери забележени код Крлеже и Назора. Крлежа је употребио презентски облик *скиѿају се* у стиху: — По списовима ето се црне сјене *скиѿају* (Лирика, 1949, 74). Назор, такође у стиху, има облик *скиѿам* (Поезија, 1953, 200). А код Вл. Деснице, у наведеним примерима, видели смо, одрични облик императива *не скиѿај се* и презент *скиѿаш се*. Али то су, може се рећи, усамљени примери.

На другој су страни облици са основном *скиѿа-*, који, као знатно распрострањенији, сигурно имају и општију употребу. Тако нам се чини као да се данас само они чују у говорном књижевном језику, а и у писаном као да су такође сасвим преовладали. Такви се облици, затим, налазе употребљени и у језику народних песама и пословица. За то ћу навести ове примере:

— Оде право у приморје равно, | све *се скиѿа*, а за Мусу пита (Српске нар. пјесме II, 1958, 394); — Кад *се* само по планинама *скиѿа* (К. Hörmann, Народне пјесме Мухамедоваца . . . ; Рј. ЈАЗУ); — Ко пита, не *скиѿа* (Српске нар. пословице, 1900, 184); — *Скиѿа се* као пас без госе (исто, 362); — Тко много пита, празан *се скиѿа* (Љ. Капетановић, Народно благо . . . ; Рј. ЈАЗУ).

Од ових глагола Вук има у речнику: *скиѿааћи се*, *ѿоскиѿааћи се* и *ѿроскиѿааћи се* с дублетним облицима презента; нпр. *скиѿа̄м* (*скиѿ̄ем се*). А код Ристића и Кангрџе исте глаголске речи су наведене само с првим презентским обликом (*скиѿа̄м*). И рекло би се да је то тако код писаца са источним књижевним изговором, иако на том терену има говора у којима је од глагола *скиѿааћи се* презент *скиѿе се*). Између ових речника је речник Деановић-Јернејев: глаголи *скиѿааћи се* и *доскиѿааћи се* имају презент с дублетним облицима (*скиѿа̄м се* и *скиѿ̄ем се*), а *ѿоскиѿааћи се* и *ѿроскиѿааћи се* — на *-а̄м* (*ѿроскиѿа̄м се*). Тако су се писци речника, у овом случају, нашли и на једној и на другој страни. Нема сумње, појав дублетних облика ових глагола у књижевном језику као целини најбоље је представљен код Вука.

У овом смислу интересантан је материјал дат у речнику ЈАЗУ за глаголску реч *скиџати* (*се*), с презентом *скиџам* (*се*) и *скиџем* (*се*). Има свега три примера за облике без речце *се*; један је: — Иде и *скиџе* по вашој нахији (Г о л у б и ц а; „употребљена су . . . писма Карађорђевих времена“), а један — *скиџа* — из Милићевићевих *Лейтних вечери*, напред наведен. За значење овог глагола једини је пример за презент *скиџеш се* — из језика А. Канижлића, Пожежанина (XVIII в.), а за облике са основом *скиџа-* (*се*) има доста потврда. Међу њима су и ове:

— Да *се* још *скиџа* по водах и по мору (Ш. М е н ч е т и ћ); — Сву ноћ *се скиџаје* (М. Д р ж и ћ); — Нити *се* куд *скиџам* (М. В е т р а н и ћ); — Не мниј, себар ники овда да *се скиџам* (Х. Л у ц и ћ); — Тер сам . . . *скиџаш се* по гори (И. Г у н д у л и ћ); — О душо моја, што *се скиџаш* иштући многа добра? (М. Д и в к о в и ћ).

Најстарије потврде у грађи су из XVI века. Примери који су у речнику наведени показују да су облици са основом *скиџа-* (*се*) у старом језику имали општију употребу, док су други, са основом *скиџе* (*се*), једва потврђени. У савременом (књижевном) језику такви облици су постали обични.

123. Ову реч имају и други јужнословенски језици, а има је и у руском. Тако је у словеначком језику: *skítati se*, *-am se* (Rečnik); у македонском: *скиџа се*; у бугарском *скиџам*, *-ам* и *скиџам се*, *-аш се*. Дакле, у свима је основа презента *скиџа-*. У Ушаковљевом речнику руског језика је *скиџаџься*, *аџься*, *деџься* и у загради стоји *книжн.*, тј. к н и ж н о е, што означава: „својствено преимушественно книжному језику; употребљено в разговорной речи, всё же сохраняет отпечаток книжности“ (објашњење скраћенице к н и ж н о е). Са истом презентском основном овај глагол је наведен и у Миклошичевом Lexicon-у: *скѣтати сѣ -аѣ сѣ -аѣши сѣ*, а нема га у речнику старословенских текстова (Handwörterbuch).

Значи, првобитна основа ове глаголске речи је *skita* (*je*)-, а у нашем језику добивена је у новије време језичког развитка

и друга, *skice-*, која досад има ширу употребу код писаца у северозападним крајевима.

Глагол *с р е њ а њ и*

124. Један је од многих глагола у нашем језику који су постали од перфективних наставком *а*: *сресѣи* (<*sret-ti): *срей-а-ѣи*. Према томе, основно му је значење итеративно: „више пута, често или редовно срести (се)“ (Рј. ЈАЗУ). Као рефлексивни глагол, са речцом *се*, има реципрочно значење: *с р е т а т и* *се* *с* *ким*, *с* *чим*. У правописном речнику је само *срейѣа̄ӣи*. Ова глаголска реч је првобитно имала у корену стари глас *ја̄ӣ*, и тако су у говорима штокавског дијалекта добивени гласовни ликови: *срјеѣа̄ӣи*, *срейѣа̄ӣи* и *сриѣа̄ӣи*. А по правилу, кратко *ја̄ӣ* иза *р*, испред којег је сугласник (овде *с*), дало је *е*, а не *је*. У таквом случају на ијекавском подручју развила се екавска замена *ја̄ӣа*. У Вуковом речнику за јужно наречје има и *сријѣѣа̄ӣи*, *ср̄ијѣѣ̄а̄м* (*ср̄ијѣѣ̄ѣ̄м*), а иза ознаке за то (ј у ж.) пише „у нјесми мјесто *срейѣа̄ӣи*“. Затим су наведена два примера којима се то потврђује; један је: — Но *сријѣѣ* на буљукe Турке, | а ѣ носе мртве и рањене. Међутим, пример у реченици: — У таквим приликама пастире *сријѣѣу* укућани (Ст. Д у ч и ћ, Живот и обичаји племена Куча, 1911, 56) показује да се облици овог глагола са двосложним рефлексом *ја̄ӣа* (*ије*) у корену не налазе само у песмама.

У речницима наших познатих правописа глагол *срейѣа̄ӣи* је наведен с дублетним облицима презента (*срѣѣ̄а̄м* и *срѣѣ̄ѣ̄м*). Тако је и у речнику Матице српске. У другим речницима књижевног језика, тј. у Вуковом, Броз-Ивековићевом, Ристић-Кангргином, Бакотићевом и Бенешаћевом речнику, презентски облик је само *срѣѣ̄а̄м* (*се*). Значи, тај облик је свуда заступљен, и то на првом месту, а други, *срѣѣ̄ѣ̄м* (*се*), увек се даје иза њега или се уопште не наводи. Лексикографи и писци правописа тако одређују презент глагола *срейѣа̄ӣи* (*се*): једни узимају само *с*блик са основом *срейѣа-*, а други имају и *с*блик са основом *срѣѣ-*. Први је, дакле, *сталан*, и као такав има главну употребу.

Да видимо како је то код писаца. У прегледаним одабраним делима, као и у грађама које постоје за израду речника Академијиног и Матичиног, има довољно материјала и за питање о облицима с презентском основном глагола *среџајти* у књижевном језику. Примера има за облике и са једном и са другом основном. Најпре ћу дати оне који су за облике са основном *среџа-*. То су:

— *среџају* га Караман-паша, Мехмет-паша . . . (П. П. Њ е г о ш); — Кажу право да *се* не *среџамо* . . . (Ј. С у б о т и ћ); — Сад *се* истом мисао јетка | са истином голом *среџа* (З м а ј-Ј. Јовановић); — Где ти је кућа, где колиба, | кад сјајне дворе тако презиреш, | у којима те *среџа* богаство? (Ђ. Ј а к ш и ћ); — Ил' није мома, што му поглед *среџа* (М. Ј. М и т р о в и ћ); — *Среџа се* истина с гостима јутром и вечером код извора (Ј. К. Ј а з а р е в и ћ); — Не беше то обично лице, које ми сваки дан *среџамо* (Ј. В е с е л и н о в и ћ); — и по погледима којима је *среџамо* (Ст. С р е м а ц); — Како ко кога *среџа*, одмах га и пита (Св. Ћ о р о в и ћ); — што чешће *се* са мном *среџа* у кући (Св. Ћ о р о в и ћ); — на сваком кораку [их] *среџају* (Св. Ћ о р о в и ћ); — Не *среџају* живе душе (И. Ћ и п и к о); — Буни га све што га *среџа* у послу (Св. Р а н к о в и ћ); — Коњаници иду у битку и *среџају* рањенике . . . (М. и Станка Г л и ш и ћ); — *Среџа* он по паланци не једнога (И. С е к у л и ћ); — Илији Добрићу излагаше пред очи како га ови подругљиво *среџају* (В. М и л и ћ е в и ћ); — И пркосним миром *среџаши* свакога ко те сретне (Ј. П о п о в и ћ); — Свуд ме бл'јесак твога лица *среџа* (А. Ш а н т и ћ); — Не *среџај* ме хладним гледом (А. Ш а н т и ћ); — Питања наша шум нејасни *среџа* (Ј. Д у ч и ћ); — И суморан бол ме твоје ране | на путу моме *среџа* (Ј. Р а д у л о в и ћ); — Свак је шуће и радо је *среџа* (В. Н а з о р); — Нерадо њега *среџају* људи (Д. Ц е с а р и ћ); — стотину лица *среџам* (Г. К р к л е ц); — после чије смрти *се* оне *среџају* у њега све ређе (М. К а ш а н и н); — нигде му *се* не *среџа* с кћерком (М. К а ш а н и н); — *Среџамо*

рањенике (Ст. Ј а к о в љ е в и ћ); — за све што ме у животу *среџа* (И. С а м о к о в л и ј а); — *среџајући* га често (И. С а м о к о в л и ј а); — А ни онај споменик не *среџам* олако (П. Ш е г е д и н); — *среџа* он браћу (Ј. К у ш а н); — Ево нас једни прате, а други *среџају* (М. Л а л и ћ); — *среџају се* (М. Л а л и ћ); — Свуд *се среџаће* с успамтелим погледима (Ј. П р о д а н о в и ћ); — неки [стубови] *се среџају* и у Далмацији (Ј. Р а д о н и ћ); — пребегао у Србију, где *се среџа* у другој половини септембра (Васиљ П о п о в и ћ).

За облике са основом *сређе-* могу навести ове примере:

— реална лица, каква *се* у животу *сређу* (Ј. Ж и в а н о в и ћ; Л. К. Лазаревић, Цел. дела, XXXVIII); — лица, која се не *сређу* често . . . (Влад. Ч е р и н а, Јанко Полић Камов, 1913, 164); — Гдје само шапат б'јелих вила *сређем* (С. С. К р а њ ч е в и ћ, Пред визијама, 1934, 127); — и људи, које на путу *сређем* (Д. В а с и љ е в; Антологија најновије лирике С. Пандуровића, 131); — богатији од оних врачева што се *сређу* (Р. П е т р о в и ћ, Бурлеска . . . , 1955, 30); — . . . које *сређемо*, кад путујемо (М. Ц р њ а н с к и, Сеобе . . . , СКЗ, 332); — сви ликови који *се* ту *сређу* (Н. С и м и ћ, Прољеће, 1952, 191); — *Сређе* очев поглед (Д. Ћ о с и ћ, Корени, III изд., 77); — које *се* често *сређу* у људи (П. Ш е г е д и н, Свети враг, 1966, 83); — како *се* [сликарство] *сређе* код Николајевића (Б. П е т р о в и ћ; Летопис МС, април 1951, 345); — пријатељи који *се сређу* после 15 година (П о л и т и к а, 26. нов. 1969, 17); — *Сређем се* са ретким феноменом (Илустрована П о л и т и к а, 5. јун 1973, 56); — „човек какав се не *сређе* ни у романима . . . (и с т о, 29. авг. 1967, 20).

Видимо овде да су, у знатном броју примера, сблици са презентском основом *среџа-* употребљени у делима познатих писаца на целој језичкој територији. У тој распрострањености је и стабилност њихове опште употребе, која се потврђује наведеним приме-

рима. Писци, сигурно у великој већини, кад пишу знају за те облике глагола *среџаџи*. Али се на основу материјала у прегледу примера не може ништа рећи, на пример, о томе код којих су писаца такви глаголски облици ипак обичнији или чешћи. Међутим, нема сумње да је томе најјачи разлог што су други облици овог глагола, са основом презента *сређе-*, такође на целокупном простору нашег језика, много ређи, толико да изгледа као да осим датих примера за њих и нема других. Тако су, на овом месту, представљени. Па ипак, њихову употребу не треба никако потцењивати јер је потврђена и примерима из језика врло познатих новијих писаца. Штавише, ти облици могу бити ближи и другима, поготову ако одговарају стању које је у њиховом домаћем говору. На пример, од глагола *среџаџи* у крушевачком крају презент је: *срићем* га, *срићемо* га (перфекат је: ја сам га *срићао*), и мени је зато, по гласовном сазвучју, „природнији“ књижевни облик *срећем* него *среџам*.

Облици са основом *сређе-* нађени су затим и код језичких стручњака. Те примере, као и друге, за облике са основом *среџа-*, употребљене у њиховом језику, ја сам издвојио од осталих да бих то посебно истакао. Сада ћу их навести. То су:

а) — Овде се већ *среџамо* са једним појавом деклинације (А. Б е л и ћ, О језичкој природи и језичком развитуку, 1941, 230); — Супституције . . . тих сугласника не *среџамо* на целокупном простору (А. П е ц о; О д ј е к год. XXII, бр. 3, 1969, 16); — . . . доказ презимена *Бугарин* (које се *среџа* углавном у источном Срему) (Б. Н и к о л и ћ, Сремски говор, СДЗБ. XIV, 21); — [именичка промена] која се *среџа* у свим периодима (Ж. С т а н о ј ч и ћ, Језик и стил Ива Андрића, 1967, 50).

б) — [у виду] какав се често *сређе* (М. С т е в а н о в и ћ, НЈ. књ. XIX, 139); — у народној песми где га несумњиво најчешће *срећемо* (М. С т е в а н о в и ћ, Функције и значења глаголских времена, 1967, 76); — у потоњим граматичким списима Вуковим *срећу* се облици изданије . . . поњатије . . . (П. Ђ о р ђ и ћ, НЈ год. IV, 1936, 105); — Анти-

ципација се најчешће *среће* код упитних реченица (Јб. П о в и ћ, НЈ књ. XVI, 19).

Видели смо да је П. Ш е г е д и н у једном примеру употребио презентски облик *не срећам*, а у другом — *срећу се*. И то је овде једина потврда да исти писац у свом језику има дублетне облике овог глагола.

125. Већ је речено да сложени глаголи *ѝресрећайи* и *сусре-таји* имају у правописном речнику облик презента, императива и прилога садашњег по V врсти, тј. са основом (—)*среће-* (НЈ књ. XIX, 78). Само *сусрећем* (*се*) је и код Ристића и Кангрге, Денановића и Јернеја, код Бакотића, као и у Бенешифевом речнику. А *ѝресрећем* је у Матичином речнику и код Бенешифа, као и у Белићевом Правопису, где је од *сусрећайи*: *-ѝам = сусрећем*. Међутим, Вук у речнику и ове глаголе даје с презентом на *-ѝам*, као што је, наравно, и код Броз-Ивековића. Само [*ѝресре*]-*ѝам* је и у Ристић-Кангргином речнику.

Тако су ови глаголи наведени у речницима: с презентом на (—)*срећем* или на (—)*срећам* — једно или друго. А код писаца налазе се облици и са једном и са другом презентском основом. Али треба одмах истаћи да однос тих облика није као код простог глагола *срећайи*. Наиме, овде су бројније потврде за облике са основом (—)*среће-* него за друге, са основом (—)*срећа-*. Ево примера за то:

а) — Не беше то лице које сваки дан *сусрећемо* (Ј. В е с е л и н о в и ћ, Цел. дела II, 51); — *Сусреће* слуге и децу (Б. С т а н к о в и ћ, Стари дани, СКЗ, 127); — Млако и хладно струјање у ваздуху се *сусреће* (Јб. Ђ о р и ћ; Антологија најновије лирике С. Пандуровића, 1927, 27); — Када те *сусрећем* сваким својим ходом (Б. Ђ у к и ћ, Четврти јахач апокалипсе, 1932, 33); — дах из страна света | *сусреће* ме (А. С а в и ћ - Р е б а ц; Песници III, 1966, 94); — Ту већ почеше да *сусрећу* . . . свијет (И. А н д р и ћ, Одабране приповетке I, СКЗ, 1954, 143); — Њихове се речи не *сусрећу* (Десанка М а к с и м о в и ћ, Лудило срца, 1931,

101); — *сусрећем* добре и рђаве људе (М. С е л и м о в и ћ, Дервиш и смрт, 1967, 110); — *сусрећући се* с ријетким пролазницима (и с т о, 355); — као да се случајно *сусрећу* на улици (В. Ј е л и ћ, Домино, 1969, 44); — Тигар се *сусреће* с другим Мрким (Б. Ћ о п и ћ, Глуви барут, 1957, 271); — по пети пут *сусреће* [га] (Р. М а р и н к о в и ћ, Руке, 1956, 112); — тада нам се очи *сусрећу* (Н. С и м и ћ, Прољеће, 1952, 276); — и сада вас *сусрећем* у поноћ (и с т о, 295); — У сваком хладу *сусрећемо* вреву (Г. К р к л е ц, Жубор живота, 1955, 230); — Мекани прсти *сусрећу* чупаву косу (И. К у ш а н, Зидом зазидани, 1960, 98); — тешкоће с којима се и моментано *сусрећу* рудници угља (П о л и т и к а, 1. јул 1970, 7); — А кад те Лујо Крстанов *йресреће* у јелику, ти шутиш (П. К о ч и ћ, С планине и испод планине, СКЗ, 40); — Што наше војске *йресрећу* са палмом (М. Б о ј и ћ, Песме и драме, СКЗ, 100); — Пауни царице *йресрећу* га свагда (Ј. Д у ч и ћ, Песме, СКЗ, 1968, 214); — Он га *йресреће* једном . . . речи (И. А н д р и ћ, Одабране приповетке I, 1954, 326); — *йресреће* лоше градске ловце (М. Б о ж и ћ, Курлани, 1958, 268); — сви ликови који се ту срећу и *йресрећу* (Н. С и м и ћ, Прољеће, 1952, 191); — *Пресреће* га (Ч. В у к о в и ћ, Висине, 1952, 218).

б) — Грдно нам се очи *сусрећиају* (П. П. Њ е г о ш, Горски вијенац, 1947, 51); — како се каткад *сусрећиају* очи пламном муњом (А. Ш е н о а, Златарово злато, 1933, 182); — погледи им се љубазно *сусрећиају* (И. Ћ и п и к о, За крухом, 1904, 195); — Мајка га кротко *сусрећиа* и гледа (А. Ш а н т и ћ, *Преййразничко вече*, песма); — не *сусрећиају* се наново тако површно! (П. Ш е г е д и н, Свети враг, 1966, 12); — вели Мата и *йресрећиа* руком бардак (М. Ђ. Г л и ш и ћ, Приповетке I, СКЗ, 174); — Кад ће Турци поћерати благо | да идемо да их *йресрећиамо* (В. Караџић, Српски рјечник, s. v. п р е с р е т а т и).

Овде треба указати на то да су примери за облике са основном (—)среће- из језика писаца новије књижевности. Управо, осим

Ј. Веселиновића, то су, по књижевном стварању, писци овога века, све до данашњег времена. Кад се узму у обзир и примери који су дати за облике са истом основном глагола *среџаћи*, онда све то има вредност податка да су ти и такви облици ових глагола један конјугацијски појав који је настао у недалекој прошлости књижевнојезичког развитка, наравно, са кореном у народним говорима разних крајева. И у ширењу је узео видног маха у промени ових, сложених глагола, тако да су њихови облици са основном (—)*сређе-* досад постали сасвим обични и све више потискују друге, са основном (—)*среџа-*, што није случај и са простим глаголом. Видели смо да су Веселиновић, Дучић и Крклец употребили презентски облик тог глагола са основном *среџа-*, а исти облик сложених глагола им је са основном (—)*сређе-*: *среџамо*: *сусређемо*, *среџа*: *ѿресређу*, *среџам*: *сусређемо*. Нарочито нам се такви примери намећу као језички материјал да су глаголи у сложеном саставу „наклоњенији“ процесу гласовног разједначавања глаголских основа. За то сигурно има примера и код многих других глагола овога типа. Мени је при том стално на уму народна пословица: *Сијајући у њу* [у тикву] *ѿросиљу* и мимо њу. Али наведени примери који су нађени код П. Шегедина, у његовом Светом врагу (*не среџам — сређу се — не сусређају*), свакако не и једини, могу да оспоре исправност таквог гледања на овај појав.

126. У речнику ЈАЗУ од глагола *среџаћи* (*се*) презент је *сређам* (*се*). Само тако. А ова је реч нађена у грађи од почетка XV века, као транзитивни глагол, без речце *се*, и у рефлексивном облику са реципрочним значењем. Облици са презентском основном *среџа-* (у западном изговору *сриџа-*) потврђени су многим примерима из језика дубровачких и далматинских писаца до прошлог века. Један пример је из Рајићевог језика: — Препоне, које се с нама *сређају* на путу добродетели; — а један из Јукићеве збирке *Народне ѿјесме босанске и херцеговачке* (1858): — Гдје ког *срјеџа*, ту му главу скида. Дакле, у нашем старом језику, код писаца, глагол *среџаћи* (*се*) имао је само облике са основном *среџа-*/*сриџа-*. Према томе, облици са другом основном, *сређе-*, нови су облици у савременом књижевном језику.

127. И ово је стара глаголска реч. Има је у старословенском језику: *sŕĕtati* [aŕe], *begegnen* (Handwörterbuch); тако је и у Миклошичевом *Lexicon*-у: сѣрѣтати - аѣ - аѣши У данашњем бугарском језику то су глаголи: *срѣщам*, -аш, несв. (*срѣщна*, -еш, св.) и *срѣщам се*, -аш се (Речник, 1959); тако је и у македонском, али само с повратном речцом: *срѣщам се*, -аш се несвр. У руском језику је основа презента као у старословенском: *всѣрѣчати*, *аю*, *аешь* несв. (према перфективном *всѣрѣчашь*) и *всѣрѣчати́ся аюсь*, *аешься* (речник Д. Н. Ушакова). Код Кошутинца глагол *всѣрѣчати* значи, на првом месту, п р е д у с р е т а т и кога (Речник). Као што се види, у бугарском и руском језику овај глагол има у општем делу *ш* („спој *ш* и *ш̄*“), односно предњонепчано ч, што, и једно и друго, одговара српскохрватском палаталном гласу *ћ*, а у руском је и с префиксом *в*. Међутим, за нас је од интереса сама презентска основа; и она се, у овим језицима, завршава на *-аје-* и на *-а-*, а таква је и основа *срѣща-* у српскохрватском језику. У том језику новијега времена овај се глагол, захваћен поменутиим снажним процесом разједначавања презентске и инфинитивне основе, употребљава и у облицима са основом *срѣће-*, и не тако ретко.

Глагол *ш е њ а њ и*

128. У истом значењу (*sprazieren*) употребљава се и као рефлексивни глагол, са речцом *се* (*шејати се*). Код Вука, у речнику, то су лексичке одреднице. По томе иде са глаголом *скијати се*. Али *шејати*, без повратне речце *се*, може се употребити и са прелазним значењем: „ш е т а т и н. п. коња, тј. водати га“ (Рјечник Броз-Ивековића). Разуме се да су овде у питању само облици овог глагола у вези са презентском основом у свим случајевима његове употребе.

Има више префикса са којима се глагол *шејати се* употребљава као сложен (*до-*, *и(з)-*, *на-* *се*, *од-*, *по-*, *пре-*, *про-*, *са-*, *у-*). У сакупљеном материјалу највише је примера за облике простог глагола. Има их у великом броју. Зато сам употребио углавном те примере; других је врло мало.

Глагол *шејтаћи* (*се*) и сложени с префиксима нису у речницима наведени подједнако што се тиче презентског облика, према томе и основе презента. У Вуковом речнику је *шејџам* (*шеђем*); тако је и код сложених глагола. Ристић и Кангрга имају већину тих глагола с презентом по VI врсти (нпр. *дошејџам*, *ишејџам*), док је прост глагол као код Вука, а такође и *џошејџаћи* и *џрошејџаћи*; од *ушејџаћи* презент је: *ушејџам*, *ушеђем*. Деановић и Јернеј дублетне облике свих глагола дају као *шејџам* и *шеђем*. Међутим, код Бакотића је *шејџам* (*шеђем*), а остали су глаголи с једним презентским обликом, и то као *дошејџам*. У Белићевом Правопису је најнеуједначеније; на пример: *шејџам* = *шеђем*, *ушејџам* (*ушеђем*), *џошеђем* (*џошејџам*), *џрешешам*. Код Боранића је: *шеђем* (*шејџам*), *ишејџам* = *ишеђем*. Сви се, дакле, више-мање, разликују у одређивању презентског облика ових глагола. Као да је сваки од њих ту поступао према властитом језичком осећању, а не према томе како је код представника књижевног језика.

Из материјала који имам види се да се у делима наших писаца налазе употребљени и облици са основном *шејџа-* и облици са основном *шеђе-*. Према томе, то су пуноправни књижевни облици глагола *шејџаћи* (*се*). Као и онда кад је сложен с префиксима. И овде је питање само у томе колико су ти облици заступљени и код којих писаца. То треба показати. Прво о облицима са презентском основном *шејџа-*, и то првенствено о облицима простог глагола. За све њих има највише примера, толико — да није потребно наводити их као остале. Зато ћу дати само облике и писце код којих су употребљени. Као и обично, при томе нисам узимао мање познате писце. Тако сам одабрао ове:

Ђ. Јакшић (*шејџају*), А. Г. М а т о ш (*шејџа се*, *шејџајући*), Л. К. Л а з а р е в и ћ (*шејџам*), Б. С т а н к о в и ћ (*шејџам*), И. Ћ и п и к о (*шејџам*, *шејџамо*, *шејџају*, *џрошејџа се*), Св. Ћ о р о в и ћ (*шејџа*, *шејџају*), В. Ц а р Е м и н (*шејџајући*, *џрошејџамо*), И. С е к у л и ћ (*шејџају*, *џрошејџај*), И. А н д р и ћ (*шејџа*, *шејџајући*), Бран. Ћ о с и ћ (*шејџају*), С. П а н д у р о в и ћ (*шејџа се*), В. Ж. М а s s u к а (*шејџају*), Ј. Д у ч и ћ (*шејџа*), Ст. В и н а в е р (*шејџају*), Ј. П о -

повић (*шеџаш*), Ст. Јаковљевић (*шеџају*), Д. Буровић (*шеџајући*), Гр. Божовић (*шеџају*), Ђ. Јовановић (*шеџа*), Десанка Максимовић (*шеџа се, шеџајући*), М. Миланковић (*шеџа*), Б. Чиплић (*шеџају, њрошеџаш, ишеџај*), М. Кашанин (*шеџају, шеџа*), Ј. Ђонович (*шеџају*), Ст. Галогожа (*шеџаш се*), Гр. Витез (*шеџа*), Д. Цесарић (*шеџа*), Влад. Видрић (*шеџа*), Н. Симић (*шеџа*), Вл. Десница (*шеџа, њрошеџа се, њрошеџам се, шеџајући*), Ч. Вуковић (*шеџа се*), Н. Лопичић (*шеџа, шеџајући*) Ђ. Сијарић (*шеџаш, шеџај*), Е. Кош (*шеџају*), Миливоје Ристић (*шеџа*), М. Булатовић (*шеџаш, њрошеџа се*), Илустр. Политика (*шеџају се*), Л. Комарчић (*ишеџамо*), Н. Бартуловић (*њрошеџају се*), Д. Шимуновић (*одшеџамо*), Ст. Сремац (*одшеџа*), П. Марковић Адамов (*њошеџа се*), М. Црњански (*њрошеџа*), Д. Ђосић (*њрошеџа*), М. Бојић (*шеџа*).

Оваквих примера има код писаца, на целом простору нашег језика, тако рећи напретек. А и ови који су наведени потврђују да су облици са основом *шеџа-* у општој употреби. Мислим да су и они сасвим довољни за такву констатацију. И нема потребе задржавати се на томе. Сада ћу дати примере за облике који су са другом основом, *шеће-*. То су ови:

— Па кроз гору *шеће* весела и ведре (Ј. Илић, Цел. дела, 324); — Знаш каква си кад се теби | по образу осмех *шеће*? (М. П. Шапчанин, Цел. дела I, 61); — По цвећу *шеће* као паун млад (Војислав Илић; Нолит, 1964, 57); — Па још када *шеће* и плећима креће . . . (А. Шантић, *Емина*, песма); — Свуд је тако мирно, свуда санак *шеће* (А. Шантић, Цел. дела I, 186); — Кроз перивој цвјетни Назида се *шеће* (исто, 186); — По њему *шећу* ко црне чавке жене (Х. Хумо; Песници III, 1966, 110); — Скочим, *њрошећем* — затим опет седам (Даница Марковић, Тренуци и расположења, СКЗ, 42); — . . . *шећући се*

сам самцит по околини (К. Р у в а р а ц, Скупљени списи I, 1866, 134); — Та погледајте . . . како лепо *шећем* (Ђ. П о п о в и ћ; Приповетке Н. В. Гогоља I, 1864, 84); — . . . да ти се читајући их, чисто чини, е *шећеш* по раскошну перивоју! (Љ. Н е д и ћ, Цел. дела II, 494); — *шећући* се по улицама напуљским (М. Ј о в а н о в и ћ, Горе доле по Напуљу, 1898, 64); — туђин *шеће* по њој (Х. Х у м о, Приповетке, 1932, 118); — Нек се *шеће* по чаршији (П. К о ч и ћ, С планине и испод планине, СКЗ, 104); — у слободи *шеће* (Ј. Р а д о н и ћ, Слике из историје и књижевности, 1938, 258); — *шећући* се једном по околини Мостара . . . (И. С т о ј а н о в и ћ, Дубровачка књижевност, 1900, 150); — игре [се] наиграмо и шетње *нашећемо* (Ф. К у р е л а ц, Флуминенсија, 1862, 23); — И *шећући* великим корацима по цјепиљаку . . . (А. К о в а ч е в и ћ, Последњи Ненадић, 1913, 113); — Саламун *се шеће* по башњи (Ф. М а ж у р а н и ћ, Од зоре до мрака, 1927, 131); — вечер је лијепа, а свијет *шеће* (Е. К у м и ч и ћ, Госпођа Сабина, 1883, 110); — Фишкал . . . *шеће* по овим собама (А. К о в а ч и ћ, Дјела I, 1950, 86); — сваки дан *шећем* изван града (Анте К о в а ч е в и ћ, Од данас до сутра, 1936, 131); — шапати и боје се *крећу* и *шећу* (А. Г. М а т о ш, Ново иверје, 1900, 91); — и дух вам *се шеће* по берлинских дворанах (В. Ј а г и ћ, Спомени мојега живота I, 1930, 258); — Дигоше се сви, да се *ћрошећу* стрником (Ј. К о з а р а ц, Мртви капитали, СКЗ, 61); — нервозно *шеће* и пуши (М. К р л е ж а, Господа Глембајеви, 1928, 110); — беспомоћно *шеће* собом горе доле (М. К р л е ж а, У агонији, 1931, 81); — *шеће* међу њима (и с т о, 69); — Она се . . . *ћрошеће* до секретара (и с т о, 74); — Лаура се *ћрошеће* до портијере (и с т о, 76); — Планети *се блистави шећу* (В. Н а з о р, Етерика, 1947, 20); — Краљевско дијете са оком кд прича милује цвијеће и снатрећи *шеће* (Д. Д о м ј а н и ћ, Пјесме, 1933, 44); — дјевојке шумицом *шећу* (и с т о, 44); — казальке *се шећу* по удесном кругу (Влад. П о п о в и ћ, Свијетло на пепелу, 1951, 29); — Сад гледа натраг и натрашке

[197]

шеће (М. К о м б о л; Данте, Пакао, 1948, 156); — О видим те, видим у дужу, гдје *шећеш* по обали (Б. Л и в а д и ћ, Новеле, 42); — *шећем* сваки дан послуже ручка (Љ. Ј о н к е, Књижевни језик у теорији и пракси, 1964, 32).

У грађи за Академијин речник на листићима су исписана и ова три примера:

— *шеће* ка медјед у гајби (А. Ш е н о а); — Ово је наш поручник, што се *шеће* по дворишту (Ј. Т у р и ћ); — вечерњача *шеће* мед зв'јездама (М а р е т и ћ - И в ш и ћ).

Ово нису сви забележени примери за облике са основом *шеће-*. Има писаца код којих су, поред тога, нађени и облици са другом основом (*шећа-*). Примери за то су бројнији него што је то случај код сличних глагола. Ја ћу их овде навести. То су ови:

— Неки кажу да су га познали, | ђе се с пушком испред двора *шећа*; | када цари с пушкама *шећају*? (П. П. Њ е - г о ш, Шћепан Мали, стихови 377—379); — А оца се чуди *шећајући* (Горски вијенац, 1947, 29): — ал' је свеђер *шећеш* и колебаш | како вјетар на гори младику (Мање пјесме, 1912, 93); — Очи к небу она *шећа* . . . (Б. Р а д и ч е в и ћ, Песме, МС и СКЗ, 351); — Мома право ка менека *шећа* (и с т о, 50): — Ено *шеће* из горице соко (и с т о, 160); — Нема злата по трави и цвећу, | туђе моме преко луке *шећу* (и с т о, 56); — Да свак од њи дркће и трепеће | када госа крај њега *ћрошеће* (и с т о, 115); — Трбух напред *шеће* тио (стих из песме *Безимена*); — очима по читавој сали *шећају* (Љ. П. Н е н а д о в и ћ, Писма из Немачке, СКЗ, 159); — оду да се *шећају* по Тиргартену (и с т о, 96): — Само месец што се креће, | те по тавној ноћи *шеће* (О Црногорцима, СКЗ, 156); — *шећем*, *шеће*, *шећу*, али и: *шећа се* (Ј. И г њ а т о в и ћ; Н а ш ј е з и к књ. XII, 259): — Кад се *шеће*, за њим слуге трче (Дјела II, 1878, 23); — *Шећа се* учитељ полагаано по механи (М. Ђ. Г л и ш и ћ, Приповетке I, СКЗ, 21): — ћурану се некако распетљала узица с ногу, па *шеће* по соби (Приповетке II, СКЗ, 109); — Претурио

толике године, а *шећа* као паун (Ј. Веселиновић, Цел. дела IV, 323); — Или спавам, или се *шећам* (Слике из сеоског живота III, СКЗ, 52): — кад помислим како се прави кривац безбрижно *шеће* по Црној Бари, у мени се узмути утроба! (Хајдук Станко, СКЗ, 268; говори лице); — Кад си их видео у парку, да се *шећају* кó други људи... (Ст. Сремац, Зона Замфирова, СКЗ, 21); — једнако се *шећа* уздуж (и сто, 75): — [мачак] који се полако *шеће* по ћерамидама (и сто, 96); — *Шећам* се ноћу око Славије (В. Петровић, Сабрана дела III, 179); — Који пут *шећам* до Кошутњака (и сто, 157): — са сељачким момцима [се] *шећу* под руку (В. Петровић, Варљиво пролеће, 1954, 266); — *шећајући* по соби (М. Црњански): — учини им се да *шећу* безбројне, шарене сенке (Сеобе, 1956, 22); — Што се бајним чаром вашим | једна тужна сјета *шећа* (С. С. Крањчевић, Изабране пјесме, СКЗ, 85): — Трут се бани, трут се | *шеће* (и сто, 35); — Зашто да се не *шећам* . . . (Н. Бартуловић, На прелому, СКЗ, 61); — пођоше да *шећају* (и сто, 83); — вријеме проводио *шећајући* се по Шкверу (и сто, 90); — . . . да ли Дора знаде уопће, да се он због ње ту *шећа* (и сто, 38): — Ето на примјер, — ти се *шећеш* Шквером (и сто, 96; говори лице); — Овуда се *шећа* пред излет у ништа . . . (Т. Ујевич, Ојађено звоно, 1933, 35): — Водоскок воли полутаме | када се љубав парком *шеће* (и сто, 122); — То се он *шећа* кроза село! (Вј. Калеб, Бијели камен, 1969, 88); — газећи траву као да *шећају* (и сто, 116): — *шеће* као љубимац (и сто, 62); — . . . да се ово не *шећу* мало по зраку (и сто, 145); — смрт *шећа* градом (В. Јелић, Домино, 1969, 160): — јер се одмах с малиганима човјек под руку *шеће* (и сто, 92); — *Шећам* (П. Шегедин, Свети враг, 1966, 24): — камен по којему *шећем* (и сто, 28); — гледао сам вас како *шећете* (и сто, 96; речи лица); — Сјећам се, *шећући* овуда . . . (и сто, 28); — Молим вас . . . *йрошећајите* са мном (и сто, 43); речи писца): — Па *йрошећите* са мном (и сто, 44); — Мухе се *шећу* по сунчаној

пјеги на његовом кревету (Дјеца божја, 1946, 94); — ту млади *шејају* (Р. Маринковић, Руке, 1956, 118); — бахато *шеја* по граду (исто, 227): — Све тако *шећући* . . . (исто, 225); — Она зађе да *шеја* по трави: — А жена све *шеће* ливадам (Прича Политике, 19. јан. 1969, 22).

На овим примерима треба се задржати. Јер облици са основном *шеће*- изазивају посебну пажњу: они су у књижевној употреби ређи од других, са основном *шеја*-, који сигурно имају стандарднију вредност. Примери који су наведени показују да се први облици највише налазе у језику хрватских писаца. Чак су толико обични да је Боранић у Правопису, као што смо видели, на прво место ставио презентски облик *шећем*, а *шејам* је у загради. У том смислу још је карактеристичније оно што је учинио Крклец са употребљеним обликом глагола *шејајти* у 3. л. множ. презента у једној својој песми (*Пјесма сунџирањих*). Наиме, већ је речено да је од глагола *крејајти* употребио граматички неправилан облик *крејају* (*се*) јер му је била потребна рима (. . . по коме се сунца *крејају*: и звезде се безбројне | свемиром модрим *шејају*). Тако је у Сабраним делима I—II, која су изашла у Београду; и песма је ту штампана у екавском изговору. Међугим, у Изабраним пјесмама (Загреб, 1947) на истом месту су стихови: — И онет по тврдом закону вјечности, | по коме се сунца к р е ћ у, | по коме људи живе и умиру | и звијезде се безбројне свемиром модрим *шећу* (стр. 73)⁹. Крклец је пре последњег рата једно време службовао у Београду, где је од глагола *шејајти* могао чути само облике са основном *шеја*-. И то је сазнање свакако било пресудно при преиначавању поменутих стихова.

Облици са основном *шеће*- могу се наћи и код других, ранијих песника не само са ијекавским већ и са екавским изговором. Они узимају те облике зато што су у обичној употреби заиста ретки и што са палаталним гласовима *ш* и *ћ* освежавају звучну слику стихова. Иначе се у прозном језику јављају у доста ретким примерима. Видели смо да је Љ. П. Ненадовић употребио двапут презент *шејају* (*се*) у прозном тексту, а у стиху је облик *шеће*.

⁹ *Пјесма сунџирањих* је из 1921. године.

Представници књижевног језика, говорног и писаног, на највећем делу територије немају данас те облике у језичком осећању. Они су им далеки јер их не употребљавају, нити их имају у свом домаћем говору.

Неколико речи и о примерима друге групе, за дублетне облике код истих писаца. Јер их има више него што би се можда очекивало. И то су све врло познати књижевници, старији, као и новији, пореклом из различитих говорних средина. Код Б. Радичевића и Ј. Игњатовића, као и код П. Шегедина (и Вј. Калеба), забележено је више примера за облике са основом *шеће-*; код осталих обично само по један. То, колико-толико, значи да су, на једној страни, ти облици, у језику појединих писаца, некад били обични, а онда су, на другој, они такви данас. Затим, код Ј. Веселиновића и Н. Бартуловића има по неколико примера за друге облике, са основом *шеџа-*, а презентски облици *шеће* и *шећеш* су у говору лица јер је жеља писца била да на тај начин диференцира књижевне и локалне језичке особине. У ствари, то значи да су у свести присутни дублетни облици глагола, истина, једни су испред других, али то није од већег значаја.

129. У Рјечнику ЈАЗУ уз инфинитив глагола *шеџаћи* презент је: *шеџам* или *шећем*. За сблик *шеџам* вели се да је „старије и чешће“. Затим се набрајају писци који имају *шећем*, тј. облике са основом *шеће-*, међу којима је и М. А. Релковић. Ту су онда и Хрватске народне пјесме (из Истре и са кварнерских острва) и Петрановићеве Српске народне пјесме из Босне, као и потврде из Отока у Славонији и из Буковице у Далмацији.

Уопште, у језику хрватских народних песама, као и српских које је Вук записао, налазе се потврде и за једне и за друге облике глагола *шеџаћи*, али су и у њима чешћи они који су са основом *шеџа-*. Има народних песама и са примерима за дублетне облике. Тако су у песми *Косовка дјевојка* и ови стихови: — . . . па се *шеће* по разбоју млада; — . . . кад се *шеџа* војвода Милошу. А у песми *Мусић Стефан* ови: — . . . па *шошеџај* пред господског двора; — . . . па *шеџа* пред господске дворе; — . . . па се *шеће* коњма у ахаре; — . . . па се *шеће* у господске дворе. Облици са основом

шеће- срећу се и у приповеткама; на пример: — седне на коња, па све поред језера *шеће* (В. Караџић, Српске народне приповијетке, 1853, 22). Ако су и ове народне умотворине поникле у западним крајевима, онда је стање дублетних облика слично оном стању које се и до данас огледа код писаца.

130. Ову реч имају и други јужнословенски језици. У Рјечнику ЈАЗУ испоређује се словеначки језик с презентом: *šetam se* и *šētem se*. Међутим, у Slovenačko-srpskohrvatskom rečniku (1964) презент је само *šetam se*. Такву презентску основу овог глагола, на -а-, имају и македонски и бугарски језик: *шешам*, -аш. У старословенском језику је старије стање исте основе: *šetati se* [-ajǫ] (Handwörterbuch); код Миклошича: шатати сѧ -таѧ сѧ -таѧши сѧ (Lexicon).

Тако је ова глаголска реч наведена у речницима ових језика. Према томе, она једино у српскохрватском има облике са двојаком основном презентом. Новији облици, са основном *шеће*-, који су у речнику загребачке Академије потврђени већим бројем примера из језика наших старих писаца, у савременом књижевном језику као да имају све ограниченију употребу према другим облицима, са основном *шећа*-, који су, нарочито у најновијој фази развитка, увелико захваћени граматизацијом одређених морфолошких елемената. — На крају, узгред и ово. У старословенском и словеначком језику ово је само рефлексивни глагол, а у бугарском и македонском је без повратне речце *се*, док у српскохрватском има *шећати* и *шећати се*.

Глаголи *с к а к у њ а њ и*, *с р к у њ а њ и*, *ш у ш к е њ а њ и*

131. Као што се види, то су девербативне глаголске речи: постале су од несвршених и учесталих глагола: *скакајти* (према перф. *скочијти*), *сркајти* (према перф. *сркнујти*), *шушкајти* (према перф. *шушнујти*) — наставцима -уј- и -еј- између општег глаголског дела (*скак*-, *срк*-, *шушк*-) и инфинитивног завршетка -ајти. У нашем језику велики је број глагола који су тако изве-

дени и многим другим наставцима.¹⁰ Јасно је да су глаголи *сркаји* (и *сркнуйи*) и *шушкаји* (и *шушнуйи*) по гласовном саставу ономаџејског порекла. А што се значења тиче, глаголи *скакујайи* и *сркујайи* су деминутиви од *скакаји*, *сркаји*. У Рјечнику ЈАЗУ *скакаји* значи „ситним скоком, лагано скакати“, а у Речнику МС: „поскакивати“, „трчкарати“ . . . ; у овом речнику глагол *сркујайи* има под 1) значење „пити помало у малим гутљајима“. Глагол *шушкејайи* у Броз-Ивековићевом речнику значи „говорити као шапћући и тепајући“, које значење има и глагол *шушкаји* под 2) (под 1) је основно значење: *gauschen*; „шушка н.п. гуштер идући по суху лишћу“).¹¹

М а р е т и ћ вели да глаголи које је навео са наставком -уји- „иду у други разред“ (V врсте)¹², тј. мењају се као *везаји*, *везем*; дакле, и од *скакујайи* презент је *скакућем*, од *сркујайи* — *сркућем*. Јер су тако наведени и у Вуковом речнику. Само такав презентски облик ови глаголи имају и у другим речницима — у Броз-Ивековићевом, Ристић-Кангргином, Деановић-Јернејевом и Бакотићевом речнику. Међутим, у најновијем, Матицином речнику глагол *скакујайи* је с презентом *скакућем*, а у загради је: ређе *скакујам*; од *сркујайи* је *сркућем* и *сркујам*, како су оба глагола дата и у правописном речнику. Код Белића је *скакућем* (*скакујам*) и *сркућем*, а у Боранићевом Правопису: *скакућем* и *сркућем*.

Тако је у нашим речницима и правописима: презентски облик ових глагола у њима није једнако одређиван. Али се у свему томе види да су облици *скакућем* и *сркућем* свуда заступљени, а други — мање; па и тада се увек налазе иза ових, каткад чак у загради. Сада треба показати како је то код писаца.

132. Узећу прво глагол *скакујайи*.

¹⁰ Т. М а р е т и ћ, Граматика хрватскога или српскога књижевног језика — III изд. (1963), 405—407.

¹¹ У речнику ЈАЗУ наведен је и пример из Елезовићевог Речника косовско-метохишког дијалекта: — Тако он *шушкеће*, кад збори, још од детињства. Само с таквим значењем и с акцентом *шушкећем*, та се реч употребљава и у говору крушевачког краја.

¹² Граматика, III изд., 407.

Има доста примера за његове облике с презентском основом. И то су углавном примери за облике са основом *скакуће*. Навешћу ове:

— . . . дробни пламечци *скакућу* по буковој клади (А. Ш е н о а); — Пак сад опет хајде кући, ! *скакућући*, квочкајући (З м а ј-Јован Јовановић); — цвркуће и *скакуће* (М. П. Ш а п ч а н и н); — А гавран један . . . | крај дворских врата *скакуће* и лети (М. Ј. М и т р о в и ћ); — *Скакуће* по кујни као шипарица (Св. Р а н к о в и ћ); — О игра се, о *скакуће* с гране на грану (Ј. В е с е л и н о в и ћ); — не *скакуће* више с ноге на ногу (Ст. С р е м а ц); — његова деца . . . , *скакућући* преко њива и ливада, журе њој (И. Ћ и п и к о); — А овамо ниси кадар ни као . . . обичан врабац да *скакућеш* (М. В у к а с о в и ћ); — Где наше дете *скакуће* и цупка . . . (Ст. Л у к о в и ћ); — *Скакућући* полети најпре оцу (В. Ц а р Е м и н); — *скакућу* мишићи (И. Г. К о в а ч и ћ); — . . . па све баба *скакуће*! (М. Н а с т а с и ј е в и ћ); — Стеван *скакуће* уз плот (И. С е к у л и ћ); — *Скакућу* (Ј. П о п о в и ћ); — Његови ритмови *скакућу* (А. Б а р а ц); — Дивјак *скакуће* низ Бргат (М. К р л е ж а); — он *скакуће* звјераво по очима (Н. С и м и ћ); — *скакуће* палцем по врховима осталих прстију (Р. М а р и н к о в и ћ); — Свијетло ко срна *скакуће* бјелином (В. В л а и с а в љ е в и ћ); — [пламен] *скакуће* с лица на лице (Б. Ч и п л и ћ); — Излази *скакућући* (М. Г р о л); — Гле, шта ли то *скакуће* преко точила? (Т. Ђ у к и ћ); — стане да *скакуће* с ноге на ногу (И. С а м о к о в л и ј а); — љутио се . . . *скакућући* као врабац (М. М о с к о в љ е в и ћ); — Иза једног стада *скакуће* јагње (Влад. Д е д и ј е р); — Пред прозором моје куће | април игра и *скакуће* (П о л и т и к а, 12. IV 1973).

На другој страни, за облике с презентском основом *скакућа*-могу навести само ове примере:

— Ко птица *скакућа* (А. Ј у р ј е в и ћ; Речник МС); — Mirelli се клања, *скакућајући* и сладко се смишећи (Б. К у м и ч и ћ, Зачуђени сватови, 1910, 219).

Код Е. Кумичића, у истом делу, забележен је исти глаголски облик и с другом основом: — врати се у собу . . . лагано *скакућући* (стр. 44).

И у телевизијској емисији *К а р а в а н* (16. IX 1974) коментатор (М. К о в а ч е в и ћ) у једној реченици употребио је облик прилога садашњег *скакућајући*.

То је све. У материјалу нема више примера за овакве облике глагола *скакућајћи*. Њих је, значи, тек толико да се може казати да и они постоје у (књижевном) језику. Према томе, те облике не треба узимати као равноправне са другима, који су са основом *скакуће-*; чак пису ни ређи у односу на њих: они су по свему сасвим усамљени у употреби код писаца. Зато је разумљиво што их ранији лексикографи нису бележили. С друге стране, облици са основом *скакуће-* толико су потврђени у књижевним делима писаца да се други губе међу њима. За то су довољни и наведени примери. Наши писци, све до данашњих дана, на целој језичкој територији употребљавају такве облике овог глагола. Отуда су они са најопштијом стварном вредношћу. — За наш стари језик у Рјечнику ЈАЗУ дат је презент с дублетним облицима: *скакућем* и *скакућам*. Али примери су сви за први облик; други — није потврђен.

133. Видели смо да је у правописном речнику и у речнику МС глагол *сркућајћи* наведен с презентом *сркућем* и *сркућам*. У другим речницима савременог језика, као и у Рјечнику ЈАЗУ, свуда је само први облик (*сркућем*). И примери које имам — сви су за тај презентски облик. Истина, њих је свега неколико, али су употребљени у књижевним делима познатих писаца. Да их наведем. То су:

— Полако, *сркући* и слажи таван по таван (Св. Р а н к о в и ћ); — *Сркућу* тако ракије (Р. Д о м а н о в и ћ); — *сркућу* кахву и једу халву (Св. Ћ о р о в и ћ); — уз смешне здравице *сркуће* вино (Д. Р а д и ћ); — А има људи који *сркућу* своју [чашу] (М. Б о г д а н о в и ћ); — С ужитком *сркућу* медну садржину трубљастих латица (И. Г. К о в а-

ч и ћ); — У хану поред огњишта сеђаше већи број узалудних Иброваца, *сркућући* ракију (Гр. Б о ж о в и ћ).

Према овоме требало би претпоставити да у нашем књижевном језику, и старом и савременом, нема облика са другом основом (*сркућа-*). Али би то онда значило да су састављачи правописног речника, као језички стручњаци, презентски облик *сркућућам* дали на своју руку, а тако што сматрати, сигурно не би било умесно. У њиховом сазнању свакако је било и то да има писаца који употребљавају и такве облике овог глагола. Међутим, уколико их има, они су, у сваком случају, незнатни.

134. Осим у правописном речнику, глагол *шушкећати* има у презенту дублетне облике и код Боранића (*шушкећам* и *шушкећем*). У речницима савременог књижевног језика, као и у Белићевом Правопису, наведен је само с презентским обликом *шушкећам*. Код претходних глагола, као што је показано, то је облик *скакућем*, *сркућем*; дакле, с другом основом. У грађама за речнике МС и САНУ има потврда за облике са основом *шушкећа-* забележених у делима писаца. Ти примери су и овде малобројни. Зато ћу их навести све. То су ови:

— Ако човеку по који од предњих зуба фали, онда тај човек *шушкећа* (В. П е л а г и ћ); — прошапта осетно *шушкећајући* (Св. Ђ о р о в и ћ);¹³ — изазивачки *шушкећа* (Б. Ђ о п и ћ); — а брезе почеле уплашено да трепере и *шушкећају* (Б. Ђ о п и ћ); — [бабе] по клупама *шушкећају* зрњем круница (И. Г. К о в а ч и ћ); — Хеј, што *шушкећаше* тамо? (И. Г. К о в а ч и ћ); — говорушност, каквом се говори и . . . зипара и *шушкећа* (Ст. Ш и м и ћ); — Раде Филиповић, *шушкећа* он — партизан (М. Ђ о р ђ е в и ћ).

За облике са презентском основом *шушкеће-* могу навести само овај један пример: — сад ће и да *шушкеће* (Л. Р. К н е ж е-

¹³ Да наведем и овај пример: — час ходаше по соби, час застајкиваше, *шушкећајући* . . . (Милован и Станка Г л и ш и ћ; Л. Толстој, Рат и мир IV, 1968, 374).

в и ħ; X. Сјенкјевич, Потоп III, СКЗ, 133). И то свакако значи да су такви облици овог глагола у књижевној употреби реткост, као што су то облици са основном *скакуїа-* и *сркуїа-* код претходних глагола — према забележеном материјалу.

135. Нема сумње да се глаголи *скакуїаїи*, *сркуїаїи* и *шушкеїаїи*, што се тиче облика са основном презента, управљају према глаголима *скакаїи*, *сркаїи* и *шушкаїи*, од којих су изведени, иако им је различит сугласнички глас испред *-аїи* у инфинитиву (*к-їи*). Глаголи *скакаїи* и *сркаїи* имају у промени облике са презентском основном на *-е* и са измењеним веларним експлозивом *к* у *ч* (*скачем*, *срчем*). Истина, у Рјечнику ЈАЗУ s. v. *скакаїи* стоји да „поред лика са през. *скачем* има неколико потврда и за *скакам*“, а глагол *сркаїи* је дат с дублетним облицима (*срчѐм* и *сркѐм*). Али у савременом књижевном језику познати су само облици *скачем* и *срчем*. У речнику МС презент *сркам* је наведен у загради као дијалекатски облик и потврђен је примером: — Без шећера *сркај* кафу и не бој се вражје дреке (Њ е г о ш). Тако су према овим глаголима са основном презента *скаче-*, *срче-* психолошком везом и изведени глаголи деминутивног значења *скакуїа-їи* и *сркуїаїи* добили облике са сличном основном, тј. на *-е-* и са јотовањем измењеним денталом *їи* у *ћ* (*скаче-* | *скакуће-*, *срче-* | *сркуће-*). — Од глагола *шушкаїи* презентски сблик је искључиво *шушкам*; отуда је и од *шушкеїаїи* на првом месту *шушкеїам*. Облици са другом основном ових глагола, тј. са основном *скакуїа-*, *сркуїа-*, *шушкеће-*, са спорадичном су употребом код писаца, уколико се налазе у њиховом језику.

Остали глаголи са денталом *їи*

136. У групи глагола са општим делом на дентал *їи* који су у правописном речнику наведени такође с дублетним облицима презента (императива и прилога садашњег) налазе се још и ови глаголи: прости — *сњевеїаїи* и *чексїаїи* и сложени — с префиксом *за-*: *загонейїаїи*, *завекейїаїи*, *заклейїаїи*, *заклокоїаїи*,

заклојошайи, *закркийайи*, *зайрејайи* и с другим префиксима: *одгонешайи*, *угонешайи* и *разбукйайи* се. На њима ћу се сада задржати.

137. Међу глаголима који испред *-аји* у инфинитиву имају наставак *-ет-* М а р е т и ћ, у Граматици, наводи и глагол *гњевешайи* са значењем „говорити споро и неразумљиво“ (III изд., стр. 406). Спада у глаголе „којима се коријен не зна“, ако није у етимолошкој вези са глаголом *гњавији*. У речнику САНУ упућује се на тај глагол у значењу под 3): „бити несносан, досађивати (својом спорошћу, развученим причама и сл.); споро радити, одуговлачити, отезати“. И у речнику МС и МХ *гњевешайи* се испоређује са глаголом *гњавији* кад овај значи „досађивати (дугим причама, спорим радом“ и сл.). Ове глаголске речи, дакле, имају у семантици заједничких елемената. У речницима и правописним речницима (код Боранића и Белића) глагол *гњевешайи* је с дублетним облицима у презенту; само је код Ристића и Кангрге с краткоузлазним акцентом (*гњевешайи*) и с презентом на *-ам*. У речнику САНУ презентски облици су потврђени са по једним примером: — само *гњевету* и друге окривљују (Ј а в о р, 1875); — *Гњевешају* као мајчине мазе (Вл. Ђ о р ђ е в и ћ). И то је све. Јер ова глаголска реч има врло ретку употребу у језику, сигурно много ређу од глагола *гњавији*; а онда — има доста говорних средина у којима се она не може ни чути. Зато речничким грађама недостаје више потврда за њене граматичке облике; према томе — и за облике са двојаком презентском основом. Треба се задовољити оним што пружају лексикографи; а одатле се види само толико да глагол *гњевешайи* има презент с дублетним облицима (*гњевешам* и *гњеветем*): једни узимају на првом месту један облик, а други — други, што, уосталом, није нарочито значајно.

138. Још мање материјала има о глаголу *чекешайи*. То је ономотопејска реч, која значи „чекртати“ „клепетати“ (правописни речник), „лармати чекеталом“ (Бакотић). Нема је у речницима Вуковом, Броз-Ивековићевом и Деановић-Јернејевом, у Боранићевом Правопису, као ни у речнику ЈАЗУ. Код Ристића и Кан-

грге, као и код Бакотића и Белића, у Правопису, наведена је с презентом на *-ијам*. Дублетне облике има у правописном речнику и у рукописном тексту речника МС. Овде је за презентски облик *чекеће* дат пример: — Настаде глуво доба . . . Само чекало *чекеће* (Г л и ш и ћ). Може се рећи да су обичнији облици с презентском основом *чекетја-* свакако и зато што је глаголско значење у вези с именичком речју *чекетјало*. Али ни за облике овог глагола не могу посебно навести примере из језика писаца јер је и ово реч која има врло ограничену примену.

139. У првом делу овога рада (НЈ књ. XIX, 77) указано је као на недоследност — да су у правописном речнику прости глаголи: *звекетјаћи*, *клејетјаћи*, *клокоћјаћи*, *клојоћјаћи*, *јретјаћи* дати с презентом на *-ћем*, а као сложени с префиксом *за* — с дублетним облицима, на *-ћем* и *-ијам*. Требало је и просте глаголе навести тако јер и они имају облике с двојаком презентском основом. Исто се може рећи и за глаголе: *загонетјаћи*, *одгонетјаћи*, *угонетјаћи* према *гонетјаћи*. У нашим речницима пре Правописа од 1960 год. ови (прости) глаголи имају облик 1. л. једн. презента на *-ћем*, осим глагола *гонетјаћи* који је у Бакотићевом речнику с презентом на *-јам*, а код Бенеша на *-ћем (-ијам)*, као и у Рјечнику ЈАЗУ. У речнику САНУ исти глагол је с дублетним облицима, и ти су облици потврђени примерима, а од *звекетјаћи* презент је *звекетјем*, императив *звекетјај* (!). У Матичином речнику двојаке презентске облике, поред *гонетјаћи*, има и глагол *клејетјаћи*; остали су с презентом на *-ћем*. Може се зато рећи да ови глаголи имају углавном облике са основом презента на *-ћѐ-*. Тако у речнику САНУ има више примера за облике глагола *заклокоћјаћи* с таквом презентском основом, међу којима су и ови: — *заклокоће* вода у језеру (И. В у к и ћ е в и ћ); — *заклокоћу* воде (Е. П е т р о в и ћ); — да *заклокоћете* вилицам (А. Г. М а т о ш); — вода *заклокоће* (И. Д о н ч е в и ћ); — глас глуво *заклокоће* (М. С а в к о в и ћ). Према њима су облици са основом на *-ја-* врло ретки и усамљени, уколико се уопште јављају у књижевном језику. На пример, за глагол *клејетјаћи* у речнику МС и МХ наведено је неколико примера за облике са основом *клејѐће-* (Ђ.

Јакшић, Шеноа, Матош, Ђоровић, Крлежа), а само је један за облик са основом *клејейџа-*: — Мало звоно . . . оног јутра наоштрило свој гласић . . . *клејейџајући* у сав мах (И. В о ј н о в и ћ). За исти глагол је у речнику ЈАЗУ написано: „На једном мјесту XVIII вијека има граес. 3. рл. *клејейџају* . . . мј. *клејейћу*, али је то само ради слика“; од глагола *клојоџајти* презент *клојоџам* је само у Јамбрешићевом речнику.

Слично је и са овим глаголима кад су сложени с префиксом *за-*, а *гонейџајти* — и с префиксима *од-* и *у-*. У ранијим речницима и правописима налазе се наведени с презентом на *-ћем*; други завршетак, *-џам*, има једино глагол *угонейџајти* у речницима где је та реч дата; затим, глагол *загонейџајти* у Бакотићевом (*-џам*), а *закрџајти* (*-кџам*) у Бенешкићевом речнику. Међутим, у речницима САНУ и МС и МХ имају, у 1. л. једн. презента, дублетне облике, осим глагола *завекейџајти* који је с обликом *завекейћем*, а у другом речнику је и *заклейейћем* од *заклейейџајти*, иако је као прост глагол, без префикса, наведен с презентом на *-ам* и *-ћем*.

У Академијином речнику дублетни облици ових глагола потврђени су примерима:

— Наја поче и да *загонейџа* (Ј. В е с е л и н о в и ћ): — Тамо се редовито приповиједају приповијести, *загонейће* (М. М а р к о в а ц)¹⁴; — чује како . . . шалваре зашуште, налуње *заклојоџају* (З. П о п о в и ћ): — Чујеш, амице, како би то било угодно, да се наједанпут јави мала, па да *заклојоће* (М. Ш е н о а); — Дванаеста је одбила, ватру *зайрејџајте* (А. Ш е н о а); — Ишла сам утреником, онда се хватим гуште, *зайрејџам* у траву и преспавам (Б. Б у д и с а в љ е в и ћ): — *Зайрејћем* ти се напола мокар у сијено (Б р ш љ а н, 1885).

У грађи за овај речник, као и у грађи за речник МС и МХ, има више примера за облике *заклейейџа*, *заклокоџа* и *зайрејџа*, али то је сигурно аорист. На пример:

¹⁴ И у речничкој грађи Матица има потврда за облике овог глагола с двојаким презентском основом. На пример: — Воли да ми *загонейџа* (А. Г. М а т о ш); — па се искупило околу те причамо или *загонейџамо* (Р. Д о м а н о в и ћ): — Приповедају, *загонейћу* — па онда певају (М. П. Ш а п ч а н и н).

— Одједном са стране *заклејџа* митраљез (В. П е т р о в и ћ); — Крв шикну . . . *заклокоџа* у опанцима (М. Л а л и ћ); — Мргуда *зайреџа* у кући ватру (П. К о ч и ћ).

Прегледајући грађу за речник МС и МХ запазио сам да су на исписаним листићима за глаголе *одгонеџаћи* и *заклокоџаћи* облици са једном основом — *одгонеџа-* одн. *заклокоџе-*, што значи да презентски облици уз глаголску одредницу нису одређивани према материјалу, већ по личном нахођењу или угледањем на правописни речник. Међутим, ако је речник заснован на богатој грађи, као што је и ова, онда у оваквим случајевима треба истаћи оно што одатле произилази.

Све што је изнесено упућује на то да код једних глагола изразито преовлађују облици са једном презентском основом, а код других — са другом. Управо, глагол *гонеџаћи*, као прост и сложен с префиксима *за-*, *од-*, *у-*, најчешће има у промени облике са основом *гонеџа-*; а остали глаголи, као прости и сложени с префиксом *за-*, тако се употребљавају у облицима са другом основом презепта, тј. на *-ће-*. У првом случају врло су ретки облици са основом *гонеће-*, а у другом — са основом која се завршава на *-(џ)а-*.

Ономатопејски глаголи *клокоџаћи*, *клејџаћи* и *клоџаћи* налазе се и у другим словенским језицима. Тако се у речнику ЈАЗУ за први глагол вели да је прасловенска реч. Има је, најпре, у словеначком језику. У *Rečniku* је *klokočati* с дублетним облицима у 1. л. једн. презента: *-otám* и *-óčem*; дакле, као и у нашем језику. У бугарском је *клокоџа*, *-џи*, *клокоџа*, *-џи* (Речник М. Младенова). Ово је и реч старословенског језика: *klokočati* [-štop, -šteši] (*Handwörterbuch*). Има га, затим, и у руском и чешком језику: рус. *клокоџаџиџь*, *кочуџь*, *кочџиџь* (Словарь Ушакова); чеш. *klokočati*, *-tám* (zastar.) (*Váša — Trávníček, Slovník jazyka českého*). — Такође у словеначком језику постоје глаголи *klepetáti*, *-ám* и *-pěčem*, с префиксом *за-*: *zaklepetáti*, *-petám* и *-pěčem*; *klopotáti*; *-ám* и *óčem*, с префиксом *за-*: *zaklopotáti*, *-otám* и *óčem*; има га и код Миклошича у *Lexicon*-у: *клопотати* - штж - штџи vb. *stridere*. — Налазе се и у чешком: *klopotati* (О jak mně srdce *klopotá!* *tlučě*). У овом језику употребљава се и глаголска реч *kle-*

petati se ned. *chvětí se*, *trásti se* (Starfik si *sáhl klepetajícími se* prsty ke krajině srdeční; — *klepetáš se nadějí*). Значи, двојаку презентску основу ови глаголи имају само у српскохрватском и словеначком језику.

140. Сад о глаголу *разбукѡаѡи се*, који је у правописном речнику дат с презентом *разбукћѡм се* и *разбукѡѡм се* и императивом *разбукћи се* и *разбукѡај се*. На њему се треба више задржати.

Пре свега, ово. У речнику ЈАЗУ има да значење сложенем глаголу *разбукѡаѡи се* (од *раз-букѡаѡи се*) „одговара *букѡјейѡи*“, јер прост глагол *букѡаѡи* значи само *sonare*, *sceritum edere*. Та реч је наведена с тим значењем у Даничићевој обради и уз то је означено да се употребљава „у наше вријеме“¹⁵. Глагол *букѡјейѡи*, *букѡѡѡм*, који је „од прошлога вијека“, значи „силно горјети у пламен“, *flagrare*. Према Даничићу и једно и друго је од б у к а т и. Белић, у Правопису, такође семантички разликује те глаголске речи: *букѡаѡи*, *букћѡм*, з. н. *букћи* значи „издавати звук, шум“, а *букѡјейѡи*, -ѡм — „горети“. Међугим, у речнику САНУ глагол *букѡаѡи* упућује се најпре на основно значење глагола *букѡјейѡи*, а то је „горети јаким пламеном, пламтети“. У сарајевском Правописном приручнику дати су заједно: *букѡјейѡи*, *букѡѡѡи* (и *букѡаѡи*, *букће*).

Што се тиче сложених перфективних глагола *разбукѡѡ(ј)ейѡи* (*се*) и *разбукѡѡаѡи* (*се*), они се у речницима у којима се наводе налазе на једном месту и стоје напоредо (Белић, Деановић и Јернеј, Бенешић, речник МС); нпр. *разбукѡѡјейѡи . . . = разбукѡѡаѡи . . .* у Белићевом правописном речнику, *разбукѡѡаѡи . . .* и *разбукѡѡейѡи* — у Матицином речнику, наравно, са истоветном семантичком вредношћу: „учинити да почне интензивно горети, распалити (ватру, пламен)“; у рефлексивном облику — „почети интензивно горети, распалити се“.

У нашим правописима и речницима, који се овде најчешће цитирају, заступљен је свуда само глагол *букѡјейѡи/букѡјейѡи*, док

¹⁵ У Н а ш е м ј е з и к у год. IV (1936) штампана је „језичка поука“ у којој се вели да глагол *букѡаѡи* у реченици: „ . . . а ватра је *букѡала*“ — „значи нешто друго, треба: *букѡјейѡи*, *букѡјелѡа*“ (стр. 157).

понеки од осталих глагола у њима недостаје. Тако ни у једном издању Вуковог речника, као ни у Броз-Ивековићевом, нема ни *букѝаћи*, ни *разбукѝаћи* (*се*), ни *разбукѝ(ј)ећи* (*се*). Значи, Вук није имао тих речи у свом језику, нити их је чуо у другим крајевима сакупљајући речничко благо¹⁶. Затим, глаголи *разбукѝаћи* (*се*) и *букѝаћи* не налазе се ни у Ристић-Кангргином речнику, а ни код Бакотића. Глагола *букѝаћи* нема ни у Деановић-Јернејевом речнику. Боранић, у Правопису, није навео сложене глаголе *разбукѝаћи* (*се*) и *разбукѝ(ј)ећи* (*се*), док су прости, без префикса, узети. И најзад, у речнику ЈАЗУ нема глагола *разбукѝјећи* (*се*). Треба ли то да значи да ови глаголи нису општепознате речи? Ипак би се пре рекло да су писци речника пропуштали да их доследније узимају.

О презентској основи глагола *букѝећи*|*букѝјећи* и сложеног с префиксом *раз-* може да се каже само толико да је као и код свих других глагола на *-ећи* (нпр. *видећи* — *видим*, *ослабећи* — *ослабим*, „постати слаб“, *сѝидећи се* — *сѝидим се*); дакле, *букѝи* (*букѝим*), *разбукѝи* (*разбукѝи се*). Тако су наведени и у речницима. Међутим, глаголи на *-аћи*, *букѝаћи* и *разбукѝаћи* (*се*), немају код лексикографа јединствену презентску основу. У Бенешевом речнику и у речнику МС и МХ, као и у правописним речницима код Белића и Боранића, презент простог глагола је *букћем*. Али у речнику САНУ је *букћем* и *букѝим*; дакле, друга основа се завршава на *-и-*. Сложени глагол *разбукѝаћи* (*се*) има презент с дублетним облицима, осим у правописном речнику још и у речнику МС (*разбукћем* и *-укѝам*). А код Бенеша презент је само *разбукѝам се*, као што је и у много старијем Поповићевом Српско-немачком речнику. У Белићевом Правопису презент је *разбукћем*. Деановић и Јернеј наводе на једном месту оба глагола, на *-аћи* и на *-(ј)ећи*: *разбукѝаћи се* prf., *разбукѝјећи се*, *-букѝи се* tr. prf. Не зна се да ли је ово заједнички облик презента или само за глагол уз који је дат. С обзиром на то да у овом речнику има глагола који су наведени без презента, као што је већ истак-

¹⁶ У речнику ЈАЗУ за глаголску реч *разбукѝаћи се* пише да се говори и у Славонији.

нуто (НЈ књ. XIX, 113), мислим да ће пре тако бити и у овом случају.

Овде се, дакле, виде три лика презентске основе:

(раз)букће-
разбукѝа-
букѝи-

Питање је затим како то стоји код писаца, у језику књижевних дела. Ради тога сам и овог пута прегледао речничку грађу МС, као и грађу за речник САНУ. Ту има доста материјала који ове глаголске речи може одређивати и са морфолошке стране, не само са семантичке. Али најпре треба истаћи да је употреба глагола на *-ѝи* — *букѝ(ј)ѝи* и *разбукѝ(ј)ѝи* (*се*) — углавном ограничена на писце са ијекавским књижевним изговором; код других су сасвим ретки. Да наведем за то ове примере:

а) — *букѝио* рат свуд око ње (С. М а т а в у љ); — . . . која је учинила те се *разбукѝио* пламен у његовој души (А. Ш а н т и ћ); — Пламен је *букѝио* . . . (Св. Ђ о р о в и ћ); — притајена се снага *разбукѝјела* у младом тијелу (Д. Ш и м у н о в и ћ); — Пред њима *букѝјеле* ватре (Ј. К о с о р); — *разбукѝјела* страст (Ј. К о с о р); — газећи све што је мало прије у њој *букѝјело* (В. Ц а р Е м и н); — сад се то *разбукѝјело* (В. Ц а р Е м и н); — што је долазило оданле, гдје су облаци *букѝјели* (В. Н а з о р); — А они... због прогона *букѝјели* су . . . (А. Ц е с а р е ц); — кладе су *букѝјеле* (Ј. Т о р б а р и н а); — Самовар је . . . *букѝио* пламеном (Ј. Б е н е ш и ћ); — Смијех се још јаче *разбукѝио* (П. Ш е г е д и н).

б) — очи у којима је некад жива *букѝела* ватра (Б. А т а н а ц к о в и ћ); — као да није давно било кад је још силним пламеном *букѝела* (Св. В у л о в и ћ); — Покрај пута *букѝела* је ватра (М. Ј а к ш и ћ).

Овде су само примери за радни глаголски придев на *-ио* (мушки род) јер је то облик који имају глаголи на *-ѝти*. Облици за женски и средњи род и за множину такође са *и* испред *-ла*,

-ло, -ли, -ле, -ла по правилу граматички одговарају глаголима на *-ићи*, иако су они, и у овом случају, највероватније производ аналогije. Навешћу неколико таквих примера:

— [ломача] што је *букѝила* под прозором: — пламен зубље *букѝио* је немирније (А. Ш е н о а); — *Букѝило* у њима нешто посве одлучно (К. Ш. Ђ а л с к и); — сва му крв . . . *букѝила* (К. Ш. Ђ а л с к и); — Мајка је стајала крај огњишта с лицем на којем је *букѝило* нешто весело . . . (Ј. Д у ч и ћ); — *букѝиле* су [боје] као огроман таласав пожар (Н. С и м и ћ); — дивље весеље би *букѝило* у друштву (И. Ђ и п и к о); — [осјећаји] што су *букѝили* у њему (Д. Ш и м у н о в и ћ).

Такав облик забележен је и код Љ. Н е н а д о в и ћ а: — Обале . . . *букѝиле* су у пламену.

На неким листићима с овим примерима, као и с примерима за облик *букѝио*, одредница је глагол *букѝићи*, и то више пута. Значи да су за исписиваче употребљени облици од глагола на *-ићи*. Такав облик инфинитива може се наћи и код писаца. На пример: — прети Мргодићу да ће му . . . кућа над главом *букѝићи* (Ј. И г њ а т о в и ћ); — *Разбукѝићи* ће се тај тако дуго суздржаван пламен (М. Б е г о в и ћ). Али у речнику САНУ инфинитив *букѝићи* је означен као некњижевни облик у источном и јужном изговору.

За облик глаголског придева *букѝио* да наведем и ове примере:

— О, кадъ бы увекъ младымъ у прсима | овако пламенъ къ лепоме *букѝио*! (Ј. С. П о п о в и ћ а Даворѣ, 1854, 114); — могаде погасити онај свештени огањ који је *букѝио* у срцу му (Ст. С р е м а ц, Путуюће друштво, 1910. 6).

Они не иду са осталим примерима јер су употребљени у језику писаца чија су дела написана источним изговором. Овде је то позната карактеристична црта војвођанских говора — непознавање односа *-ићи*: *-им* код глагола типа *видети*: *видим* (VII Белићева врста). У тим је говорима завршетак *-и-* из пре-

зентске основе унет и у инфинитивну (*видиџи* према *видим*)¹⁷. Облик *букџио*, дакле, није ништа друго до потврда тог морфолошког појава. И зато то, у овом случају, није књижевни облик глагола *букџеџи*. Љуб. Стојановић, као приређивач за штампу Поповићевих песама у издању СКЗ, вели да је имао и задатак да поправи „граматичке погрешке у језику“. Ту спадају и облици глагола типа *видиџи*, *видио*, које је он вратио у „четврту врсту“, тј. на лик *-џи*, *-им*. Тако је у наведеном стиху облик *букџио*, који је употребио песник, заменио обликом *букџео* (— овако пламен к лепоме *букџео*). Може бити питање колико је у сваком посебном случају оправдана оваква интервенција од стране издавача, али је, нема сумње, похвално што се у Задругиним издањима зна шта је све измењено у језику писца.

За облике са инфинитивном основом на *-а-* има највише примера. Од њих ћу навести ове:

— У младом се срцу *разбукџао* пламен (И. Великановић); — У пећи је *букџала* буковина (М. Ускоковић); — Од тога дана . . . *букџала* је њена срећа као приморско сунце (М. Јанковић); — Небо је још увек *букџало* црвенилом зашлог сунца (Бран. Ћосић); — Пролете *букџало* (Д. Радић); — па је у њему *букџало* (В. Петровић); — *разбукџали*, опојни дах (исти); — Рат је *букџао* (Ст. Јаковљевић); — високо горе *букџале* су разорне гранате (исти); — губио [се] у оном жарком црвенилу пожара што је *букџао* (Д. Васић); — Страст [се] у теби *разбукџала* до беснила (исти); — Болест је *букџала* (Д. Ђуровић); — када ми је душа *букџала* од заноса (Т. Ујевић); — Страст што је *букџала* (С. Пандуровић); — у његовом оку *букџала* најжешћа мржња (Р. Зоговић); — Крв је *букџала* (И. Самоковлија); — *букџао* је [Петар] (П. С. Петровић); — иза којих [положаја] је *букџало* сунце (Е. Петровић); — Кров је сада *букџао* цео (А. Видаковић); — Дуж колоне *букџале* су . . . ватре (Р. Чолаковић); —

¹⁷ Б. Милетић, Годишњак ЗСВС св. VII, 1939, 29.

у то време је . . . *букѿала* потмула свађа (М. С. Мос-
к о в љ е в и ћ).

И код П. Шегедина и М. Јакшића забележени су примери за облике глагола *разбукѿаићи се* (са инфинитивном осномом на *-а*): — опет се у Петру *разбукѿао* страх (П. Ш.); — У јарки се огањ *разбукѿала* (М. Ј.) — поред већ наведених примера за облике глагола на *-еићи*.

Одавде се види да ове глаголе са завршетком *-аићи* у инфинитиву употребљавају новији и најновији писци на целом језичком подручју, а нарочито и највише они на источној страни. Истина, код писаца у западним крајевима претежнију употребу имају ови глаголи на *-еићи*, али кад се њихова фреквенција узме у целини, онда су глаголи на *-аићи*, према њима, у знатној предности. По гласовној формацији, они иду са сличним глаголима, као што су, на пример: *хукѿаићи*, *сукѿаићи*, *брекѿаићи*, *јекѿаићи*, *фркѿаићи*, *ѿукѿаићи* и др. Отуда потиче стабилност њиховог постојања. У исто време то чини да су они све обичнији. Тако су својом употребом потиснули глаголе на *-еићи* у језику писаца на широком простору. Разуме се да је тако и у многим народним говорима.

Пре тога смо видели какав презентски облик имају глаголи *букѿаићи* и *разбукѿаићи (се)* у речницима и правописима. Материјал из речничких грађа садржи и већи број примера за њихове облике са осномом презента. Ту су, на првом месту, од глагола *букѿаићи* облици са осномом *букѿе-*. За то су ови примери:

— Огањ *букѿе* у веселим груд'ма (М. Кујунѿић);
— као да под њом [водом] *букѿе* ватра (Т. Довијанић);
— ватра шушти и *букѿе* (Св. Ранковић); — Њој *букѿу*
очи (И. Вукићевић); — као да се усијала [планина]
те пламти и *букѿе* (Б. Нушић); — големе ватре *букѿу* по
двориштима (Б. Нушић); — У ждрелу му огањ *букѿе*
(Р. Кошутић); — Плач и смех врве у вреви, *букѿу*
као смола (М. Настасијевић); — Гуштер *букѿе* уврх
куће, плете гаће да путује (Срп. нар. загонетке Ст.
Новаковића).

За такве облике сложеног глагола *разбукѿаѿи* (*се*) није забележен ниједан пример. Заиста је неочекивано да за њих недостају потврде у толиком броју ексцерпираних књижевних дела. Јер се на основу тога сигурно не може закључивати да тих облика нема код писаца савременог језика.

Затим долазе примери за облике с презентском основом *разбукѿа-*. И то су једино ови:

— Бајном моћи *разбукѿај* ми срце (В. Ж и в к о в и ћ, Песме, 1907, 95); — А ви, пупци, једри, мали, | у руже се *разбукѿајѿе!* (С. М а ш и н, Ђелма; М а т и ц а, 1867, 753); — А благо и нама, што си дошд амо, | да о твојој пјесми душе *разбукѿамо* (И. В е л и к а н о в и ћ, Отмица, 1901, 32; непроверено); — при нападу на Рујански положај, наравно ако се на њему *разбукѿају* озбиљније борбе (М. Л а з а р е в и ћ, Српско-турски рат 1912. године књ. I, СКЗ, 55).

За сличне облике простог глагола *букѿаѿи* нема примера. Према томе, облици са основом *разбукѿе-* и са основом *букѿа-* остају непотврђени код писаца чија књижевна дела представљају одабрани језички материјал као извор лексичке грађе. И кад је у питању глагол *букѿаѿи*, то не мора значити да се његови облици са основом *букѿа-* не налазе у употреби. Али би они, у сваком случају, били врло необични.

Од свих примера за облике ових глагола на *-ѿи* и *-аѿи* у речничким грађама највише има примера за облике са основом презента (*раз*)*букѿи-*. Зато их нећу наводити све, већ само оне које су употребили познатији писци. То су:

— уста и викну *букѿећ:* „Хазур момци . . . (И. М а ж у р а н и ћ); — Пламти, *букѿи*, у дрво се вије (Б. Р а д и ч е в и ћ); — у руци је имао *букѿећу* машалу (Б. А т а н а ц к о в и ћ); — чежња стална не *букѿи* жестоко у срцу (А. Ш е н о а); — пламен добродетељи ваља увек да *букѿи* (М. Ђ. М и л и ћ е в и ћ); — *букѿећа* луч поезије (А. К о в а ч и ћ); — даље отуд живот безбрижно *букѿи* (Ј. Л е

с ковар); — [славни ратник] *букџи* праведним гњесом (Р. Домановић); — Луч невоља стално *букџи* (Влад. Петковић - Д и с); — Дајте ми ветра таласања прва, | згашене њиме да *разбукџим* ватре (М. Бојић); — чекају на њен повратак па да изнова *разбукџе* (В. Назор); — у њему већ одавно *букџи* (П. Кочић); — Обујмила те ватра и *букџи* (Св. Ћоровић); — заметак . . . *букџи* пламеном страсти (И. Ћипико); — како је жесток пламечак љубави, кад се *разбукџи* (Д. Шимуновић); — У јунаковом лицу *букџи* мисао уједињена (М. Цар); — Јер за тобом једном сва три | грешном *букџе*! (М. Королја); — Ја сам већ на телефону примијетила да у њему *букџи* (М. Крлежа); — ми *букџимо* и сагоревамо (Ј. Скерлић); — велико незадовољство . . . почело је да *букџи* (Б. Јевтић); — угљен у пећи *букџи* (Ј. Ђоновић); — у њој *букџи* младо и непобедно срце (Ст. Живадиновић); — Очи Мијине *букџе* (Н. Симић); — *букџе* ерупције . . . вулканских страсти (О. Давичо); — као да у земуници *букџи* ватра (М. Петровић).

Из наведених примера се види да су ови глаголски облици заступљени код наших истакнутих писаца све до данашњих дана и на читавом језичком подручју. Јасно је да су то граматички облици глагола на *-аџи*.¹⁸ Али, као што знамо, у речнику САНУ и од глагола *букџаџи* презент је *букџим*, поред *букџем*. Ако је тако, онда се не зна од којег су глагола облици у овом прегледу — да ли је то (*раз*)*букџеџи* или (*раз*)*букџаџи*. На основу онога што је већ показано, може се претпоставити да писци са екавским изговором имају у свом језику инфинитивну основу (*раз*)*букџа-*, а други углавном употребљавају облике глагола на *-аџи*. Значи да би у првом случају облици са основном презентом (*раз*)*букџи* стајали према инфинитиву глагола на *-аџи*, а у другом, разуме се, одговарају глаголу на *-аџи*. Поводом ових примера може се рећи само толико. Међутим, има доказа да је однос инфинитивне и

¹⁸ У сарајевском Правописном приручнику (1972) глaгел *букџеџи* наведен је с презентом *букџи*, а у загради је *букџаџи*, *букџе*. Тако се ти глагол употребљавају на босанскохерцеговачком језичком тлу.

презентске основе (*раз*)*букѿа-(ѿи)*:(*раз*)*букѿи-(м)* остварен у језику писаца. Више примера за то налази се у речничким грађама. Ја ћу их овде навести.

М. П. Ш а п ч а н и н: — А у мени љубав *букѿи* (Жубори и вихори, 1883, 78): — Драгомир плане као жар, што је дотле тајом тињао, па се напрасном промахом *разбукѿао* (Цел. дела III, 171);

В. Ј. И л и ћ: — Кад оне кржаве ноћи кроз варош *букѿићећу* прођох (Песме II, СКЗ, 220): — Док сјајни *букѿиаше* плам и муње блистаху плахе (исто, 153);

Ј. В е с е л и н о в и ћ: — Осећао сам како ми *букѿи* образи (Цел. дела IX, 376): — Она није могла веровати да се она мала сумња . . . кадра толико *разбукѿаѿи*, да се човек од тога поболи (Слике из сеоског живота III, СКЗ, 106);

Ст. С р е м а ц: — *Букѿи* слама посута по свинчету (Поп Ђира и поп Спира, СКЗ, 185): — свештани огањ који је *букѿао* у срцу му (Приповетке II, СКЗ, 4);

И. С е к у л и ћ: — Фитиљи *букѿи*, на читавој својој дужини, широким, наглим пламењем (Записи о моме народу, 1948, 88): — Сунце је, одиста, *букѿало* непријатно и страшно (исто, 54);

Ј. П о п о в и ћ: — Ала *букѿи* бензин (Истините легенде, 1949, 9): — Сећаш се како се широко устанак у Србији: на све стране је *букѿало* (исто, 177);

М. К а ш а н и н: — *букѿи* мутни прозорчићи (Трокошуљник, 1930, 10): — А *букѿим* од жеље да одавде . . . подигнем буру над Европом (исто, 92): — Али се не би сјао понос у нашим ропским очима . . . , ни *букѿало* одушевљење с преплашених лица (Јутрења и бдења, 1926, 6);

Г. К р к л е ц: — У срцу тешки чемери *букѿи* (Изабране пјесме, 1947, 159): — Јутро се разлијева, пјени, пропиње, расте, *букѿи* (исто, 59): — Игра би дуго *букѿала* (М. Горки, Дјетињство, 1950, 197);

Б. Ђ о п и ћ: — Дјевојка се исправља у мјесту и *букѿи*, зажарена и обневидјела (Не тугуј бронзана стражо, 1958,

44): — Зима нам неће полет да сатре, | по земљи цијелој *букѿеће* ватре (Распјевани цврчак, 1955, 54);

Миливоје Ристич: — *Букѿи* ватра (Очи, 1938, 24); — *Букѿи* у њој пламен страшан (исто, 142): — Прозор је *букѿао* као бели пламен (исто, 93);

Д. Ђосич: — Гледа војводу: какве и чије све ватре *букѿе* у његовој души (Деобе II, 1961, 97); — а сам је веровао да та одмазда *букѿи* испод планине (Далеко је сунце, 1952, 143): — Страх и радост заједно . . . *букѿали* су по селима (исто, 315); — у којој је [тишини] *букѿао* пожар две непомирљиве и страшне мржње (исто, 453);

Д. Баранин: — То у мени *букѿи* љубав (Њих троје, 1954, 132); — око њега *букѿи* неки огроман пожар (исто, 212): — Тополе на улазу у парк . . . кликтале су *разбукѿа-лом* западу (исто, 60)¹⁹.

Такав однос глаголских основа забележен је и у народним говорима. У речнику САНУ s. v. *букѿаићи* наведен је пример: — Ала се *разбукѿала* ова ватра, види како *букѿи* — који су дали Св. Марковић за Срем и Бер. Николић за Мачву. За шумадијски говор у Грузи И. Стевовић даје више глагола на *-аићи* „деминутивне фреквентативне формације са *и* или *уи* или *ои*, који се изводе од узвика и ономатопеја“²⁰. Ти глаголи имају презент на *-им*. Међу њима је и глагол *букѿаићи* с презентом *букѿе* и *букѿи*. Стевовић затим вели да глагол у облику по V врсти значи радњу („активност субјекта радника“), а у облику по VIII врсти — да је глагол стања („субјекат је захваћен јаком стихијном појавом“); нпр. *звѿкѿе* сабљом: *звѿкии*, *букѿи* . . . На тај се начин дублетни облици ових глагола, у говору Грузе, диференцирају у смислу дијатезе. А у грађи за речник Српске академије на једном листићу је глагол *букѿаићи* с примерима: *букѿи* нешто из пећине, *букѿи* пламен — из рукописног текста Ј. Јовови-

¹⁹ Исти однос основа (*-а-*: *-и-*) глагол (*раз*)*букѿаићи* свакако има и код В. Живковића јер према наведеном облику императива *разбукѿај* треба сматрати да му је и инфинитив на *-аићи*, а код њега је забележен и пример: — Где на чисти љубве пламен *букѿи* (Песме, 1907, 11).

²⁰ И. Стевовић, Шумадијски говор у Грузи с особитим освртом на акценте, СДЗб књ. XVII, 1969, 481.

ћа: Варваризми и провинцијализми у говору старих Црмничана, Бокеља и Барана (1956). — Свакако да има и других говора у којима се овај глагол тако конјугира.

Интересантно је како су исписивачи наведених примера (у речничкој грађи МС) одређивали инфинитив дотичног глаголског облика са основном презентом (*раз*)*букѝи*-. За подвучене такве облике они су као одредницу стављали више инфинитив *букѝаѝи* него *букѝеѝи* (16 : 13). За облике екавских писаца обично стоји први лик глагола, а други је за облике писаца који су писали дела на ијекавском изговору. На неким листићима првобитно је био написан инфинитив на *-аѝи*, па су стручнија лица после то преправила на *-еѝи* (код Радичевића, Домјанића, Давича, Сремца, Ћосића), јер је за њих само то био инфинитив за облике с презентском основном на *-и*-. Њима, дакле, није било познато да према тој основи у књижевном језику може стајати инфинитив на *-а*-, тј. (*раз*)*букѝи*-. (*раз*)*букѝа*-. Или се при том свесно граматизирало морфолошким елементима.

Све ово што је изнесено и речено о глаголу (*раз*)*букѝаѝи* треба да покаже колико је у његовој промени стабилан и развијен однос основа (*раз*)*букѝа*-(*ти*): (*раз*)*букѝи*-(*м*). На први поглед тај однос је јасан: настао је тако што је језичким осећањем презентска основа глагола (*раз*)*букѝеѝи* — (*раз*)*букѝи*- спрегнута са инфинитивом (*раз*)*букѝаѝи*, као што је случај и код глагола *ћуѝаѝи*: *ћуѝим* (према *ћуѝеѝи*) и *дрхѝаѝи*: *дрхѝим* (према *дрхѝеѝи*). Али такав однос основа (*-а*:-*-и*-) могу имати и неки други глаголи који су по гласовном сазвучју и по творбеној формацији слични глаголу *букѝаѝи* а који се употребљавају једино са ликом на *-аѝи* у инфинитиву. У књижевном језику то су, на пример, глаголи *сукѝаѝи* и *хукѝаѝи*. Они су у правописном речнику, а и у другим речницима, наведени с презентом *сукѝем*, *хукѝем*, а код писаца потврђени су и њихови облици с презентском основном на *-и*-. За то су ови примери:

— Рана ти се дере, из твојих недара | *сукѝи* и куља огањ, дим и крв (Ј. Јовановић З м а ј; Речник МС; у рукопису); — Слапови горски језиво *хукѝе* . . . (Г.

К р к л е ц, Изабране пјесме, 1947, 159; римује се са обликом *букѝе* у напред цитираном примеру.

Зато мислим да су и ови глаголи у промени могли добити облике с презентском основом на *-и-* према глаголима: *звѝждайѝи*, *ѝишиѝайѝи*, *режѝайѝи*, *зуѝайѝи* и сл., који су такође ономатопејског постанка и који имају такву презентску основу према примарном завршетку *-ѝти* у инфинитиву.

*

141. Из овог се излагања види да глаголи са општим делом на *ѝ*, *д*, *с* према употребљеном материјалу имају, код писаца, различит однос дублетних облика. Једни се, и у данашњем књижевном језику, врло често употребљавају у облицима с презентском основом на *-а-* (нпр. глагол *зановейѝайѝи*), док се други још чешће налазе употребљени у облицима са основом на *-’е-* (нпр. глагол *сркуѝайѝи*). Затим су код неких глагола на једној страни језичке територије обичнији једни облици, а на другој — други (нпр. глаголи *клевейѝайѝи*, *шеѝайѝи*). Код неких су, међутим, свуда приближно распрострањени облици и са једном и са другом основом (нпр. глаголи *скиѝайѝи* (*се*), *среѝайѝи*). Ови глаголи, дакле, и по томе представљају своју групу у односу на друге глаголе, о којима се овде расправља.

VIII

Глаголи са општим делом на *к*, *г*, *х*

142. Речено је да у ту групу глагола спадају и глаголи с денталном африкатом *џ* (*квоџайѝи*, *џѝайѝи се*) јер они имају у основи презента и предњонепчани глас *ч* (*квоче*, *иче ми се*), који иначе стоји према веларном *к*. Међу овим глаголима најбројнији су са безвучним експлозивом *к*; с фрикативним *х* има их свега неколико, док је само један са звучним веларом *г* (*вагаѝи*). Ја ћу од њих прво узети оне који имају општију и чешћу употребу у језику јер самим тим има и више материјала за њихове облике с пре-

зентском основном. То су ови глаголи: *вагаџи*, *хркаџи*, *мљаскаџи*, *џљескаџи*, *сџијскаџи*, *џриџијскаџи*, *духаџи*, *џухаџи*, *кихаџи*, *њихаџи* и *махаџи*.

Глагол *вагаџи*

143. Пре свега, тај глагол је постао наставком *a* од именице *вага*, која је дошла из немачког језика (*die Wage*); према томе, одговара немачком глаголу *wägen*. Отуда му је основно значење: *мерити вагом*. Дакле, имперфективног је вида. Вук у речнику има само перфективни глагол *вагнуџи* и у загради је означио да је ту реч чуо у Војводини. Зато што је није имао у свом говору и, поготову, што је страног порекла, Вук је за оба наведена значења упућује на наше речи: 1) *abwägen* [*vide* и *з м ј е р и т и*] — 2) *wiegen* [*vide* т е ж и т и]. За Бакогића је то имперфективни глагол и значи: „мерити вагом“, „имати извесну тежину“, као и (под 2) „спустити се, нагнути се на једну страну“. Јасно је да глагол *вагнуџи* не може имати то видско значење јер је постао од општег дела несвршеног глагола (*ваг-аџи*) наставком *-ну-*, који је „морфолошко средство за перфектизацију . . . глагола“²¹. И ово значи да је лексикографу недостајала лингвистичка спрема за поуздану обраду речи. — У другим нашим речницима налази се и глагол *вагаџи*. Код Ристића и Кангрге је с презентом *вагаџм*, а у речницима Броз-Ивековићевом, Деановић-Јернејевом и Бенешевом је *важем*. Ово треба истаћи. Дублетне облике у 1. л. једн. презента овај глагол има у најновијим речницима — САНУ и МС и МХ: *вагам* и *важем* одн. *важем* и *вагам*. Узгред и то — да се у Боранићевом Правопису, као и у Белићевом, глагол *вагаџи* не налази.

144. Писци савременог књижевног језика употребљавају га у облицима и са једном и са другом презентском основном. У материјалу има доста потврда за то. Најпре ћу дати примере за облике са основном *важе-*. То су:

²¹ М. С т е в а н о в и ћ, Савремени српскохрватски језик I, 1964, 623.

— Ту се *важе*, мјери, слаже . . . (А. Шеноа, Фељтони и расправе, 1932, 28); — Судите, разабирите, *важише* (А. Шеноа; Речник МС и МХ); — . . . неизречним ужитком *важе* у руци њихову тежину (К. Ш. Ђалски, Свеукупна дјела, сер. IV св. II, 22); — Дошао он у граду на глас, да *важе* као ни један други месар (Вјен. Новак, Тешки животи, 1911, 65); — По три краветине музаре са силним вименима њишу се и *важу* тамо у шљивару . . . (А. Ковачић, У регистратури, 1919, 287); — Свака крајцара *важе* становити дио живота (Ј. Козарац; Речник САНУ; значење: „вредети“); — Људи . . . у нас се *важу* по доброту свога срца (Стј. Радих; Речник САНУ); — Ко на живот свој полаже — | тај се врло често *важе*! (И. Г. Ковачић; Речник САНУ); — Пођите . . . к свом човјеку, чија вага право *важе* (И. Г. Ковачић, Дани гњева 1936, 53); — у дућану . . . научници у модрим прегачама . . . *важу* (Ј. Лесковар, Сјене љубави, 1898, 96); — Што је њему требало да *важе* криво? (М. Крлежа, Господа Глембајеви, 1928, 20); — Европа *важе*, испитује и мјери разлоге . . . (М. Крлежа; Речник САНУ); — Ето и тај дебели редовник . . . *важе* најмање деведесет кила (М. Крлежа; Речник САНУ); — Је ли . . . опазио, да ја људе мјерим, *важем*, лучим по вјери (Б. Будисављевић, Из старог завичаја, 1914, 149); — А кад се . . . гегајући се, *важући* се . . . докопао Јаковина своје кућице . . . (П. Петровић Пеција; Речник САНУ); — Знам: ви волите да *важе* ријечи, да их одмјеравате (Е. С. Петровић, Мартица, 1947, 127); — Бркалија с куљама, што *важе* преко стотину килограма . . . (Ст. Шимић, Далекозор духа, 1937, 177); — па ме изазива и *важе* продорно (В. Јелић, Домино, 1969, 23); — покојни јој се муж . . . обогатио . . . *важући* на кривој вази (Н. Симић, Иза завјеса, 1946, 35); — он гради своје дело промишљено, *важући* опрезно сваки детаљ . . . (М. Фотез; XX век, 1939, књ. 1, 209); — Тетак обично изабере с хрпе повећи комад, *важе* га у испруженој руци (Б. Ђопић, Дјечак

прати змаја, 1956, 94); — Примирише се . . . мјерећи Уроша . . . као да му *важу* сваку ријеч (Б. Ћ о п и ћ; Речник МС и МХ); — гласови се броје, али се не *важу* (В. К р и ш к о в и ћ; Х р в. к о л о књ. XVII, 1936, 3); — (ми не мислимо да их *важемо*) (М. П а н и ћ - С у р е п, Филип Вишњић, 1956, 128).

Из језика народних умотворина су ови примери:

— Сабља *важе*, колик Турчин каже (Хрватске н а р. п ј е с м е. Јуначке пјесме II, 1897, 19); — Свети Михаљ душе *важе* (и с т о, књ. I, 1896, 32); — *Важи* сабљу, Мермеду ковачу (Хрв. н а р. п ј е с м е; Речник САНУ); — А за пасом до два ледењака, | сваки *важе* по сто маџарија (Јуначке п ј е с м е (мухамедовске) IV, 1899, 28); — На долами девет жутих копча' | свака *важе* девет литар' злата (Н а р. пјесме, Виенац ударја . . . ; Речник САНУ); — Ја не *важем* у неђељу злата (Српске н а р. п е с м е из Срема, Лике и Баније, 1889, 701); — Кад га је мање више *важе*, а кад га је више мање *важе* (Нар. п о с л о в и ц а; Вукова преписка IV, 1909, 301); — Истину тражи, правицу *важи* (Н а р. славонски о б и ч а ј и, 1846; Речник САНУ).

За облике са другом основном презентом (*вага-*) могу навести ове примере:

— Срце ми *вагај* — онда суди . . . (В. Н а з о р, Нове пјесме, 1930, 23); — И свијет чулних утисака има своје валере, које пјесник у првом реду *вага* (Тин У је в и ћ; Речник САНУ); — знају . . . колико којему *вага* чојство (Д. Ђ у р о в и ћ, Звезде над планином, 1956, 327); — Домовину не *вагају* на длану као своју кесу (Р. З о г о в и ћ, На попришту, 1947, 174); — Он [Русо] каже: „мерите, бројте, *вагајте*, поредите . . . “ (Р. В у ч и ћ, Основи педагогике, 1934, 147); — . . . желећи да претходно *одвага* сваку реч (П о л и т и к а, 10. април 1971, 15)²².

²² Глагола *одвагајти* нема у правописном речнику.

У грађи за речник САНУ има још примера за облике са основом *важе-*. Употребили су их мање познати писци са исте територије, и зато су изостављени. Примера за облике са другом основом (*вага-*) више нема. Одавде се види да глагол *вагаћи* у облицима са основом *важе-* употребљавају, до данашњег времена, ијекавски писци, и а ј в и ш е они који су са хрватског подручја. То се односи и на примере који су нађени у народним песмама, као и на онај један у пословици. Од писаца чији су примери наведени треба изузети само М. Панића Сурепа, који је из Мачве. На другој страни, примери за облике са основом *вага-* нису територијом тако ограничени. Али је њих овде толико мало да и свако уопштавање у вези с тим мало вреди. Једно се ипак може рећи, а то је — да глаголска реч *вагаћи* није свуда једнако распрострањена и нема уопштену употребу. Зато су Ристић и Кангрга сматрали да треба дати и њено значење на нашем језику („мерити вагом“); а са сличним значењем наведена је и у Вујаклијином *Лексикону сѝраних речи и израза*. Знамо да се она не употребљава у крушевачком крају; тамо се „мери на вагу“, а не в а г а с е одн. не в а ж е с е. Зато мислим да није случајно забележен тако мали број примера за облике са основом *вага-* (и *важе-*)— изван поменуте територије, где је та реч, како изгледа, сасвим одомаћена²³. И са примерима за облике од инфинитивне основе не би се у томе ништа изменило.

Према наведеним примерима глагол *вагаћи* употребљава се много више у облицима са основом *важе-*. То у овом случају није ништа изузетно јер се слични облици и других глагола на *-аћи* налазе више код истих (хрватских) писаца. За облике са другом основом (*вага-*) већ је напоменуто да се на основу њих не може ништа ближе констатовати зато што има свега неколико примера које су употребили савремени писци из разних и удаљених крајева, тако да се о томе не може добити једна општија представа.

Као што је речено, глагол *вагаћи* значи м е р и т и вагом, на ваги. У неким примерима видели смо да су у истој реченици, напоредо, употребљени облици: *важе* и *мјери* (Шеноа, Крлежа),

²³ Зато је Б. К л а и ћ није унео у свој *Велики рјечник сѝраних ријечи, израза и крајњица* (Загреб, 1972).

мјерим и *важем* (Будисављевић), *мјерећи* и *важу* (Ђопић). Међутим, ту су облици глагола *вагаџи* употребљени фигуративно, у преносном смислу, и имају више значења: одмеравати, расуђивати, ценити и сл., како је то означено и у речницима у којима се ти примери наводе. Сличну употребу има и глагол *мериџи*. Ове две речи, *вагаџи* и *мериџи*, ако се за њих може тако рећи, које су у основном значењу синонимске, сада су семантички издиференциране.

145. У речнику ЈАЗУ глагол *вагаџи* је дат с презентом *вагам* и *важем*. Затим се вели да се налази (у грађи) од XVII века. Иако је облик *вагам* на првом месту, примери су за облике са основном *важе-*; међу њима су и примери из хрватских народних песама. То значи да су у старом књижевном језику у западним крајевима били у употреби у првом реду такви облици овог глагола.

Ову глаголску реч има и словеначки језик: инфинитив је *vagati*, а презент је на *-am* (Rečnik). У Бенешајевој речнику нашег глаголу *вагаџи* одговара у пољском: *ważyc, zważać; ~ se — ważyc się*. У Słownik-u języka polskiego (MCMLIII) је *zważać, a, al*; дакле, основа презента је на *-a-*, али општи глаголски део има на крају сугласнички глас *ż*.

Глагол *хркаџи*

146. Од глагола са веларом *к* у општем делу узео сам најпре тај глагол.

Глагол *хркаџи* је ономапојска реч. Као таква и са безвучним фрикативом *х* испред самогласничког вибранта *р* она у изговору може бити и без тог почетног гласа. Вук ју је тако дао у другом издању речника: *ркаџи, рчџем*. И не само Вук. Ристић и Кангрга *хрка . . .* упућују на *рка . . .*, и код њих је глагол *ркаџи*. Код Деановића и Јернеја такође је *ркаџи*, а *хркаџи* је у гради. У Броз-Ивековићевој речнику је *хркаџи*, а Вуково *рк . . .* се упућује на *хрк . . .*, и уз то се додаје да је тако „у крајевима гдје се глас *х* не чује у говору“. Међутим, не би се рекло да и

глагол *ркаићи* може бити пример за губљење етимолошког гласа *х*. Јер су речи са таквим *х* тако штампане у II изд. Вуковог речника, а ова реч је без тога гласа, као и у издању од 1818. Пре ће бити да је у самој оноματοпеји звукова *х* мање изразито или га уопште нема. У речнику МС *ркаићи* се упућује на *хркајићи*, као што је и у Белићевом Правопису. Бакотић одвојено даје оба лика. А Д. Костич је у *Није-него* написао: *ркаићи* — не *хркајићи*; он се, дакле, држао Вука. У нашем данашњем правопису је, разуме се, само *хркајићи* јер је узето да је ту глас *х* постојан. То је устаљен гласовни лик те речи у писаном књижевном језику.

У свим нашим познатијим речницима уз инфинитив (*х*)*ркајићи* презент је *хрчем*. Тако је и у Боранићевом Правопису, као и у сарајевском Правописном приручнику. Али у Белићевом Правопису је: *хрчѐм* (*хрчѐм*). У речнику Правописа од 1960. године на првом месту је облик са oсновом на *-а-*: *хрчѐм* и *хрчѐм*, *хрчѐј* и *хрчи*, *хркајући* и *хрчући*. То, дакле; треба да значи да у савременом књижевном језику овај глагол има напоредо и једне и друге облике. Међутим, то се не потврђује материјалом у речничким грађама, као ни код писаца чија сам дела прегледао. Штавише, сви забележени примери су само за облике са oсновом *хрче-*. А њихов број није мали. Навешћу ове (без дела у којима су употребљени):

— Стара Магда *хрче* ко јазавац (А. Шеноа); — *хрче*, као да је поноћи (Л. К. Лазаревић); — *Хрчу*, као да су пос'о довршили (Змај - Ј. Јовановић); — За оне који у сну јако *хрчу* . . . (В. Пелагић); — Што то *хрчеш* . . . ? (А. Тресић - Павичић); — спава Јошка и *хрче* (Ј. Бенешић); — Човјек *хрче* (М. Крлеж); — *хрчу* живи мртваци (М. Крлеж); — па *хрче* и тестера (И. Андрић); — Црна прошлост *хрче* у тмасту сокаку (Т. Ујевеић); — разговарао у сну . . . *хрчући* (М. Црњански); — дубоко *хрче* (И. Самоковлија); — леже и *хрчу* (М. Божић); — Добро би било и да *хрчеше* (Ст. Јаковљевић); — коњовоци и економ тихо *хрчу* (Б. Кош); — А Аћим сада *хрче* (Д. Ђосић); — забу-

шанти *хрчу* свој поподневни сан (М. Л а л и ћ); — Ко *хрче*, не срче (нар. п о с л о в и ц а).

Кад је тако, тј. да се овај глагол употребљава у облицима с презентском основом *хрче-*, онда то тако треба представити у правопису. Истина, не може се тврдити да облици са другом основом (*хрка̄-*) не постоје. Познато је да грађу за израду речника САНУ чине и многе збирке из разних крајева. У Змајевој збирци за ову реч је наведена пословица: — Удри Грка, да не *хрка*. А у једној другој — са речима из Далмације и Херцеговине — од *хрка̄и* је забележен презент *хрка̄м* поред *хрчем*. Али се такви облици не налазе и код писаца у прегледаном материјалу.

147. Међутим, изгледа да су ти облици раније били обични. У речнику ЈАЗУ глагол *хрка̄и* је наведен с презентом *хрчем* и *хрка̄м*. Међу примерима су и два за облике са основом *хрка-*. Један је: — Врли медвјед *хрка* и режи (И. Гундулић). Ова реч је потврђена у грађи од XV века. У старим речницима је свуда заступљен презент с обликом *хрка̄м*; у Белином и Јамбрешићевом само тако, а у Белостенчевом, Волтиџином и Стулићевом су оба облика (*хрка̄м* и *хрчем*). Значи да је у прошлости био другачији однос дублетних облика овог глагола. — У Академијином речнику *хрка̄и* се испоређује са глаголским речима: *хрой̄а̄и*, *хрой̄с̄и*, *хрой̄ӣи*, а под 2. је глагол *хрка̄и*, такође с презентом *хрчем* и *хрка̄м*, и упућује се на *хрка̄ӣи*²⁴, за који се глагол каже да се у нашем језику јавља од XVII века. За тај глагол се исто тако вели да може бити „и ријеч праславенска“ (чеш. *chrkati*; пољ. *charkać*). На истом месту стоји да је *hrkati* („stertere“) ономатопејска реч „као и 2. *хрка̄и*“; међутим, одмах се додаје: „али може не бити истога постања“.

Према Slovenačko-srpskohrvatskom rečniku (П р о с в е т а, 1964) у словеначком језику глагол *hrkati*, с презентом на *-am* и *-čet*, значи под 1: х р а к а т и, накашљивати се, а под 2: х р - к а т и; то се, дакле, узима као једна реч која има два различита значења.

²⁴ Та реч значи: „с буком и силом пљувати, избацити слуз из грла“ (Рј. Броз-Ивековића).

Глаголи са општим делом на *-ск-*

148. Дублетне облике презента, императива и прилога садашњег имају у правописном речнику и ови глаголи: *мљаскаћи*, *иљескаћи* (и с префиксима: *за-*, *над-*, *ио-*, *иџе-*, *раз-*), *иришискаћи* и *сјиискаћи*. Ти су облици с презентском основном на *-ā-* и на *-ић-*; на пример: *сјиискām* и *сјиићем*, *сјиискај* и *сјиићи*, *сјиискајући* и *сјиићући*. Дакле, у облицима са другом основном сугласничка група је *-ић-*. Она је добивена од *ск-* испред *ј*, јер се овде наставак основе *-је-* додаје на општи део који се завршава тим сугласничким гласовима. Познато је да се гласовна група *skj* у прасловенском језику развила у *šč* (*šć*) и да има више рефлекса те групе у нашем језику: у екавским и ијекавским говорима штокавског дијалекта је *иши* (нпр. *искаћи*: *ишием*), добивено упрошћавањем *šč*, тј. губљењем фрикативне компоненте код африкате *ч*, а у западним икавским говорима је *šč* (*iščet*); у чакавском дијалекту је *шт'*, а у кајкавском се чува група *šč*. Исти су рефлекси и за прасловенску групу *šč* од *sk^o* (прва палатализација). Чакавско *шт'* и икавско *šč* је — по мишљењу Р. Б о ш к о в и ћ а — „тешко извести из прасловенског *šč^o*“²⁵.

Група *šč*, која стоји на месту прасловенског *šč*, налази се у многим речима и у облицима речи. М а р е т и ћ у Граматици хрватскога или српскога књижевног језика вели да се каткад говори *ић* поред *иши*, и за то наводи као примере и глаголске облике: *ишием*, *иљешћем*, *зайљешћем* (поред *ишием*, *иљешћем*, *зайљешћем*). Он сматра да је ту, у тим речима и облицима, „ић дијалектизам“. Али се одмах ограђује настављајући да су „зацијело“ дијалектизми именичке речи: *ићеша*, *ићене*, *ићай*, као и глаголски облик *оишиће* м. *оишиће* (аорист глагола *оишнући*) (III издање, 1963, стр. 103). Маретић, дакле, као да није против употребе облика *ишием*²⁶ и *иљешћем* и у књижевном језику иако

²⁵ Р. Б о ш к о в и ћ, Основи упоредне граматике словенских језика I Фонетика, 1968, 91, 84—85; — А. Б е л и ћ, Основи историје српскохрватског језика I Фонетика, 1969, 114—116; — П. И в и ћ у Дијалектологији српскохрватског језика истиче на више места (стр. 32, 33, 140, 141, 176, 181, 190) да је сугласничка група *ић* (<*skj) изразита особина неких наших говора на западу и северозападу.

²⁶ У правописном речнику је само *ишием*, *ишии*, *ишиући*.

је рекао да се тако к а т к а д г о в о р и, можда зато што и код Вука у речнику има, у загради, поред *зайљешѿем*, и *зайљешѿем*. Међутим, Б е л и ћ изричито вели да смо од *sk* испред *ј* у прасловенском „у књижевном језику редовно добивали . . . *шиѿ*“.²⁷ А видели смо (НЈ књ. XIX, 94) да је баш за облик *љешѿе* речено да је то покрајински облик који не иде у књижевни језик.

А ево како су глаголи *мљаскаѿи*, *љљескаѿи*, *јриѿиискаѿи* и *сиѿискаѿи* наведени у нашим ранијим речницима и правописима. Код Вука (и Броз-Ивековића): *мљешѿем*, *љљескам* (*љљешѿем*); код Ристића и Кангрге: *мљешѿем*, *љљескам* (*љљешѿем*), *сиѿискам* (*се*), *јриѿиискам*; код Деановића и Јернеја: *мљешѿем* и *-скам*, *љљешѿем* и *-скам*, *јриѿиискам* и *јриѿишиѿем*; код Бакотића: *мљешѿем*, *љљескам*, *јриѿиискам*; код Ј. Бенешѿа: *мљаскам*, *љљескам* и *љљешѿем*, *јриѿишиѿем*, *сиѿискам*. Код Боранића је: *мљаскам* и *-иѿем*, *мљескаѿи*: *мљешѿем*, *љљескам* и *љљешѿем*, а код Белића: *мљешѿем* = *мљескам* (ј.), *љљескам* (*љљешѿем*). У Белићевом Правопису је тако наведен и сложени глагол *зайљескаѿи*, а уз то је облик *зайљешѿем* означен као н е п р а в и л а н. Такви облици ових глагола, са сугласничком групом *шиѿ*, за Белића сигурно нису имали књижевну вредност. Али, као што видимо, други нису на њих тако гледали, иако сви нису свуда узети и у том гласовном лику, као што су то учинили састављачи правописног речника. Код њих се бар по један од ових глагола налази с таквим обликом.

Исто тако видимо да ови глаголи у речницима имају и презентски облик са сугласничком групом *шиѿ*. То, уосталом, треба и очекивати јер ти гласови, пореклом од **skj*, представљају фонетску карактеристику и оних говора који су послужили као основа за постанак и даљи развѿтак данашњег књижевног језика. Зато изненађује што у правописном речнику нису наведени и облици са том гласовном групом. Да је то пропуст, показаће и примери њихове употребе код писаца.

Сад о овим глаголима понаособ.

²⁷ Оп. cit., 114.

Глагол *м љ а с к а ѝ и*

149. Та је реч тако дата — са кореновим вокалом *а* — у правописном речнику. И не само ту: *мљаскаѝи* је и у Боранићевом Правопису, у Бенешићевом речнику, као и у речнику МС. Међутим, она се налази забележена и са вокалом *е* у корену. Тако је *мљескаѝи* у речницима: код Вука, Ристића и Кангрге, Деановића и Јернеја, Л. Бакотића, као и у правописима Белићевом и Боранићевом. У речнику ЈАЗУ Маретић, као обрађивач, *мљаскаѝи* упућује на *мљескаѝи*, и то је узео за лексичку одредницу; дакле, као што је у Вуковом речнику. На истом месту Маретић вели да та реч, као ономотопејска, „не гласи свагда једнако“: поред *мљескаѝи* има и: *мљецаѝи*, *мласкаѝи*, *мљаскаѝи*, *мљацаѝи*. И у другим речницима она се наводи и са гласовном групом *-ик-*.

Узгред и то — да и код Боранића, у ранијим издањима Правописа (пре последњег издања од 1951. год.), овај глагол гласи само *мљескаѝи*. А видели смо да је код Белића у загради ознака за јужни изговор (ј.), као да је у корену било *јаѝ* (ѣ), па је по најновијем јотовању добивено *мљ* (исп. *млеѝи*: *мљеѝи*). Међутим, јасно је да тога гласа ту није било јер је такав гласовни састав реч добила непосредно у ономотопејском изговору.

150. Што се тиче облика овог глагола који су са презентском основом, код писаца нема много примера за њих, чак и када се узму укупно — из речничких грађа и одређених књижевних дела. То је свакако зато што та реч и иначе није толико употребљива. Ипак се и на основу забележеног материјала може казати да су најраспрострањенији облици са основом *мља(е)ска-*. Налазе се употребљени код разних писаца савременог језика. Да наведем ове:

— Е. Кумичић (*мљаска*, *мљаскајући*), Ј. Козарац (*мљаскајући*), В. Царемин (*мљаска*), Ј. Лесковар (*мљеска*), С. С. Крањчевић (*мљескајући*), Зв. Шубић (*мљаска*), И. Андрић (*мљаскају*), И. Козарчанин (*мљаскајући*), Вј. Каллеб (*мљаскајући*), М. Божић (*мљаскајући*), Љ. Јонке (*мљаска*), Ј. Бенешић

(*мљаска*), Б. Станковић (*мљескајући*), М. Настасијевић (*мљаска*), Ст. Јаковљевић (*мљаскајући*, *мљаска*), Бран. Ђосић (*мљеска*), Миливоје Ристић (*мљеска*), М. Московљевић (*мљаскајући*).

Међутим, за облике са презентском основном *мља(е)шће*-само су ова три примера:

— Катанчић . . . једе . . . облапорно, *мљешће* (Р. Чолакковић, Кућа оплакана, СКЗ, 216); — Не *мљаићу* прашчићи задовољно над мелом (Н. Симић, Непозната Босна, 1937, 49); — „Блаж код јела тако неестетски *мљаиће* језиком, да јој то живци не подносе“ (Стј. Врта, Велико прољеће, 1933, 13).

А за облике са основном *мљешће*- могу навести једино овај пример:

— Вечерамо. Младен *мљешће* као поток на извору (А. Неимаревић, 1914, 1937, 98).

Код Ст. Јаковљевића је нађен и овакав пример: — Војници *мљашће* јабуке са хлебом (Девет сто четрнаеста, 1934, 119). Наведен је у речнику МС и МХ за глагол *мљашћити*, који је означен као покрајинска реч и који се упућује на *мљаскаити*. У другим речницима нема тог глагола. Отуда излази да је на основу једног јединог примера, у речничким грађама, направљена лексичка реч (инфинитив *мљашћити*). Пре бих рекао да је овде облик 3. лица множ. презента *мљашће* (место *мљашћу* од *мљаскаити*) настао према таквом облику оноματοпејских глагола на *-аити* и са сугласничком групом *шћ*, као што су: *вршишћити*, *јишишћити*, *йљушишћити*, *шишишћити* и др., мада су код истог писца забележени и облици са основном *мљаска*-.

Одавде се види да су облици глагола *мља(е)скаити* с презентском основном *мља(е)шће*- и *мља(е)шће*- ретки у употреби код писаца, нарочито други, у односу на облике са основном *мља(е)ска*-. Речено је да ова реч може бити и са сугласничком групом *цк* у општем делу (*мљацкаити*, *мљецкаити*). Са тим гласовима је употребљавају и наши најсавременији писци. На пример: *мљецка*-

јући (Бран. Ђосић), *мљацкају* (И. Самоковлија), *млецака* (М. Лалић), *мљацкају* (Д. Ђосић), *млецајући* (Ј. Поповић). Граматички су једино могући такви облици јер гласови *цк* као група не подлежу фонетској измени. Они су донекле могли утицати да се група *ск* стабилизује у глаголској промени и да затим добије ширу употребу. Тако је од глагола *грискаићи/грицкаићи* презент само *грискам/грицкам*; нпр. *грискајући* брк (И. Андрић).

151. У речнику ЈАЗУ глагол *мљескаићи* је дат с презентом *мљешћем* (*мљешћем*). Пример за облик *мљешће* је из Вукових народних приповедака, а два примера за облике са групом *шћ* (*млашћућ*, *мљешћу*) из дела су Сплићанина Ј. Кавађина (XVIII в.). Али је Маретић навео и пример за облик *мљаскају*, који је употребио М. Ветранић, дубровачки писац XVI века. Зато се не зна зашто код лексичке одреднице недостаје презент са основом на *-а-*. Дакле, у грађи за овај речник потврђена су сва три лика презентске основе овог глагола.

Ова глаголска реч налази се и у другим јужнословенским језицима, као и у западнословенским. У словеначком је: *mláskati*, *-am* и *mlaskáti*, *-ám*, *mlaskàj*, *-ájte* (Pravopis); а у македонском: *мласка* (Речник). Презент у бугарском језику је *мљаскам*, *-аи* и *мљасвам* (Речник). У пољском језику је *mlaskać*, *ska* (Słownik, MCMLII), а у чешком: *mlaskati*, *-ám* (Slovník, 1946). Према томе, у свим овим језицима основа презента је на *-а-*. И у корену је тај самогласник са сонантом *l*, осим у бугарском језику у коме је *л* умекшано (*љ*).

Глагол *ѝљескаићи*

152. И ово је по постанку ономатопејска реч. Спада у бројне глаголе који су од ономатопејских узвика: *ѝљескаићи* је постало од узвика *ѝљес*, али преко именице *ѝљесак*, тако да се сада у језичком осећању издваја узвик као корен или општи део и *-ка* као наставак којим је глагол изведен²⁸. Место *-љ-* може бити и

²⁸ М. Стевановић, Савремени српскохрватски језик I, 617.

-л-. Маретић у речнику ЈАЗУ s. v. *йљескайи* вели да се -л- налази м. -љ- „не само у источном говору, него и у јужном и у западном“. Као да је и овде било *јайи*, па зато није чудно што у екавском изговору има и *йле-*. Међутим, на истом месту стоји да има и *йљаскайи*, тј. са самогласником *а* у корену, јер су код сличних речи могуће такве гласовне замене.

У ранијим речницима савременог књижевног језика и у правописима глагол *йљескайи* је с дублетним облицима презента: на првом месту је *йљескам*, а на другом — *йљешйем* или *йљешйем*. На пример, у Вуковом речнику је *йљескам* (и *йљешйем*), а у Деановић-Јернејевој: *йљескам* и *йљешйем*. Дакле, нигде се не налазе наведена сва три облика, а свуда је заступљен облик са основом *йљеска-*. Значи да је за лексикографе то основни и главни презентски облик овог глагола. Треба показати како је то код писаца. За то има доста материјала, а највише у грађи за речник САНУ. Најпре ћу дати примере за облике са основом *йљеска-*. То су:

— И *йљескају* к дјелу ти свакому (П. П р е р а д о в и ћ);
 — . . . рече прота . . . *йљескајући* мене по рамену (М. Ђ. М и л и ћ е в и ћ); — томе се данас *йљеска* (Ј. Н е д и ћ);
 — Затим *йљеска* длан о длан (М. Ј. М и т р о в и ћ); —
 У тишини и миру живиш сама, | без света да ти замера ил’
йљеска (М. Р а к и ћ); — једе . . . и *йљеска* устима (Р. Д о м а н о в и ћ); — *йљескамо* им, кад добро отпевају! (Р. Д о м а н о в и ћ); — Па *йљескају* чило (Р. К о ш у т и ћ); —
 Играју своју грозну драму, којој нико не *йљеска* (И. С е к у л и ћ); — Нит’ нам когод *йљеска* нити нас разуме (С. П а н д у р о в и ћ); — *йљескају* и људи и жене (М. К а ш а н и н); — и њен гломазни точак тромо се окреће и *йљеска* (М. М а р к о в и ћ); — По пет минута се само *йљеска* (Влад. Д е д и ј е р); — Дјеца се окупе око њега *йљескајући* ручицама (Стј. К р е ш и ћ); — *йљескајући* прихватили све браниочеве усклике (Ђ. Ј о в а н о в и ћ); — позив сви прихватају и *йљескају* (В. Ј е л и ћ); — Матуранти на то *йљескају* длановима (М. Л а л и ћ); — Машу рукама и *йљескају* једнога по рамену (Ч. В у к о в и ћ); — *йљескају*

један другог по леђима (Ћ. С и ј а р и ћ); — *йљескају* се обавезно по стражњици (М. Б о ж и ћ).

Још више примера има за облике са осномом на *е* и са сугласничком групом *ић* (*йљешће-*). То су ови:

— . . . кликне Милка, *йљешћући* у ситне своје ручице (К. Ш. Ђ а л с к и, Под старим крововима, СКЗ [1905], 225); — Кликне весело и *зайљешће* у обје руке (К. Ш. Ђ а л с к и; Речник САНУ); — На извору хихоће и *йљешће* [вода] (М. Л и с и ч а р, Приповијести, 1910, 15); — Скочих, *йљешћући* (и с т о, 92); — Уза то *йљешће* рукама (Ј. К о с о р, Мирис земље и мора, 1925, 4); — Чујеш ли, како *йљешћу*? (В. Ц а р Е м и н, Нове борбе, СКЗ, 122); — Стриц Божо *йљешће* га по раменима (А. К о в а ч е в и ћ, Од данас до сутра, 1936, 10); — (клањају се с њиме друштву, које *йљешће* . . .) (И. В о ј н о в и ћ, Дубровачка трилогија, 1902, 128); — лагано дланом по врату коња *йљешће* (Д. Ш и м у н о в и ћ, Посмртне новеле, Загреб, 94); — публика, која *йљешће* само домородним фразама (А. Т р е с и ћ - П а в и ч и ћ, Пobjеда криепости, 1898, 79); — а светина му *зайљешће* рукама (Вј. Н о в а к, Тито Дорчић, СКЗ, 64); — Поћи ћемо, поћи! — те *зайљешће* рукама (И. Ћ и п и к о, Са острва, СКЗ, 34); — са расвијетљених балкона *йљешћу* бешћутни мушкарци (И. А н д р и ћ, Ех ронто, 1920, 108); — Газде се смију и *йљешћу* по боковима (И. А н д р и ћ, Одабране приповетке II, СКЗ, 89); — а муштерије . . . смију се и *йљешћу* (и с т о, 107); — Па га *йљешће* по мокром гуњу (Б. Ј е в т и ћ, Дани на Миљацки, 1935, 64); — *йљешће* дјевојчица и радује се (И. С а м о к о в л и ј а, Приповијетке, 1964, 72); — *йљешћу* рукама (и с т о, 359); — удара ручицама као да *йљешће* (Е. К о ш, Као вуци, 1958, 135); — Патролу дочека . . . *йљешћући* рукама (Б. Ћ о п и ћ, Глуви барут, 1957, 71); — други му *йљешћу* у ритму казачока (М. Б о ж и ћ, Курлани, 1958, 175); — *йљешће* бијесно себе по стражњем месу (Р. М а р и н к о в и ћ, Прозе, 1948, 24); — Одлазе *йљешћући* (М. Л о в р а к; П о л и т и к а

(за децу), 21. март 1974, 2); — И даље рукама *йљешћу* (и с т о); — *Пљешћу* жене или плачу . . . (Ф. Ш т е ф а н; П о л и т и к а, 15. септ. 1973, 16); — *йљешћише* (Телевизија Загреб, 19. III 1971); — Кад се растуре, *йљешћу* рукама (С. Т р о ј а н о в и ћ, Психофизичко изражавање, 1935, 160).

Такви облици овог глагола, са *ић* у основи презента, налазе се и у народним песмама. За то су ови примери:

— А *йљешће* га по сапима руком (Б о с а н с к а В и л а, 1902, 287; песму „пјевао уз гусле Мујо Џубур у Гацку“); — Па све Шарца *йљешћу* по ункашу (Хрв. н а р. п ј е с м е. Јуначке пјесме II, 1897, 188; песма је „из Бановаца код Ориовца“ у Славонији); — Па Омера *йљешће* по рамену (Н а р. п ј е с м е Мухамедоваца у Босни и Херцеговини II, Сарајево 1889, 38; сабрао К. Hörmann).

За облике са основом презента *йљешће-* имам само неколико примера. То су ови:

— Браво! викну први гвардијан *йљешћући* рукама (С. М а т а в у љ, Бакоња фра Брне, СКЗ, 100); — Кад се чесница расплескава, не *йљешће* се на лопару него на вуненој врећи (Л. Г р ђ и ћ - Б ј е л о к о с и ћ, Из народа и о народу I, Мостар, 131); — Кажу да мацарули . . . *йљешћу* рукама и подвикују (В. К а р а џ и ћ, Срп. рјечник, s. v. м а ц а р у о); — Радујмо се, рукама *йљешћимо* . . . (В. В р ч е в и ћ, Разни чланци, 1891, 106); — *Пољешћии* бијесна, да је бјешњи (В. Караџић, Срп. нар. п о с л о в и ц е, 1900, 319).

Зато се може рећи да писци савременог књижевног језика употребљавају углавном облике глагола *йљескайти* с презентским основама *йљеска-* и *йљешће-*. А из прегледа свих примера види се да се облици са основом *йљеска-* налазе код екавских писаца, али их има и код других. Међутим, облици са основом *йљешће-* употребљени су у делима писаца који припадају западном језичком подручју. И то сигурно није случајно тако. Такви се облици че-

сто чују на Загребачком радију и телевизији. Да наведем само ова два забележена примера:

— Народ бурно *йљѐиће* (14. X 1973); — Сто тисућа људи *йљѐиће* (6. V 1972).

То што су облици са основом *йљѐиће*- овде бројнији, не значи да су они и са много чешћом употребом у књижевном језику на тој страни. Они су само више привлачили пажњу стручних лица која су, на одабраним текстовима, одређивала речи за израду речника — као облици са доста измењеним гласовним саставом.

153. У материјалу за ову глаголску реч има и неколико примера за презентски облик *йљѐићи*. У грађи за речник САНУ налазе се ови: — *йљѐићи* до мила у длане (Б. Б у д и с а в љ е - в и ћ, С личке груде, 1913, 41); — стаде га љубити да све *йљѐићи* (М. С р е т е н о в и ћ, Јетрве, 1927, 18); — Кад једе *йљѐићи* (Ј. П а в л о в и ћ, Збирка речи из крагујевачке Јасенице и Божурђе). А у речнику МС наведена су ова два: — Наједаред осу [град] . . . А оно само сева, мумла и *йљѐићи* (Ј. В е с е л и - н о в и ћ); — Киша *йљѐићи*, *йљѐићи* као непрестано жуборење на каквој чесми (Т. Д о в и ј а н и ћ)²⁹. И за овај облик презент стављена је лексичка одредница *йљѐићаћи*, *-ићим* са значењем пљескати, ударати шумећи (о киши, граду). Презентском облику *йљѐићи*, истина, одговара такав инфинитив, на *-аћи* и са општим делом на *ићи*. Али за облике са инфинитивном основом *йљѐића-* нема потврда. Зато мислим да је облик *йљѐићи* настао у презенту са групом *ићи* — према глаголима типа *йићићаћи*, *-им*. Отуда је инфинитив *йљѐићаћи* у првом реду граматичка творевина.

154. У речнику ЈАЗУ Маретић је дао глагол *йљѐскаћи* с презентом *йљѐскам*. Али после тога вели да је у том глаголском временском облику „не само *йљѐскам* него и *йљѐићем* (*йљѐићем*)“³⁰. Сва три презентска лика потврђена су затим примерима. Пада у очи да тих примера има више за облике с презентским основама

²⁹ У грађи за тај речник има и овај пример: — Ал' вода пуца, разбија се, *йљѐићи* . . . (Р. К о ш у т и ћ, Песма о аргатару и о шевни, 1938, 11).

йљешѿе- и *йљешѿе-*. То, међутим, ништа не изненађује кад се зна да основну и главну лексичку грађу чине дела старих писаца у западним крајевима. Од многих примера да наведем само ове: — Ника [тј. р и б а] репом *йлеиѿе*, ника се примеће (П. Хекторовић, чакавац); — Невјесте теј лијепе гледамо . . . и по шији *йлеиѿемо* (М. Држић); — Кривоци *йлеиѿуѿи* [тј. птица] (М. Ветранић); — Грофица *йљешѿуѿи* барјактарицу по рамену рече (М. А. Рељковић). — За сличне облике овог глагола наведени су примери и из народних песама забележених у Босни и Херцеговини. У Вуковим народним песамама и приповеткама има облика са основом *йљешѿе-* (— Пак се смију и рукама *йљешѿу*), као и са основом *йљеска-* (— Гласом поју, рукама *йљескају*).

За ову глаголску реч знају и други словенски језици, само што она у њима нема увек исто или слично значење. Тако у најсроднијем словеначком језику глагол *pléskati*, *-am* значи б о ј и т и (нпр. зидове), м о л о в а т и (Rečnik). У македонском је *йљеска*, и то је наша реч *йљескаѿи*, а у бугарском *йљјескам*, *-аш* има два значења: п љ е с к а т и (поводи) и ф и ј у к а т и (бичем). У том језику има и *йљјескам* у значењу: 1. прљати, замазати, флекати; 2. слабо сликати, мазати. Под 3. се упуђује на *йљјесја*, а под 4. на *йљјескам*. Гл. *йљјесја* значи: б р б љ а т и, г о в о р и т и к о ј е ш т а (Речник М. Младенова), а у речнику Бугарске академије наука глагол *йљјесја -еш* је означен као реч говорног језика. У старословенска је *pleskati* [-žto -šteši] *zusammenschlagen* (*ropkati*), *klatschen*. У Кошутићевом речнику глагол *йљескаѿѿь* у руском језику је с презентом *йљесју*, *йљесѿешь*, и то је имперфективни глагол према перфективном *йљеснуѿѿь*, који под 1) значи з а п љ у с н у т и (вал). А у Ушаковљевом речнику *йљескаѿѿь* (*есју*, *есѿешь*) под 5. има значење а п л о д и р о в а т љ, р у к о п л е с к а т љ (устар.). Иначе глагол *йљескаѿѿь* у разговорном језику је с презентом на *аю*, *есешь*. — Од западнословенских језика, у чешком је *pleskati*, *pleská* ([Dešt'] *šustí*, *šelestí*, *pleská*), *pleskají*.

Глаголи *йриѣискаѣи* и *сѣискаѣи*

155. У Вуковом речнику нема тих глагола, а има *йриѣискаѣи* (*drücken*) и *сѣискаѣи* (*zusammendrücken*) као *v. impf.* и *йриѣиснуѣи* и *сѣиснуѣи*, који су, према њима, *v. pf.*; такође се налазе и прости глаголи *ѣискаѣи* и *ѣиснуѣи*, који је означен као *impf.*, а ознака за вид *pf.* је у загради. Нема их ни у Броз-Ивековићевом речнику. За Ивековића су глаголи сложени од префикса и *ѣискаѣи* — *v. pf.* (нпр. *на-ѣискаѣи*), а *v. impf.* су префикс+ т и с к и в а т и (нпр. *из-ѣискаѣи*); само је поред *за-ѣискаѣи* *v. impf.* и *зѣискаѣи*. Бакотић, у речнику, уз глагол *сѣиснуѣи* *pf.* даје *сѣискаѣи* *impf.*, али глаголску именицу *сѣискаѣе* упућује на *сѣискаѣе*. У речнику МС уз несвршени глагол *йриѣискаѣи* (*се*) наведен је и глагол *йриѣискаѣи* (*се*), који је, *s. v.*, несвршен и учестали према свршеном *йриѣиснуѣи* (*се*). Међутим, глагол *сѣискаѣи* (*се*) је несвршен и учестали према *сѣиснуѣи* (*се*), а несвршени глагол *сѣискаѣи* (*се*) упућује се на *сѣискаѣи* (*се*), који је несвршен и учестали такође према свршеном *сѣиснуѣи* (*се*). У речнику ЈАЗУ *йриѣискаѣи* и *сѣискаѣи* су имперфективни глаголи према перфективним глаголима *йриѣиснуѣи* и *сѣиснуѣи*.

Глаголи *йриѣискаѣи* и *сѣискаѣи* не налазе се затим ни у Белићевом Правопису, као ни у Боранићевом. Управо, у Боранићевом Правопису наведен је глагол *сѣискаѣи*, али са звездicom (**сѣискаѣи*), и у петом и шестом издању поред тога стоји: боље *сѣискаѣи*, а у десетом — поред тога је само *сѣискаѣи*. У намени се вели да речи „означене звијезdicом * нека се не употребљавају у књижевном говору“.

Међутим, од свега што је изнесено о глаголима *йриѣискаѣи* и *сѣискаѣи* (са дугим узлазним акцентом) тачно је то да они стоје према глаголима *йриѣиснуѣи* и *сѣиснуѣи*, који су перфективног вида (са основама на *-ну/-не-*). Значи да су постали од општег дела *йриѣиск-* и *сѣиск-* наставком *а*, и да су по томе учестали, а онда и трајни, несвршени. И они су сасвим обични у књижевном и народном језику. У речничким грађама има велики број листића са примерима за њихову употребу, а тако их најчешће чу-

јемо и у свакодневном говору. Према томе, овим глаголским речима са изразитијим наставком *-ива-* не може се приписивати већа књижевна вредност јер *ѝриѝискиваѝи* ништа није употребљивије од *ѝриѝискаиѝи*, а *сѝискиваѝи* је чак необично поред *сѝискаиѝи* (нпр. — *сѝискује* усне — В. Цар Емин; — као да ми ко ребра *сѝискује* гвожђем — А. Шеноа; — *сѝискујући* ју њежно — Ј. Козарац).

У Ристић-Кангргином речнику уз *сѝискаиѝи* и *ѝриѝискаиѝи* презент је *сѝискам* и *ѝриѝискам*, а код Деановића и Јернеја је такође *сѝискам*, али поред *ѝриѝискам* — и *ѝриѝишићем*; у Бенешћевој речнику је *сѝискам* и само *ѝриѝишићем*. У Матичном је као у речнику данашњег Правописа.

156. И код ових глагола највише потврда у материјалу има за облике са основом *ѝриѝиска-* и *сѝиска-*. Толико је писаца у чијим се делима налазе употребљени такви облици да није потребно наводити их. Ово што при том треба подвући јесте чињеница да су они заступљени у свим већим деловима језичке територије. Зато овде треба видети који писци употребљавају облике ових глагола са *ић* и *ићѝ*. Примера за то има доста, и скоро двапут више за оне од тих облика који су са гласовном групом *-ић-*. И то су најпре ови:

— А што то *сѝишићеш* у руци (А. К о в а ч и ћ, Сабране приповијести, 1910, 45); — . . . застење милиционар као да га огроман камен *ѝриѝишиће* (А. К о в а ч е в и ћ, Од данас до сутра, 1936, 129); — уздисала је старица, *ѝриѝишићући* рукама чело (Е. К у м и ч и ћ, Госпођа Сабина, Загреб, 8); — Топло му *сѝишићући* руку морао сам махом кренути даље (К. Ш. Ђ а л с к и, Под старим крововима, СКЗ, 206); — . . . кад вруће | љубави жеља младо срце *сѝишиће* . . . (М. Б е г о в и ћ, Изабране пјесме, 1925, 43); — И за час о мом су врату | висјеле њезине руке, | *сѝишићућ* се чвршће . . . (и с т о, 116); — *ѝриѝишићући* цјелов на њене усне, привине је страсно к себи (Ј. Л е с к о в а р, Приповијести, 1917, 118); — Руковали су се, *сѝишићући* живо и топло с обје руке (С. К о л а р, Или јесмо или нисмо, 1933, 118); — И

ја *сїишићем* папир б'јели (С. С. Крањчевић, За човјека, 1934, 2); — Тек срце нешто *сїишиће* се у груди . . . (исто, 25); — Стоји уз празни кревет, етерно *їриїишиће* чело (С. С. Крањчевић, Изабране пјесме, 1898, 76); — И *їриїишиће* гусле јаче . . . (исто, 164); — . . . како му се и усне . . . неопажено *сїишићу* у некој кругости (И. Козарац, Проза, 1947, 48); — Баш ко да га *їриїишиће* тешки камен (И. Козарац, Славонска крв, 1906, 44); — с једне га стране *їриїишићу* Швеђани . . . (Стј. Крањчевић; А. Толстој, Петар Први, 1950, 312); — *їриїишићући* руку на груди, покушавао је да се увјери . . . (М. Будисављевић; Бранково коло, 1904, 452); — „Нисмо ми свиње у коцу, да се *сїишићемо*“ (Вјек. Мајер; Хрв. књижевни алманах, 1934, 39); — Те руке . . . као да му *сїишићу* и чупају срце (А. Цесарец, Царева краљевина, 1947, 60); — Заљубљеници — како се *сїишићу*! (Д. Цесарић, Изабране пјесме, 1960, 74); — А који га — руке му *сїишићући* — бодре (исто, 130); — док руке *сїишићу* се и милујући мазе (Драг. Домјанић, Пјесме, 1933, 21); — Усне *сїишићу* прстима (В. Јелић, Домино, 1969, 178); — лијеву руку *їриїишиће* уз груди (исто, 174); — *сїишиће* [је] рукама (И. Самоковлија, Приповијетке, 1964, 140); — *сїишићући* књиге под пазухом (исто, 109); — *Сїишиће* руку у песницу . . . (И. Самоковлија, Изабране приповетке, 1949, 233); — *сїишиће* и превија рану (Ерих Кош, Као вуци, 1958, 33); — *їриїишићући* трбух о даске (исто, 118); — И ко сипња га *їриїишиће* сунчано олово (Скендер Куленовић, Стојанка мајка Кнежополка, 1945, 9); — двије ме крупне младице *їриїишићу* у ранцу (Ск. Куленовић; Политика, 24. IX 1972, 17); — Посматрао сам га како *сїишиће* зубе . . . (Р. Чолаковић, Кућа оплакана, СКЗ, 68); — још га *їриїишићу* тмасти облаци (Н. Симић, Прољеће, 1952, 284); — сапа је *сїишиће* у грлу (М. Божич, Курлани, 1958, 268); — тако ме ту у грлу држи и *сїишиће* (П. Шегедин, Свети враг, 1966, 119); — она их [очи] непре-

станце *сѝишиће* (И. Ђипико, Са острва, СКЗ, 227); — *оѝишићући* срце попут | грлице устрептале (М. Королија, Песме, СКЗ, 56); — Лијежемо у сламу, | *сѝишићемо* се једно уз друго (Ј. Ђонових, Горски токови, 1947, 16); — Ја не *ѝриѝишићем* кваку . . . (Сл. Галогаж; Књижевнине VII н. с. бр. 15, 6); — а фотограф, *сѝишићући* на прса своје још несклопљено благо . . . (А. Тишма, Ибикина кућа; Летопис МС, јул-август 1951, 59); — боксер [се] не плаши никога као противника који га стално *ѝриѝишиће* (М. Радојчић; Политика од 26. II 1971, 14); — *Сѝишићу* се чврсто деснице (Телевизија Загреб, 26. VIII 1972); — Наши *ѝриѝишићу* (исто, 26. X 1973).

И овде има примера за глаголске облике и са једном и са другом презентском основом нађених код истог писца, За то могу навести ове:

— . . . рудјеле би се рибице, цвиљеле и цврчале, *сѝи-скајући* се и пушећи се (Е. Кумичић, Зачуђени сватови, 1910, 18); — Она осјећа, да јој Рибичевић руку *сѝишиће* (Госпођа Сабина, 1883, 36); — упита он тихо, *сѝишићући* јој руку (исто, 53); — *сѝииска* на прса ледени кип (В. Назор, Поезија, 1953, 185); — гдје је са свих страна *сѝи-ска* обруч леда (исто, 82); — у шаца *сѝишићући* крила златног лептира (исто, 102); — Дијете је све више *ѝриѝиска* (М. Божић, Курлани, 1958, 214); — *ѝриѝишићу* се једна о другу (исто, 286); — баца [се] на њу, *сѝиискајући* је све јаче (Н. Симић, Прољеће, 1952, 32); — лице јој се *сѝи-иће* (исто, 83); — Јусуф се *сѝишиће* за груди . . . (исто, 133); — Жика *сѝиска* јој руку (Ј. Поповић, Изабране странице, 1972, 76); — . . . он би се прибрао, *сѝишићући* зубе (Истините легенде, 1949, 76); — Једна рука *сѝишиће* Светозара (Изабране странице, 56); — *сѝиискајући* песницу (Б. Чиплић, Јаруге, 1953, 21); — *сѝишићући* зубе, покуша да не прекине појање (исто, 20); — *сѝиска* песнице (Д. Ђосић Корени, III изд., 115); — *сѝишићући* песнице пође

тромо за Симком (и с т о, 26); — *сїишићу* песнице (Деобе I, 1961, 90).

То смо видели и код многих других прегледаних глагола: исти писац употребљава њихове облике и с једном и с другом основом презента. У таквим случајевима облик с једном основом обично потиче из домаћег говорног језика, а други је накнадно усвојен на овај или онај начин.

Од свих примера који су у овом прегледу наведени за облике са основом *сїишиће-* и *їриїишиће-* само су неколико, као што се види, из језика писаца са подручја источнога, екавског изговора. То су примери нађени код Ј. Поповића, Б. Чиплића, А. Тишме и Д. Ђосића, као и пример из новинског написа М. Радојчића. Ови писци, дакле, имају и облике са другом презентском основом, и они су им, нема сумње, ближи. Остали примери, каквих у материјалу има још, налазе се код писаца у највећем делу зоне ијекавског књижевног изговора. На тој су територији такви облици ових глагола заступљени можда исто толико колико и они са основом на *-ска-*. У живој експанзији они су се тако почели јављати и код најсавременијих писаца на другој страни, где се иначе зна само за облике који су од основе *сїиска-* и *їриїиска-*. На пример, Д. Ђосић је облике *сїишићу* и *сїишићући* сигурно добио из књижевне лектире, а могао их је чути и у свакодневном говору представника нашег језика на западу. Јер тих и таквих облика уопште нема у његовом домаћем говору трстеничког краја. Други су писци (Ј. Поповић, Чиплић, А. Тишма), као што је познато, из Војводине, и самим тим нису толико удаљени од језичке територије на којој се употребљавају облици са том презентском основом. Ти облици, као такви, могу затим бити привлачни.

Сада ћу дати примере за облике са истом основом презента, тј. на *-је-*, односно на *-е-*, али испред тога није сугласничка гласовна група *ић*, него је *иш* (*сїишиће-*, *їриїишиће-*). Као што је речено, њих има мање, што ће се, уосталом, видети и из овог прегледа:

— Снебивао [се] од чуда, како да му не *сїишићу* прсте оне уске и шиљасте ципеле (Е. К у м и ч и ћ, Госпођа Са-

бина, 1883, 126); — одасвуд *йрийишије* биједа (А. Ш е н о а, Златарово злато, 1933, 171); — Мирно стојећи до прозора, *йрийишију*ћи своје чело на стакло (Чувај се сењске руке, СКЗ, 16); — И *сйишијем* срце, нека бије лакше . . . (Т. А л а у п о в и ћ, Пробране пјесме, 1902, 101); — а сада ето *йрийишије* га као олово (Ј. К о з а р а ц, Мртви капитали, СКЗ, 130); — Ал' је тешко, | што ми пуне прси *сйишије* (С. С. К р а њ ч е в и ћ, Изабране пјесме, СКЗ, 72); — То је небо к'о олово | а *йрийишије* крв пијући (и с т о, 80); — Не *сйишију* ли ме ручице малене? (Ф. М а р к о в и ћ, Карло Драчки, 1917, 112); — На колодвору *сйишију* се к себи Славени обично негдје у каквом кутићу (Стј. Р а д и ћ, Модерна колонизација и Славени, 1904, 287); — . . . те нас [секте] јаче *йрийишију* (и с т о, 305); — [каос] који *йрийишије* све духове (М. М а р ј а н о в и ћ; С. С. Крањчевић, Пјесничка проза, 1912, XXXIII); — у Далмацији млетачка власт *йрийишије* домаћи свијет (А. Б а р а ц, Југославенска књижевност, 1954, 56); — хватају их око паса, *сйишију* их, штипљу (В. Ц а р Е м и н, Старци, 1917, 151); — као што се *йрийишије* пуце на кошуљи (Влад. В е л м а р - Ј а н к о в и ћ, Иван Мандушин, 1922, 27); — [у дијелу града] који зими *йрийишије* магла (М. Л о в р а к, Пријатељи, 1946, 25); — све га нешто *йрийишије* (И. С о ф т а, Дани јада и глада, 1937, 92); — Куће се купе на окуп и *сйишију* од страха (Г. К р к л е ц, Нове песме, 1922, 29); — „Ноћас се *сйишију* тела, свијају, ломе и грче . . . (Сребрна цеста, 1921, 14); — вечно једна рука *сйишије* | и отимље тело за се (Сабрана дела I—II, 30); — стаде бесно да је *сйишије* уза се (Х. Х у м о, Приповетке, 1932, 123); — Ваздух ври . . . *йрийишије* и сагорева обронке (Грозданин кикот, 1927, 65); — прстима *йрийишије* земљу око пресада (И. А н д р и ћ, Одабране приповетке I, 1954, 57); — Тако сатима *йрийишије* дланом то место (и с т о, 219); — Оморина *йрийишије* и дави (На Дрини ћуприја, 1953, 366); — *йрийишијем* лице у шушкаву хладну траву (Ех ponto, 1920, 94); — *сйишије* их све више на груди (И. С а м о к о в л и ј а, Приповијет-

ке, 1964, 223); — . . . а да га ипак не *йријишиће* сувише (А. М и л ч и н о в и ћ, Мали људи, 1919, 9).

Могу да наведем ова три примера за облике глагола *йрији-скаћи* са основама *йријиска-* и *йријишиће-* код истог писца:

— Тужна је ова сусталост, што нам *йријиска* очи (В. Ц а р Е м и н, Нове борбе, СКЗ, 132); — Ишао је погнуто као да га ниске облачине *йријискају* (и с т о, 38); — глава му тешка, све је више дланима *йријишиће* (и с т о, 30); — Хтио би и он да изнесе што му *йријишиће* срце (и с т о, 42); — *йријискајући* један другоме (М. С р е т е н о в и ћ, Јетрве, 1927, 91); — Уз то их *йријишиће* и сиротиња (и с т о, 98); — човјек *йријиска* на зуб који боли (В. Д е с н и ц а, Прољеће у Бадровцу, 1925, 19); — мјесечина што *йријишиће* груди и одузимље дах (и с т о, 71).

Осим М(ихаила) Сретеновића, који се родио на Убу, остали писци у чијим су делима нађени ови облици глагола *сјиискаћи* и *йријискаћи* пореклом су из западних крајева, највише из Хрватске. Дакле, иста језичка зона у којој су још више потврђени облици тих глагола са групом *шћ* у основи презента. Код екавских писаца нису забележени примери за облике са основном *сји-шиће-*, *йријишиће-*. Јер наведени облик *йријишиће* који је употребио Сретеновић може бити и аорист перфективног глагола *йријиснући*, и чак се чини да је пре то.

Иако су облици са *ши* у презентској основи, као што показују наведени примери, ређи од оних који ту имају *шћ*, ипак их писци савременог језика, на великом делу територије, употребљавају толико да то не треба занемаривати. Јер при одређивању књижевне вредности морфолошких јединица такав податак је увек пресудан. Зато је и њих требало навести у правописном речнику, поготову кад се има у виду како је тај речник схваћен и шта је све од језичког материјала нашло места у његовом обимном оквиру. Исти пропуст учинили су и састављачи речника у сарајевском Правописном приручнику: дали су дублетне облике презента који су и у речнику Правописа наших Матица, и тако

су остали нерегистровани облици које употребљавају писци и на босанскохерцеговачком подручју, о чему се иначе водило рачуна у многим другим случајевима.

157. Према речнику ЈАЗУ глаголи *сѣискаиѣи* и *ѣриѣискаиѣи* имали су и у нашем старом језику облике са сва три лика презентске основе: *-ска-*, *-шиѣ-*, *-иѣ-*. Они су тако и наведени, с обликом *сѣискам* и *ѣриѣискам* на првом месту. Најраније потврде су у речничкој грађи од XV века. У многим примерима који су дати за њихова значења најчешће су употребљени облици са основом *сѣиска-*, *ѣриѣиска-*. Значи да су ти облици знатно преовлађивали код писаца у прошлости. Други су потврђени врло малим бројем примера. На основу тога, као и на основу онога што је напред изнесено, може се констатовати да они у савременом књижевном језику имају свој развитак, нарочито облици са основом *сѣишиѣ-*, *ѣриѣишиѣ-*. Наравно да се то односи на стање код писаца одређене језичке територије, оне исте којој, углавном, припадају и стари писци.

158. Глаголе *сѣискаиѣи* и *ѣриѣискаиѣи* имају и други словенски језици. За старословенски језик је у *Handwörterbuch-*у наведен само глагол *stiskati*, *zusammendrücken*, с презентом на *-ајр*, а код Миклошича је: сѣтискати -штѣ штеши et -скаѣш -скаѣши, *comprimere*, као и притискати — штѣ -штеши, *stringere*. У данашњим живим јужнословенским језицима презентска основа ових глагола је на *-ска-*: у словеначком *stiskati*, *-am*, *pritis-kati*, *-am* (Речник); у македонском: *сѣиска*, *ѣриѣиска* (Речник), као имперфективни глаголи од перфективних *сѣисне*, *ѣриѣисне*, а у бугарском је *сѣѣискам* (*се*), *-аи*, *ѣриѣѣискам*, *аи* (Речник). — У Ушаковљевом речнику руског језика *сѣѣискаиѣѣ*, *аю*, *аеиѣ* је свршени глагол, и означен је као реч која се употребљава у простом говору („простореч.“), а *сѣѣискиваиѣѣ*, *аю*, *аеиѣ* је несвршен према свршеном *сѣѣискуѣѣ*. Такав је и глагол *ѣриѣѣискиваиѣѣ*, *аю*, *аеиѣ*, са ознаком да се употребљава у говорном језику („разг.“); другог глагола, са наставком *-а- м. -ива-*, нема. — У речнику чешког језика (*Váša-Právníček, Slovník*) *stiskati*, *-kovati* (Na štitu, ježž silná ruka *stiská*) упућује се на глагол *tisknouti*, као на

реч књижевног језика. Глагол *přítiskati* је несвршен: *A zas k ňadrám je přítiská* [matka dítě]; у књижевном језику је *přitiskovati* (*Příruční slovník jazyka českého*). У пољском језику је *ściskać*, *a, al, przyciskać, a, al* (*Słownik języka polskiego MСMLII*).

★

159. Овде смо видели да код писаца више потврда има за облике глагола *мљаскаћи*, *љљескаћи*, *сјјискаћи* и *ћћришискаћи* са гласовном групом *шћ* у основи презента него за оне који имају групу *шић*. Таквих облика има и глагол *искаћи* (НЈ књ. XIX, 86—87). Напред је речено да шћакавизми карактеришу западне, икавске говоре. Али је у дијалектологији познато да сви шћакавски говори нису икавски, тј. да има и других са том фонетско-морфолошком особином. Као што је наведено, „у говорима централне штокавске зоне“ употребљавају се облици глагола *искаћи* и *бискаћи* и са групом *шћ*, и то чак „са већом фреквенцијом“ него облици са *шић* у основи. А. Пецо сматра да *шћ* ту потиче из прабалканске епохе и да је зато искључен утицај шћакавских говора, а да су, на уопштавање групе *шћ* (и *жћ*), могли утицати примери новог и најновијег (јекавског) јотовања (ЈФ књ. XXVIII 1—2, 183). Ипак остаје чињеница да сблици ових и сличних глагола са *шћ* (од **skj*) постоје у широј зони, у којој се налазе и икавски говори. Код писаца у другим деловима језичке територије може се рећи да их нема, што значи да их нема ни у народним говорима на том простору. Забележени примери су највероватније дошли из крајева где су такви облици сасвим обични не само у језику писаца већ исто тако и у говорним срединама.

Најзад, у материјалу за употребу ових глаголских речн има и примера за њихове облике са групом *шч* у презентској основи. И има их толико да скрећу посебну пажњу. Зато ћу сада на једном месту дати све те облике.

Од глагола *мљаскаћи* већ је наведен из Боранићевог Провописа презент на *-шчем* (поред *мљаскам* и *мљешћем*), као и сблик *љљешчем* (поред *љљескам*) од глагола *љљескаћи* — из Бенешићевог Рјечника. За такве облике овог другог глагола има примера који су нађени код писаца. То су:

— . . . кликне Милка, *йљешчући* у ситне своје ручице (К. Ш. Ђ а л с к и, Под старим крововима, 1912, 214); — Али јао, ја сам присиљен само да вам *йљешчем* као Римљани (Стј. К р а њ ч е в и ћ; А. Н. Толстој, Петар Први, 1950, 315); — Па би и опет почела да шета . . . , машући рукама и *йљешчући* длановима (И. А н д р и ћ, Травничка хроника, 1945, 197); — а дечаца изговарали псовке *йљешчући* се по стражњици (и с т о, 29).

За облике глагола *йфријискайти* могу да наведем само ове две потврде:

— Он скочи и стаде скакати Урвином, *йфријимичући* трбух (С. С. К р а њ ч е в и ћ, Пјесничка проза, 1912, 10); — *йфријимиче* је, гњечи (Н. С и м и ћ, Прољеће, 1952, 191).

Међутим, за облике глагола *сйискайти* има много више примера, тако да то чак изненађује. Њих треба такође навести све. И то су ови примери:

— Регби, да вас не *сйимиче* под пазухом (Е. К у м и ч и ћ, Зачуђени сватови, 1910, 167); — Антонио дрхташе под зидом, *сйимичући* држало оштрог морнарског ножа (и с т о, 114); — Шта си *сйимичеише* толи грчевито длане? (А. К о в а ч и ћ, У регистратури, 1919, 76); — а на бачви јахао пијан војник, *сйимичући* жива прашчића умјесто гајда (А. Ш е н о а, Златарово злато, 1935, 283); — рече уредник, *сйимичући* му руку (Вјенц. Н о в а к, Тешки животи, 1911, 112); — И љубио сам Верушку, *сйимичући* ју страстvenом снагом (Вјенц. Н о в а к, Два свијета, 1901, 242); — Што се *сйимичеише*? (Стј. К р а њ ч е в и ћ; А. Н. Толстој, Петар Први, 1950, 399); — *сйимиче* пјест (Ј. К о с о р, Помирење, 1926, 7); — поче забринуто, *сйимичући* камиш међ зубима (Ј. Д р а ж е н о в и ћ, Дјела II, 1947, 92); — Мора, *сйимиче* Рашула шаке (А. Ц е с а р е ц, Царева краљевина, 1947, 134); — и узе равнало, *сйимичући* га десном руком за леђима (Ј. К у ш а н, У процијепу, 1954, 201); — . . . те *сйимиче* прстима рану (М. К р л е ж а, Три кавалира, 1920,

141); — (*Сѣишчући* је уза се) (Пеција Петровић, Поша' по врагу, Загреб, 19); — понављам као за себе . . . *сѣишчући* чудну . . . ствар у рукама (Ч. Миндеровић, Уска улица, 1945, 132).

Питање је откуд у облицима ових глагола *шч* место *ши* или *шћ*. О томе могу да кажем ово. Да није толико примера за облике глагола *сѣискаиши*, ја бих најпре сматрао да се ту *ч* поткрало онима који тако изговарају африкату *ћ*, а онда је каткад тако и обележавају при писању, или је таква замена ових гласова настала у штампарској слагачници, што су после и коректори пропустили да исправе. Може се претпоставити да и међу наведеним примерима има облика са таквим *ч*. Тако смо видели да је код Балског (Под старим крововима) од глагола *ѿљескаиши* прилог садашњи на истом месту у једном издању (СКЗ, 1905) *ѿљешћући*, а у другом (Загреб, 1912) — *ѿљешчући*. Тако је и са примером из збирке приповедака *Уска улица* Ч. Миндеровића, која је, у издању Културе, штампана 1945. године ћирилицом и латиницом: од глагола *сѣискаиши* прилог садашњи је *сѣишћући* одн. *сѣишчући*. И сигурно је да писац није тражио да буде као што је одштампано. Мислим да је ово друго сам лектор текста ставио на своју руку, или у коректури није интервенисано ако је случајно овако било сложено. — На 145. страни Миндеровић је употребио презентски облик са основом *сѣиска-* (*—Сѣискам* безгласну виолину под мишком). Такав је можда и наведени пример за презентски облик *ѿришшиче* поред *ѿришшиће* и *ѿришшићу* у истој књизи Н. Симића (Прољеће), а такође и презент глагола *сѣискаиши* у Цесарчевој Царевој краљевини: *сѣишиче* поред *сѣишћу*. Колико несигурности може бити у разликовању и обележавању ових гласова, *ћ* и *ч*, показује и то што се у речничкој грађи понекад нађе исписан глаголски облик са *ћ*, а у тексту код писца је *ч*, и обрнуто. Зато је требало проверавати примере да би сваки био верно наведен, онако како стоји у књизи из које је узет.

Међутим, кад има оволики број потврда за облике са гласовном групом *шч* (према *скј*), могло би се исто тако претпоставити да је који од њих постао и на други начин. Наиме, као што је

по сили аналогije, која „ремети“ гласовне законе, а која је у фонетици нашег језика дала тзв. подновљено или подмлађено јотовање, од сугласничке групе **stj* добивено *šč* (према *враиџиџи* — *враћен* у екавским и ијекавским говорима штокавског дијалекта је и *часџиџиџи* — *часћен* > *чаићен*), тако се и место групе **skj* могло, на нашем језичком терену, јавити *šč*. То би, дакле, значило да је према *викаџиџи*—*вичем* настало и *сиџискаџиџи*—*сиџисчем* > *сиџичем*. А на то је могло подстицати и увек живо језичко осећање са већ постојећим односом *sk*: *šč* у речима као што су, на пример: *даска*: *дашчара*, *дашчица*, *дашчан*; *гуска*: *гушчад*, *гушчар*, *гушче*, *гушчевина*, *гушчица*, *гушчић*; *љуска*: *љушчица*; *џијесак*, *-ска*: *џеишчан*, *џеишчаница*, *џеишчар*, *џеишчара* и сл.³⁰

Ипак ово што је сад речено постаје само као далека претпоставка јер се у вези с тим намеће питање: зашто таква аналогija није показала своје дејство у нашем књижевном језику на ширем простору. Као што смо видели, наведени примери се налазе првенствено у делима хрватских писаца, што значи да на тој страни језичког подручја треба тражити вероватније објашњење за појаву и даљи опстанак облика ових глагола, који у презентској основи имају и групу *шч*. Познато је да је рефлекс прасловенске групе *šč* (од *skj*) у кајкавском дијалекту такође *šč*. Према речнику ЈАЗУ у речницима Белостенчевом и Јамбрешићевом презент глагола *stiskati* у првом је *stiščem*, а у другом *stiščem*. А у тим старим речницима (прва половина XVIII в.) поред кајкавске лексике има и речи из других дијалеката и из других крајева српскохрватског језика. Тако се, мислим, може узети да су корени ове језичке особине, заступљене у доста великом делу штокавске зоне, највише на тлу кајкавског дијалекта. Природно је онда што је она најфреквентнија на суседном терену, у говору, а затим и у језику писаца који ту живе и пишу своја дела. Одатле се шири даље. Али су облици са *шч* у презентској основи, и поред тога што није тако мали укупан број забеле-

³⁰ Интересантно је да је А. Шеноа, који у *Злајаровом злајцу* поред наведеног презента *сиџискује* или *сиџиска* (— Није ли лудо да човек под старе дане *сиџиска*, да се плаши зле године? — с. 104), облик *сиџичуџи* употребио на страни на којој је пре тога реченица: — Пијани војници развалили Магдину *дашчару*.

лежених примера, ипак ретки у употреби у односу на облике који имају *шћ*. Затим се у прегледу свих примера доста одређено ограничава зона у којој се код писаца јављају облици глагола са тим гласовним групама (*шћ*, *шч*) у основи презента.

Глагол *д у х а њ и*

160. Као што је познато, на месту гласа *х*, који се, у току XVII века, изгубио у многим говорима штокавског дијалекта — нестало га је, на пример, у екавским говорима на целом простору — развили су се тзв. хијатски, прелазни гласови, и то у положају између лабијализованих вокала *у—о*, *у—а* развио се лабио-дентални сонант *в*, а између вокала од којих је један палатално *е* или *и* настао је палатални глас *ј*; дакле, и између *и—а*, *и—е*. Тако су и глаголске речи *духајти* и *џухајти* добиле у тим говорима лик са гласом *в*: *дувајти*, *џувајти*, а *кихајти* и *њихајти* — са гласом *ј*: *кијајти*, *њјајти*. Узећу најпре глагол *духајти*.

161. Употребљава се и као сложен, с префиксима, али су такве речи уопште ретке, и зато овде материјал чине углавном потврде за облике простог глагола (*духајти*). Претходно, више узгред, треба рећи да се у Вуковом речнику (изд. од 1852) налази и глаголска одредница *дуајти*, с презентом *дуам*, дакле, без *х* и *в*. А као што смо већ видели, *дувајти* је с презентом који има дублетне облике: *-ам* (*душам*). Тако је глагол *дувајти* наведен и у Ристић-Кангргином речнику. А то значи да у његовој промени, поред одговарајућих облика инфинитивне и презентске основе са секундарним гласом *в* у општем делу могу постојати и суплетивни облици (*дувајти* : *душам*), сачувани из првобитног односа (*духајти* : *душам*). Али и на овом месту треба истаћи да Ристић и Кангрга *духајти* упућују на *дувајти*, а да Деановић и Јернеј имају само *духајти*, као што је и код Бенеша. Затим, у Белићевом Правопису нема глагола *духајти*, а налази се код Боранића. Сада ћу показати код којих су писаца забележени примери за његове облике са основом презента.

У језику наших писаца глагол *духаћи* има облике с дублетном презентском основом: *духа-* и *душе-*. Бројнији су примери за облике са овом другом основом. Од њих ћу најпре навести ове:

— Незахвално сунце моју зебњу пржи, | а цестама *душе*, ветар пуше (Т. Ујевих); — [бура] која *душе* с копнене стране канала (В. Назор); — а плодове јој вјетар разноси *душући* у њихову кунадру (В. Назор); — *душу* у дугачке тромпете! (А. Цесарец); — Они дубоко *душу* у се (А. Цетинео); — више не *душе* у свиралу од танане трстике (А. Б. Шимић); — Неугодно бритки вјетрови *душу* (С. Батушић); — отишао у град *душући* као парострој (Ф. Хорват-Киш); — *Душе* ли се у ватру . . . то и ватра боље гори (Ђ. Турих); — [усну дупљу] можемо испоредити са свиралом у коју се *душе* (Т. Маретић); — *душе* га бршљан, испија му сок (И. Ћипико).

Писци су, дакле, са језичке територије на којој се глас *х* изговара.

Затим се такви облици налазе и у народним умотворинама, што потврђују ови примери:

— Вјетар *душе* пак барјаком њише (из нар. песме);
— Вјетар кад хоће да престане, онда највећма *душе* (нар. пословица).

Примери за облике са основом *душе-* налазе се и код писаца на екавском подручју. Забележени су ови:

— *душе* (Б. Радичевић; В. И. Илић, Песнички језик Бранка Радичевића, 1964, 127); — Да л' *душе* с копна ветар угодан (Л. Костић, Дrame, СКЗ, 15); — Где ветрић, премирућ' чисто, топлином љубави *душе*! (Војислав Илић; Нолит, 1964, 118); — Штекће лисица гладна, и вихор пољаном *душе* (В. Илић, песма *Зимска идила*); — Страва *душе* из горских утрeba (Д. Ј. Филиповић, Србљак, 1922, 14); — Ко би смео изаћи на тоциљајку кад кошава *душе* (М. П. Шапчанин; Речник САНУ); —

носе се страном на коју ветар *душе* (Л. К. Лазаревић, Приповетке I, СКЗ, 162); — Из баште *душе* ветрић (Б. Станковић, Стари дани, СКЗ, 3); — Бурни ветар *задуше* (М. Глишић; Речник САНУ); — мученица хоће да се *издуше* (П. Марковић Адамов, На селу и прелу, СКЗ, 141).

За облике са другом основом презента, *духа-*, могу да наведем ове примере:

— Свирац . . . устима *духа* (Ј. Игњатовић, Дела I, 1874, 31); — Или извади двојнице, *духа* у њих . . . (Л. К. Лазаревић, Приповетке I, СКЗ, 136); — а он стао на врата од ковачнице па *духа* (и сто, 129); — Ал' чудан ветар кроз прозор *духа* (Змај Јован Јовановић, Певанија, 1882, 34); — Ја им зујим око уха, | човек маше трепће, *духа* . . . (и сто, 199); — Ој у једра *духај* јаче, | *духај*, вјетре западњаче (М. Бан, Различне пјесме VIII, 1892, 47); — Вјетар је већ почео да прилично *духа* баш с југа (Ј. Бенеш ић; Речник МС и МХ); — Прије неће прословити, док лулу не испуши и не *издуха* (Ј. Игњатовић; Речник САНУ); — Јусуф заустави, да се коњи *издухају* (С. Матавуљ, Из разнијех крајева, СКЗ, 224); — Тек замишљено дјело коб *раздуха* (Ф. Марковић, Из младих дана, 1883, 101); — Да л' *духају* приморски вјетрови? (Срп. нар. пј. III, 1846, 492); — Друга глава студен вјетар *духа* (К. Нörman, Нар. пјесме Мухамедоваца... II, 1889, 12); — *Духа* као крмак на сјекиру (Срп. нар. послов и це, 1900, 86).

У материјалу има примера за облике и са једном и са другом основом презента, *душе-* и *духа-*, и код других писаца, не само код Л. К. Лазаревића. Тако је М. П. Шапчанин употребио дублетне презентске облике у сложеној реченици:

— Свирач то слабије то јаче *духа* у свиралу . . . , пригне им се самоме уху па *душе* све брже и брже (Цел, дела III, 116).

Те облике, *духа* и *душе*, има и Вук. У другом издању Српскога рјечника *s. v. д у х а т и* наведен је пример: *душе* вјетар, а *s.v. с а г а н а к* пример је: вјетар *духа* на саганак³¹. Вук је још на једном месту употребио тај облик презента. Уз пословицу: Нема вјетра ни духа — стоји: „У Дубровнику“, а у загради: „ђе се никад не говори *духа* вјетар, него п у х а ! (Српске нар. пословице, 1900, 248). Међутим, видели смо да је наведени пример за облик императива *духај* употребио, у стиховима, баш Дубровчанин М. Бан. Вук је у домаћем, тршићком говору имао и ову глаголску реч са новим гласом *в*, како ју је навео и у првом издању речника (*дуваџи*). Кад је *х* постало графички и ортографски знак у речима и облицима речи књижевног језика, Вук је могао и сам употребљавати облике за које је знао да постоје у народним говорима. У овом случају то су дублетни облици глагола *духаџи*.

За то има примера и код Д а н и ч и ћ а. Забележени су ови:

— . . . ласно ћемо опазити откуд вјетар *душе* (Ситнији списи I, 1925, 36; Рат за српски језик и правопис): — Врућом мастиком . . . , коју свештеници *духајући* хладе (Рјечник Броз-Ивековића *s.v. д у х а т и*: Писма о служби Божјој. Написао А. Н. Муравијев. С руског превео Ђ. Д а н и ч и ћ).

И у говору новосадског краја у речима је *в м х*, и Даничић је ове облике највероватније прихватио у Вуковој књижевној школи.

У датом прегледу примера за облике глагола *духаџи* највише падају у очи они који су из језика писаца екавског књижевног изговора. Јер на екавском терену та реч, као што је већ истакнуто, треба да има лик са гласом *в*. Број тих примера у односу на друге није безначајан. У времену када се нови књижевни језик формирао на граматичком и стилском плану и када су правописни

³¹ У трећем издању речника (1898) на овом месту презент је *дува* (вјетар *дува* на саганак). Не може се ништа сигурно рећи откуда сад такав лик овог глагола, са *в*. Можда је сâм Вук, у свом примерку речника, извршио такву замену, *дува* м. *духа*. Јер је тешко претпоставити да су то учинили приређивачи овог издања. Први пример: *душе* вјетар — остао је тако.

захтеви по правилу подразумевали, између осталог, и писање речи и њихових облика са изворним гласом *x*, извесни писци су радо узимали са тим гласом и оне речи које су иначе могли употребљавати без тога, као и са другим гласовима. Тако је, на пример, Лаза Лазаревић писао чак *сахати* и *махрама*, што данас по правопису није више исправно. У језику тих писаца нашла се и глаголска реч *дуваћи* у облицима који одговарају њеном првобитном гласовном лику, са *x*. Нарочито су је као такву „користили“ песници јер са облицима од основе *душе-* стихови добивају у музичкој звучности, поред тога што се њима најчешће ствара утисак о семантичкој деминутивности; каткад се осећа и далеки хипокористички призвук (А пољем мећава *душе* — В. Илић). А Змај је други наведени пример за облик *духа* употребио у песми *Буха и муха*, у којој је те именичке речи намерно узео са гласом *x*, као и њихове архаичне падежне облике (датов једн. *буси, муси*)³².

Поред свега што је речено о глаголу *духаћи* остаје као неоспорно да се та реч најдоследније употребљава код писаца са ијекавским изговором. А није искључено да се, и у наше време, код њих понегде наиђе и на облик са гласом *в*. Тако је код С. Батушића забележен и пример: — *Дува* вјетар мистрал (Пејзажи и ведуте, 1959, 131), поред наведеног примера: — . . . вјетрови *душу* (на стр. 387). — Такође се може рећи и то да облици овог глагола са основном *душе-* имају доста више од употребе у књижевном језику него они са другом основном (*духа-*). У Деановић-Јернејевом речнику, као и у речнику Бенешиневог, *духаћи* је само с презентом *душем*, што не представља право стање облика са којима се овај глагол јавља код писаца.

162. У речнику ЈАЗУ s. v. *духаћи* налазе се и примери за *дуваћи*, међу којима је и овај за облик *дува* из језика славонског икавског писца Ј. С. Рељковића: — Мрзли витар да на ње не *дува* — поред примера: — Када врме модроладно *душе*. Иначе глагол *духаћи* је и овде с презентом *духам* и *душем*, али има свега неколико потврда за облике са презентском основном. Од њих је

³² У једној истој песми (*Веверица и ветар*) Змај је употребио облике *духам* и *дувај*: — Уж, ал' љуто *духам*, господине ветре; — А ти онда *дувај* ма са које стране (Сабрана дела V, Београд, 1933, 284).

једна за облик *духа*: — Тко куха напришно у суду, често огањ *духа* не прашћајућ труду (П. Хекторовић). Међутим, у речницима Белином, Волтицијиним и Стулићевом презент овог глагола је само *духам*.

Пореклом је прасловенска реч јер се налази и у другим словенским језицима. У старословенском је *duchati* [*dušo -šeši*] (Handwörterbuch); код Миклошича је и *доухаѣж -хавши*. У македонском језику је са гласом *в*: *дува* (*дува* ветар), а у бугарском: *духам*, *-аш*. У словеначком је *dúhati*, *-am*, са значењем „мирисати, осећати мирис, њушити“ (Rečnik). — Од западнословенских језика у чешком је *douchati*, *douchát* (према речнику ЈАЗУ), док је у пољском језику са другим кореном: *dmuchać*, *chuchać* (Ј. Бенеших) и с презентском основом на *a*.

Глагол *ѣ у х а ѣ и*

163. Има више префикса с којима је такође наведен у правописном речнику; недостаје један — префикс *уз-* (*усѣухаѣи*). Највише се употребљава као прост глагол. Зато овде нисам узимао сложене глаголске речи, а неколико примера за њихове облике само су се изузетно нашли у материјалу.

У основном значењу, *blasen*, глаголи *ѣухаѣи* и *духаѣи* (*дуваѣи*) су синоними. И онда се у речницима *ѣухаѣи* пореди са *духаѣи*. У књижевној употреби има такође два гласовна лика: *ѣухаѣи*, који је општији, и *ѣуваѣи*. У Ристић-Кангрѣином речнику и у Матицином речнику *ѣуваѣи* се упућује на *ѣухаѣи*. Код Вука нема лика са гласом *в*; место тога је у првом издању речника само *ѣуаѣи*, а у другом се то упућује на *ѣухаѣи*. Тај глагол је наведен с дублетним облицима презента, *ѣухам* и *ѣушем*, у речницима: Вуковом, Деановић-Јернејевом, Бенешихевом и МС, као и у правописима Белићевом и Боранићевом. У речнику Ристића и Кангрѣе и код Бакотића презент је само *ѣушем*. Значи, свуда је заступљен облик са основом *ѣуше-*. За глагол *ѣухаѣи* код Вука тај је облик, поред *ѣуам*, суплетиван. А знамо како су глаголи *ѣухаѣи* и *ѣуваѣи* наведени у правописном речнику.

У речничким грађама САНУ и МС има довољно примера за дублетне облике глагола *ћухаћи*, са основом *ћуха-* и *ћуше-*, код писаца савременог књижевног језика. Прво треба навести оне који су за облике са основом *ћуше-* јер таквих примера и овде има највише. То су:

— Тај Јурић богме на високо *ћуше!* (А. К о в а ч и ћ);
 — . . . ушчаврљао се сусјед „каноник“ *ћушући* у зрак (А. К о в а ч и ћ); — То је увреда — мумлаше Хрибар *ћушући* (Е. К у м и ч и ћ); — *зайуше* кроз ноздрве (Е. К у м и ч и ћ); — . . . тако пролази човјек, који . . . не *ћуше* у исту тикву с Болићем (К. Ш. Ђ а л с к и); — Момак *зайуше* пуним грудима (Ј. Д р а ж е н о в и ћ); — Вјетар *ћуше*, пуца | трстика жута (М. Б е г о в и ћ); — а цестама душе, ветар *ћуше* (Т. У ј е в и ћ); — Не душе и не *ћуше* под мјесецом (В. Н а з о р); — викале су страже *ћушући* у рогове (В. Н а з о р); — *ћушу* љугито и очима сијеку (И. Г. К о в а ч и ћ); — чују се делфини где *ћушу* (М. К р л е ж а); — сви *ћушу* на рила (Мих. К о м б о л); — *Пушу* тако вјетрови (В. Ј е л и ћ); — Око њега *ћуше* толики вјетар (Вј. М а ј е р); — Затворио сам прозор, да не *ћуше* бура (П. Г у б е р и н а); — . . . а ти онда *ћуши* у длане (В. Ц а р Е м и н); — *ћуше* кад једе (В. М и л и ћ е в и ћ); — Чујем само како бабо *ћуше* кроз нос (Св. Ђ о р о в и ћ); — . . . а ми бољи да *ћушемо* у празне шаке! (И. Ћ и п и к о); — *Пуше* бијесан Змаје, огањ сипа (И. Б р л и ћ - М а ж у р а н и ћ); — Непрестан чудан неки вјетар | њој из клете Шумадије *ћуше* (М. Б а н); — *ћушемо* у трубе (И. С а м о к о в л и ј а); — кашње, кише, стење, *ћуше* и одухује . . . (И. А н д р и ћ); — Оњушила га је *ћушући* (Н. С и м и ћ); — И због тога ти *ћуше* (Н. С и м и ћ); — Ето ти гд, бјесови с њим, — *ћуше* Јовандека (Б. Ђ о п и ћ); — И Ђујан је, срдито *ћушући* и знојећи се, стао да чупа сламу (Б. Ђ о п и ћ); — [ветар] *наћуше* му кошуљу (Вј. К а л е б); — Вјетар што *ћуше* | и звијди којекуд (П о л и т и к а (за децу), 10. јул 1975).

Из Вукових Српских нар. пјесама су ова два примера:

— Те казује који вјетар *йуше*; — него крешу, а у лулу *йушу*.

Такви примери су и у пословицама:

— Ко се један пут ожеже, и на хладно *йуше* (из Вукових Срп. нар. пословица); — Свака бака под свој котао *йуше* (из Даничићевих Пословица; означена је као „личанска“).

А од спикера Загребачке телевизије чуо сам ове:

— *Пуше* јаки леванте; — Пустите ме да се мало *исйушем*.

За овакве облике овог глагола које су употребили писци другог језичког подручја, са екавским изговором, има свега неколико примера. И то су ови:

— *йуше* (Б. Радичевић; В. И. Илић, *Песнички језик и стил* Бранка Радичевића, 127); — Од некуд *йуше* ветар и то тих (Л. К. Лазаревић, *Приповетке II*, СКЗ, 111); — по прсима као да му *йуше* неки миришљав ветрић (ист о, 33); — *йуше* мрзли ветар (Б. Нушић, *Деветсто-петнаеста I*, 1938, 350); — почело је сад да *йуше* с југа (О. Давичо, *Бетон и свици*, 1956, 363).

Према свим овим примерима и другима који нису наведени потврда за облике са основном *йуха-* има мало. Ту, пре свега, спада оно што је Вук написао уз пословицу — да се у Дубровнику „никад не говори *духа* вјетар, него *йуха*“⁶. Међутим, ми смо видели да М. Бан има у свом песничком језику и *духај* и *йуше*! Од других примера да наведем прво ове:

— *Пуха* ка' и хоца на тикву (Српске нар. пословице, издао В. Карацић, 1900, 335); — Како који вјетар *йуха* тако му се ваља обртати (ист о, 153); — Нек *йуха*, кад не вјетри (Пословице, издао Ђ. Даничић, 1871, 77); — Чим баба *йуха*, дјед све искуса (ист о, 13); — *Пуха*

к'о змија из круга (и с т о, 105); — Ако се не *йуха*, огањ се не чини (и с т о, 3); — Тко у огањ *йуха*, у очи му искре скачу (и с т о, 134); — Кад *усйуха* вихор из планине, рећ' ће Але да га љуља мајка (Српске нар. пјесме из Херцеговине, издао В. Караџић, 89); — а Циганин зачу хоџу да рња и *йуха* (Нар. прип. Врчевић.; Рј. ЈАЗУ).

У препричаном краћем варијанту народне песме *Дијеће Јован и мајти му* налази се овај пример:

— Јован рече мајци да излегне на таван ђемијин, да види како из Дрине ладан ветар *йуха* (Српске нар. пјесме VII, издао В. Караџић, 1900, 329).

Остали су примери из језика писаца. То су ови:

— Остатак љубице непрестано између длана трља, *йухајући* у руке спрам роја (В. В р ч е в и ћ, Разни чланци, 1891, 55); — „ . . . просуо оно своје гладницима па сад *йуха* у шакама“ (Стј. М. Љ у б и ш а, Приповијести, СКЗ, 51); — Мотрио сам у морској пучини гдје оботница *исйуха* пјешчину на бјелавини (Стј. М. Љ у б и ш а, Причања Вука Дојчевића I, СКЗ, 84); — *Пуха* као из мијеха (Б. Ђ а ј а, Наши поморци II, 1909, 34); — [ветар] *йуха* косо преко обале Далматинске (F. Tice-Uscellini; Данте, Дивна глума, 1910, 420); — У једну тикву *йухају* — што рекли Гачани (Н е в е с и њ с к и; Дело XXXIII, 304); — уздишући и *йухајући* у озебле прсте (Тунгуз-Н е в е с и њ с к и; СКГл. XV, 1905, 82); — *Пухаш*, Пиво, како делфин (И. В о ј н о в и ћ, Еквиноцијо, СКЗ, 26); — Словенци *йухају* и псују блато (Ј. Ђ о н о в и ћ, На леђима Апенина, 1953, 119); — Халимача је изашао без ријечи, *йухајући* кроз нос (Ђ. С и ј а р и ћ, Бихорци, 1956, 92); — [крава] *йуха* кроз нос (и с т о, 36).

У речнику ЈАЗУ каже се за глагол *йухаћи* да је обичнији у западним крајевима, „док је у источним крајевима обичнији његов синоним *духаћи* (*дуваћи*)“. Мислим да се тако не може

рећи кад је у питању употреба ових глагола у нашем језику. Према материјалу који имам стање је друкчије. Глаголска реч *йухайти*, са одређеним значењем, распрострањена је, толико колико се употребљава, у западној зони језичке територије. На другој страни њену употребу представљају готово усамљени примери који су „продукт“ чисто књижевног угицаја. Иначе је на истоку *дувайти* са уопштеном употребом. А што се тиче облика глагола *йухайти* који су са презентском основом, из прегледа наведених примера види се да код писаца знатно преовлађују они са основом *йуше-*, док се други, са основом *йуха-*, налазе употребљени највише у језику писаца на југозападу, у стилизованом пословичком изразу, као и у другим народним књижевним производима. И то никако не може бити случајно. Са тако ограниченом фреквенцијом ти се облици не чују даље. Према њима су нам ближи они који су са основом *йуше-*. Они су затим и животворнији.

164. Такав однос облика са двојаком основом презента, *йуха-* и *йуше-*, био је и у нашем старом језику. То се види из речника ЈАЗУ, где је глагол *йухайти* наведен с презентом *йушем* и *йухам*, и обрађен је на лексичкој грађи са потврдама од почетка XVI века. У примерима којима се приказује семантичка вредност ове глаголске речи много су више употребљени облици са основом *йуше-* него са основом *йуха-*. Ови други, колико их има, налазе се углавном код дубровачких песника. На пример: — Што *йухаш* тврђе на њ [огањ], већи му даш пламен (Ш. Менчетић); — Да у огањ *йухаш* (М. Држић); — Хроче и *йуха* вепар дивји (И. Гундулић); — . . . тер од сад у та мијех не *йуха*?, нег њим пиј (И. Гундулић). А то у извесној мери одговара ономе што је потврђено за савремени књижевни језик.

Ову реч имају и други словенски језици. Али није свуда са истим вокалом у корену³³. У бугарском језику је *йухам*, *-аш*, у македонском — *йува*. У словеначком има два глагола: *pihati*, *-hat* и *-šet* = дувати, пирити; расхлађивати (јело) и *pihati*, *-at*, који значи: дахтати, бректати, фуктати; фрктати; дувати (у мех);

³³ Са глаголом *йухайти* у нашем су језику етимолошки сродни глаголи *йихайти*, *йијехайти* (Рј. ЈАЗУ).

чүрити (дуван); брзо пролетати . . . (Rečnik). У старословенском језику је глагол *пѣхати* -аѣ -аѣши (Миклошичев Lexicon). — Од источнословенских језика у руском је *пѣхати*, *пѣшу*, *пѣшите* и *аю*, *аеши*. У Ушаковљевом речнику за овај други презентски облик стоји ознака — да се употребљава у простом говору. — Чешки језик има *přechati* (и застарело *pejchati*), с презентом *přechá* (*pejchá*, *pejcháš*) и императивом *peřechej* (Přiruční slovník jazyka českého). У речнику ЈАЗУ за овај језик се наводи и инфинитив *puchati*.

Глагол *к и х а ји и*

165. У речнику данашњег Правописа има и *кијаји* — са *j* на месту етимолошкога гласа *x*, као што је и *дуваји* поред *духаји*. А тако је и у ранијим правописима — код Боранића и Белића. У првом издању Вуковог речника, наравно, само је *кијаји*, а у другом — та се реч упућује на *кихаји*. Иако је Вук *кијаји* имао у свом тршићком говору, како је, уосталом, и писао, када је књижевнојезичком реформом прихватио и писање *x*, он је предност давао изворном облику *кихаји*. И Деановић и Јернеј упућују *кијаји* на *кихаји*. Међутим, код Ристића и Кангрге је обрнуто: *кихаји* v. *кијаји*. И као да то обележава да је на једној страни у српскохрватском језику главни облик ове речи са гласом *x*, а на другој — са *j*. У речнику МС и МХ наведени су равноправно: *кијаји* = *кихаји*, *кихаји* = *кијаји*. Разуме се да је *кијаји* с презентском основом на *a* (*кија-*). А глагол *кихаји* поред тога може имати и другу основу. У правописном речнику наведен је с презентским облицима *кише̑м* и *киха̑м* (s. v. *кихаји*), *кија̑м* (s. v. *кијаји*). Дублетне облике у 1. лицу једн. презента има код Белића и Боранића (*кихам* = *кишем* одн. *кихам* и *кишем*), као и у Деановић-Јернејевом речнику, код Бенешпића и у речнику МС и МХ. У Вуковом речнику *кихаји* је с презентом *кихам*; исто је и у речнику Броз-Ивековићевом, као и у Бакотићевом.

За облике глагола *кихаји* који се налазе код писаца забележено је мало примера. Требало би да их буде више. Исто је тако неочекивано и то што су примери за облике с презент-

ском основном *кише-*, сви, осим једног. Такав случај није досад био ни код једног испитиваног глагола. Ево тих примера:

— *Кишући*, црвена носа, . . . обилазила је грофица Амадее двораном (А. Ш е н о а); — У бури кашљу клисуре, *кишу* валови (А. Г. М а т о ш); — . . . њушка гласно и *кише* около баканача сатнијских (М. К р л е ж а); — Из тора се чуле овце, гдје *кишу* (М. Ј у р к и ћ); — ходам и *кишем* помало (М. Ј у р к и ћ); — Зима им је па страховито *кишу*. Како *кишу*, кад прије у тропима нису знали к и х а т и , то не знам (С. Б а т у ш и ћ); — *кише* човјеку у распорену утробу (С. Б а т у ш и ћ); — пролазници на улици *кишу* због прашине (И. К у ш а н); — *Кишем*, да се озива у оној пустињи (В. Н а з о р); — . . . кашље, *кише*, стеће . . . (И. А н д р и ћ); — Стојан (што вазда *кише*) штроји по селу крмке (Г. Б а н о в и ћ); — псује и *кише* од мириса (М. К а ш а н и н); — поче да кашље, *кише* . . . (В. П е т р о в и ћ); — [магарац] *кише*, кашље, хрче, скаче и дува на небо (В. П е т р о в и ћ); — А попови *кишу* (Р. К о ш у т и ћ).

Одвојено дајем пример из народне приче, забележене у Сарајеву:

— Куварица поче к и ј а т и , па *кишући* попрска јело (Б о с а н с к а В и л а , 1903, 196).

Досад смо видели да је Вук у речнику навео глаголе *дувајти* и *јувајти* и са суплетивним облицима презента: *душем*, *јушем*. Овде је, у народном језику, на истом месту употребљен глагол *кијајти* са суплетивним обликом прилога садашњег (*кишући*). Кад је губљењем *x* у гласовном саставу ове речи на том месту добивено *j*, у одређеном говорном региону могли су се још употребљавати облици са основном *кише-* (: *кихајти*), и употребљавали су се, као што то показује и наведени пример.

За облике са основном презента *киха-* једини пример је овај:

— Кад *киха* као да муња сијева . . . (Ђ. Д а н и ч и ћ, Стари завјет, књига о Јову, гл. 41, 9).³⁴

Речено је да је Вук у другом издању речника дао глагол *кихајти* с презентом *кихам*. Облике с таквом презентском основном он је сигурно чуо да се говоре у народу или је знао да их има у писаном језику³⁵. Али није био обавештен да постоје и други, са основном *кише-*. И могло би се помислити да је облик *киха* Даничић узео зато што је тако код Вука. Јер ма колико да је оскудан језички материјал за ово питање, ипак се има утисак да су такви облици глагола *кихајти* врло ретки. Зато *кихам* и *кишем* не могу бити у равноправном односу, како се обично наводе у речницима. Тако је према примерима које имају речничке грађе. А очекивало би се да облици са основном *киха-* буду обичнији јер се та основа садржи и у гласовном склопу других, изведених речи: *кихање*, *кихавица*³⁶, *кихав*, *кихавичав*. На развитак таквих облика могао би утицати и глагол *кијајти* са својом основном (*кија-*).

Као што знамо, Ристић и Кангрга су за глагол *кијајти*, а Деановић и Јернеј — за *кихајти*. Међутим, то не може остати без замерке. Истина је да се на источном језичком подручју зна за употребу глаголске речи *кијајти*, али поред тога писцима нису непознати ни облици глагола *кихајти*. Овде их видимо забележене код В. Петровића, а за то могу навести и пример: — Па да је прав *ка* свијећа, само зато што те је уплашио, *кихаће* робијом (Ђ. Јакшић). То исто вреди за облике глагола *кијајти* на другој страни, где, рекло би се, *кихајти* има главну и општу употребу.

166. У речнику ЈАЗУ глагол *кихајти* је с презентом *кихам* (*кишем*). Дакле, други облик је означен као мање обичан. Међу

³⁴ Исти облик (*киха*) употребио је и П. Будмани у дефиницији значења глаголске речи *кихајти*: — . . . није субјекат чељаде него оно што излази из уста кад се *киха* (Рј. ЈАЗУ с. в. к и х а т и).

³⁵ У Српском етнографском зборнику књ. I, 1934, из Вукове грађе објављен је, на првом месту, текст под називом *Народно чаровање сујевјерија*, за који се у Предговору каже да га је писао „поп из Грбља“ (= поп Вук Поповић, из Рисна, познати Вуков сарадник). Ту је и ово „чаровање“: — Кад *киха* мачка и кад зачести проз нос као к и х а т и и крхати, зло је за ону кућу . . . (стр. 18).

³⁶ Тако је уз именичку реч *кихавица* употребљен презентски облик *киха* у примеру: — Што се у почетку *кихавице* *киха*, то дслези студ, што се нерви . . . вређају . . . (Ј. П а н ч и ћ, Зоологоја, 1872, 73).

примерима има по неколико потврда за облике и са једном и са другом презентском основом. Осим наведеног Даничићевог примера, ту је и В р ч е в и ћ е в : — Видиш, болан, да ти је назебла пушка, те тако фино *киха*. И као да су такви облици овог глагола раније били чешћи. Од старих речника — у Белином, Јамбрепићевом и Стулићевом само је *кихам*, а у Белостенчевом и Волгицијином речнику и *кишем*.

Ову глаголску реч имају и други словенски језици. У речнику ЈАЗУ за старословенски језик наводи се глагол *kuhati*, али га у Handwörterbuch-у нема, као ни у Миклошичевом Lexicon-у, у коме се иначе налази именица кѣхавица. У словеначком је *kihati*, -am. Тако је и у бугарском: *кихам*. Ова реч је са истом основом и у македонском језику, али је прелазни глас *в* између *и* (= прасловенско *ы*, *у*) и *а* (исп. српскохрв. *умиваџи*). — У пољском језику је *kichać*, *a*, *al*, а у чешком: *kuhati*, -chám. — У руском језику глагол има палатално *ч* м. етимолошкога веларнога гласа *к*: *чихаѣтъ*, -хаю -хаешъ.

Глагол њ и х а џ и

167. То је основни и „стандардни“ гласовни лик ове речи у нашем језику. А она се тако не јавља увек и свуда. Пре свега, место гласа *х* обично има хијатско *ј* (њџаџи). Затим је ту дошло и *н* место *њ*, па је добивено *нијаџи*. Постоји такође и *нихаџи*. Као што је познато, све је то настало у резултату фонетских процеса: појава прелазног гласа у међусамогласничком положају у вези је са нестанком гласа *х*, а замена палаталног назала (*њ*) денталним назалом (*н*) на почетку речи извршена је по закону дисимилације (њишем → нишем, *нихаџи*; њџаџи, њџам → *нијаџи*, *нијам*). Напоследку, у Вуковом речнику има и *њиаџи*, *њиам*; дакле, после губљења *х* остало је тако, без икаквих даљих промена у гласовном саставу речи.

У речнику данашњег Правописа наведен је глагол *њихаџи* (и као сложен с префиксима) с дублетним облицима презента, императива и прилога садашњег. Има и *њијаџи*, али уз тај гла-

гол стоји написано: „не него њ и х а т и“; *нихајти* и *нијајти* — нема. Према томе, за састављаче правописног речника књижевну вредност има само глагол *њихајти*. Али у Белићевом Правопису (1950) није тако: поред *њихајти*, с дублетним облицима, у загради је и *њијајти* с облицима презента и трпног глаголског придева.

У речницима који су овде највише употребљавани налазе се и глаголске речи *њијајти*, *нијајти* и *нихајти*, али се оне, као такве, упућују на *њихајти*. Тако се у Вуковом речнику упућују „знаком“ *vide*. А приређивачи трећег издања П. Борђевић и Љ. Стојановић веле да се дублети упућују тим знаком „на обичнији или правилнији облик речи“. Ристић и Кангрга и речник МС и МХ употребљавају за то нашу скраћеницу *v.*, а код Деановића и Јернеја уз *нихајти* у загради је *њихајти*. У Матичином речнику наведена су и по два-три примера за њихово основно значење. На тај начин лексикографи потврђују постојање ових глаголских речи у језику и не одбацују их, већ им претпостављају глагол *њихајти* као реч којој они дају несумњиву предност у употреби. Да видимо колико ове речи употребљавају писци.

168. На 25. страни овог рада видели смо да је у једној „је зичкој поуци“ *занишем* покрајински облик презента. И ја сам у вези с тим навео неколико примера за облике глагола *нихајти* (*се*), који се налазе у делима наших познатих писаца. Тада нисам имао више примера у материјалу. После сам дошао до многих потврда за ове глаголске речи и њихове облике. Највише их је из речничке грађе МС, и то — за облике глагола *нихајти* и *нијајти*. Сматрам да неће бити сувишно да се и на њима овде задржим.

У речнику МС и МХ глагол *нихајти* (*се*) наведен је с презентом *нишем* (*се*), а први пример је за облик *нихају*: — Вечно *нихају* јасике на друму душу немирну (Д. М а к с и м о в и ћ). Истина, нема много примера за облике са том основном презентом (*ниха-*), али их ипак има толико да не треба преко њих прелазити. Да наведем ове:

— *Ниха* мајка нејака Јована, *нихајући* тихо проговара (из на р. п е с м е); — А ја млада свога сина *нихам* (из на р. п е с м е); — *Нихају* се круне и приостоли (П. П р е р а д о в и ћ); — Ал' кад поноћ санком *ниха*, | с двора блесне светлост тиха (М. М и т р о в и ћ); — Као море, кад у један мах *заниха* своје воде, тако светина поче да се љуља и *ниха* нагињући се унапред (Б. Н у ш и ћ); — И у то тужно доба, | када се мис'о *ниха* . . . (С. П а н д у р о в и ћ); — . . . чије се витке стабљике са чауром на врху лако *нихају* (Ст. Ј а к о в љ е в и ћ).

Више је потврда за облике са основом *нише*-(се). Од њих сам узео само ове:

— Зелена се гора *нише* (из на р. п е с м е); — Ветар душе пак барјаком *нише* (из на р. п е с м е); — Кад он дише, све се гора *нише* (из на р. п е с м е); — О пуцету спријета *нише* се кожна духанкеса (Ј. Ј у р к о в и ћ); — О чврстој замци костурје се *нише* (С. С. К р а њ ч е в и ћ); — *Нишу* се зелене крошње | *нишу* се, тихо, *нишу* (Г. К р к л е ц); — Кô јелова шума нада мноме се *нише* (М. М и т р о в и ћ); — као да их промаха *нише* на његовим удовима (В. П е т р о в и ћ); — Једноноге плесачице јеле | смеју се, *нишу*, смеју (Д. М а к с и м о в и ћ); — Моје заклопљене очи носе је полако и *нишу* (Б. Ч и п л и ћ); — вода, опточена баруштином . . . *нише* [се] (Б. Ј е в т и ћ); — како се њихова сјајна лица *нишу* у реци (Д. Ђ у р о в и ћ); — *Нишу* се шарени лампиони (М. К а ш а н и н).

М. Митровић је у истој песми (*Лейа Ванда*) употребио и *ниха* и *нише*:

— Па опет главу сањиво *ниха* (стих 4); — А све се скупа *нише* и гиба (стих 23).

И глагол *нијати* је доста чест у употреби код писаца, скоро толико колико и *нихати*. Тако је према примерима које имам за његове облике. И њих ћу дати у избору — да се добије бар приближна представа о њиховом присуству у језичком свету. То су:

— Довешћу га двору бијеломе, | нек ти *нија* у бешици сина (из нар. песме); — „Дур, јелене, не *нијај* галије (из нар. песме); — тробојка се врх ње *нија* (Сил. Ст. Крањчевић); — У санак *нијаш* тих, љуљушкав! (С. С. Крањчевић); — Већ сео си ту, па *нијаш* се кô гем? (Л. Костић); — Ветар суморно душе и црни кипарис *нија* (В. Ј. Илић); — У чистом зраку *нијају* се ждрали (В. Ј. Илић); — већ и унуче *нија* (И. Вукићевић); — поче . . . да му се чаршија *нија* као љуљашка (И. Вукићевић); — Таса се *нија* са забаченом капом (Р. Домановић); — *занијају* се по две грађанске главе мало јаче (Р. Домановић); — Суве гране | *нијају* се доле, горе (М. Митровић); — А под небом у даљини језеро се плаво *нија* (М. Митровић); — А јоргован се над потоком *нија* (Даница Марковић); — Дуга коса лепу главу свија, | ветрић чекрк на челенци *нија* (Д. Филиповић); — И *нија* се топаз с модрога балдахина (М. Божић); — [таман ветар] наше жеље *нија* (С. Пандуровић); — Таласи њени драге ми *нијају* (Р. Драготиновић); — Наше је све што на себи *нија* . . . (Ј. Поповић); — Високо, у руци светилка се *нија* (Ј. Радловић); — а он се онда искриви у страну и *нија* се (Б. Јевтић); — И шума се *нија* (Д. Ђосић); — Једна жена тихо јечи и лако се *нија* (Ст. Јаковљевић); — *занијају* се и крену (Ј. Цвијић).

За употребу глагола *њијати* (се) примери су:

— Ево данас три године дана, | како *њијам* чедо некрштено (из нар. песме); — Ал' ето ти Грчића Манојла . . . | буздованом покрај себе *њија* (из нар. песме); — Те ти *нијај* чедо у колевци (из нар. песме); — Море се *њија* тише и тише (Љ. Ненадовић); — Ферхату глава пада, а труп *њија* се (Ј. Игњатовић); — Чедо спава, а мајка га | песмом *њија* (Змај Ј. Јовановић); — Зато ј' песма такве среће, | зато с' тако лако *њија* (Змај Ј. Јовановић); — Славујска се песма *њија* (Л. Костић);

— Само мене јаче грли и *њија* се (Б. Станковић); —
И опојен пред њом лагано се *њија* (А. Шантић); — и
земља под њих пође да се *њија* (Б. Ђопић).

Наравно да постоје примери и за друге облике ових глагола
Да поменем неке: *нихаџи* (Шеноа), почне се *нијаџи* (Ј. Игњатовић), *нијала* се (Б. Јакшић), стаде се *нијаџи* (И. Вукићевић), *нијала* се (М. Јанковић), *нијала* се (Ђ. Сијарић), *нихао* се (Б. Ђосић); *занихав* се (Б. Станковић), *њијаху* се (М. Настасијевић),
као и глаголску именицу *нихање* (Андрић, Massuka).

И само ово што је изнесено показује колика је стварна употребна вредност глагола *нихаџи*, *нијаџи* и *њијаџи* у књижевном језику. Они нису ништа друго до гласовне варијанте глагола *нихаџи* (*се*), које писци узимају према тренутном нахођењу. И на њих треба тако гледати. Зато се често код истог писца налазе облици ових глагола и глагола *нихаџи*, нарочито у песничким производима. На пример: код Шеное (*нихало се*, *њише се*), Ј. Игњатовића (*нихаџи се*, *ниха се*), Л. Костића (*њија*, *нијаи се*, *ниха*), Змаја (*њија*, *ниха се*), Шантића (*њија се*, *ниха се*, *њише*), Назора (*њијао се*, *њишу*), Пандуровића (*ниха*, *нија*), Ј. Поповића (*нија*, *њише се*), Андрића (*нишући*, *њишући се*), Ђопића (*њија се*, *одниха*), Д. Ђосића (*нија*, *нишу се*, *њише се*). Према свему томе, глаголи *нихаџи*, *нијаџи* и *њијаџи* не могу се третирати друкчије него онако као што то одређује њихова употреба у књижевном језику.

169. У речницима Вуковом и Ристић-Кангргином, и у Броз-Ивековићевом, глагол *нихаџи* је наведен с дублетним облицима презента, и то с обликом *њишем* на првом месту, као што је и у правописном речнику. Код Бенеша и у Деановић-Јернејевом речнику само је с тим обликом. Међутим, у Белићевом Правопису је *нихам* = *њишем*, а у Боранићевом — *нихам* (*њишем*). Види се, дакле, да је презент овог глагола неједнако представљен: однос његових дублета није исти или се признаје само један облик (*њишем*). Материјалом за ову глаголску реч који чине примери из дела писаца савременог језика потврђују се, у великом броју, облици са двојаким презентском основом, *ниха-* и *њише-*. И ту

је много више примера за облике са овом другом основом. Њих је управо толико да ће овде бити наведени само писци који су их употребили. То су:

Шеноа, Кумичић, А. Ковачић, Вј. Новак, Балски, Ј. Лесковар, Глишић, Шапчанин, Ст. Новаковић, Назор, А. Шантић, Дучић, Ујевић, М. Беговић, Ј. Поповић, Х. Хумо, Р. Петровић, Н. Баргуловић, Домјанић, Цесарић, И. Г. Ковачић, Андрић, Крлежа, Крклец, Д. Максимовић, Р. Кошутић, Ј. Радуловић, Маретић и Ившић, Д. Ђуровић, Н. Лопичић, М. Лалић, М. Булатовић, Б. Ђукић, В. Живојиновић - Massuka, Ф. Алфиревић, М. Королија, Н. Симић, П. Шегедин, Вј. Калоб, М. Марковић, Б. Чиплић, В. Попа, Д. Ћосић, О. Б. Мерин, Милена Јововић и др.

Код неких има и по више примера (Назор, Крлежа, Ћосић, Крклец). Сви ови писци, својим књижевним делом, представљају скоро читаву језичку територију. Толика је фреквенција облика са основом *њише-*. Али се и овде види да велику већину чине писци са ијекавским изговором. И сигурно је да су Деановићу и Јернеју и Бенешичу били познати само такви облици овог глагола. Других писаца, оних екавских, једва је четвртина. Знам да на тој страни има говорних крајева у којима се глаголска реч *њихаћи* не може чути: место где се употребљава која друга, сличног значења, а најчешће су то глаголи *љуљаћи се*, *клајтићи се*. Писци из таквих средина добили су онда ову реч преко књиге или школским образовањем.

Али тај се однос писаца донекле мења кад се узму примери за облике са основом *њиха-*. Њих је мање од половине претходних примера. Међутим, писци су у већини из источних крајева. Те ћу примере навести јер они у ширем смислу имају такво регионално обележје. И то су ови:

— Мајка *њиха* свог нејака сина (из на р. п е с м е); — Сва се кула из темеља *њиха* (из на р. п е с м е); — лето и зима годину *изњиха* (нар. п о с л о в и ц а); — Морнар

смјели на мору се *њиха* (П. П. Његош, Пустињак цетињски, 1885, 22); — *њихајући* се на зефирна крила (П. П. Његош, Луча микрокозма, 1926, 129); — *Њиха* се земља са свијема, који живе на њој (Ђ. Даничић; Рј. ЈАЗУ s. v. њихати); — они се дају да их *њиха* спољни свет (М. Ђ. Милићевић; А. Ескирос, Емило деветнаестог века, 1872, 20); — Видео сам јој гипки стас, како се лако *њиха* (Л. К. Лазаревић, Приповетке II, СКЗ, 114); — Ил' кад те уздах *њиха* дубоки (Л. Костић, Песме, 1909, 168); — На меком топлом крилу | јединка сина *њиха* (Змај Ј. Јовановић, Друга певанија II, СКЗ, 53); — А брада се *њиха* ка' застава бела (Змај Јован Јовановић, Певанија, 1882, 424); — Над главом јој *њиха* јаворика грање (Ј. Грчић Миленко; Бранково коло XI, 756); — наслоне се једна на другу, па се *њихају* и смеју (Ст. Сремац, Поп Ђира и поп Спира, СКЗ, 23); — палме непрестано *њихају* гранама (Р. Петровић, Бурлеска, 1955, 110); — као да златна пшеница *њиха* по површини морској (И. Секулић; Бос. Вила XXVI, 1911, 231); — на њима се равномерно *њиха* непокретно тело (Св. Ранковић, Цел. дела III, 121); — А кад се . . . *зањихају* његове дугачке штркљасте гране . . . (исто, 64); — Пружило се поље, свуд се цв'јеће *њиха* (А. Шантић, Цел. дела I, 192); — подуприје главу, тужно *њихајући* њоме (Св. Ђоровић, Цел. дела I, 174); — *њихајући* се лако (М. Црњански, Сеобе и друга књига сеоба I, СКЗ, 108); — И људске сјенке се *њихају* (Ч. Вуковић, Висине, 1952, 232); — у земљи стаза свака | *одњиха* свога јунака (Б. Ђопић, Распјевани цврчак, 1955, 34); — Потмуло је жуборила вода . . . *њихајући* потонуле врхове храстових жбунова (М. Московљевић; М. Шолохов, Тихи Дон IV, 1947, 344); — И с блаженства и миља сва се *њиха* . . . (А. Харабашашић, Изабране пјесме, 1895, 16); — . . . копљем *њиха* ко јабланом (Ђ. Димовић, Војвода Момчило, 1919, 91); — *Њихајући* под јавором сина (Т. Алауповић, Пробране пјесме, 1902, 112).

Сада се може рећи да се и једни и други облици овог глагола употребљавају у језику наших писаца на читавом штокавском подручју, и у времену којим се обухвата цео књижевнојезички развитак. Али су облици са основом *њиха-* обичнији на источној страни од других, који се, опет, у целој западној зони узимају далеко више. Отуда треба претпоставити да ће се ти облици и убудуће даље развијати потискујући из употребе ове — са основом *њиха-*.

170. Глагол *њихаѝи* у речнику ЈАЗУ има у 1. лицу једн. презента такође дублетне облике: *њишем* и *њихам*, а каже се да се налази и *нихаѝи*, као и то — да је у крајевима где се не изговара *x* место њега *j*. Примерима су потврђени сви облици ове речи: *њише*, *њиха*, *њијај*, *нише*, *нија*, и обично су из народних песама. Од њих су неки овде дати. Да сада наведем и овај пример: — Кад се коло у троје *занише*, | и мајка се сама у себ' *нише*, | чини јој се да ће полетити. (М. А. Рељковић).

Ова се реч налази још само у словеначком језику и то са гласом *n*: *nihati* (*se*), *-am* (*se*) (Rečnik)³⁷.

Глагол *махаѝи*

171. Познато је да је у речима које су имале глас *x* између два *a* (*-аха-*) после његовог губљења дошло до сажимања удвојеног самогласника, и тако је добивен један дуг самогласник. На пример: *мала* или *мала* је од *махала*, *сѝи* — од *сахѝи*, *мана* — од *махана* („недостатак“), име *Зарија* — од *Захарија* и др. Али тако није било и са глаголом *махаѝи*. Та је реч у Вуковом речнику од 1818. године наведена са обликом *маѝи*, што значи да се тако изговарала у његовом домаћем говору, а сигурно — и у многим другим народним говорима у којима је такође остала без веларног фрикатива. Јер би се глаголске основе, презентска и инфинитивна, тако свеле на једносложну основу *ма-*, а облици

³⁷ У речнику ЈАЗУ s. v. *њихаѝи* стоји да се глагол „истога значења и постања“ налази и у бугарском — с презентом *нишјам*. Ту реч нисам нашао у речницима којима сам се служио.

би се често изједначавали са другим речима. Тако би радни придев гласио: м а о, м а л а, м а л о итд., а перфекат: он је м а о, они су м а л и (м а л и или м а х а л и?). Зато је овај глагол остао са удвојеним самогласничким гласом — *мааји*. Али није свуда тако. У говору крушевачког краја облици са инфинитивном основом имају *ј* на месту гласа *х*; на пример, каже се: ја сам ти *мајдо*, ти ништа; ми смо му *мајди* да дође; ја му *мајд*, он ти *маја* (аорист); она ти *мајаше* (имперфекат), као и: пропадо *мајдући* (прилог садашњи). Али презент је *маем*, *маеш*, *мае*, *маемо*, *маеше* (*ј* се не чује у изговору између *а-е*), *мају*. Дакле, и акценат је други. На тај начин, овде је то глагол типа *иџраји*, *иџрајем* (II глаголска врста). А у једној народној пословици, коју је Вук забележио, употребљен је облик *мава*: — Обрљана крава с репом *мава* да и друге обрља (Српске нар. пословице, 1900, 479).

Разуме се да овај глагол у књижевном језику има једино облик *махаји* од оног тренутка кад је *х* унето у графички систем као знак за обележавање тог гласа у речима где је оправдан покрлом.

172. У ранијим речницима, пре данашњег Правописа, глагол *махаји* је дат с презентом *машем*, као и код Белића и Боранића, у њиховим правописима³⁸. А у Матичином речнику презент је с дублетним облицима: *машем* и *махам*, као што је и у правописном речнику, али без примера којима би се облици потврђивали. У речничким грађама и у прегледаним књижевним делима има примера за дублетне облике овог глагола. И они су ту неједнако заступљени. Од примера за облике са основом *маше-* наводим само ове:

— *машући* . . . копљем (А. Шеноа); — *машући* с танким штапићем (Вј. Новак); — одздрав *машем* (Д. Цесарић); — *машу* репом (И. Г. Ковачић); — лепежама *машу* (М. Крлежа); — рече главом *машући* (Мих. Комбол); — *машу* ручицом пумпе (Вј. Калеб); —

³⁸ Постоји глагол *махаји*, *махам*; дакле, с краткосилазним акцентом. Има значење *abklorfen*, *brechen*, а код Ристића и Кантрге у загради је и „трти кудељу“. То је, свакако, мало позната реч.

машући главом (Љ. Јонке); — *Машу* руком (А. Шантн); — *маше* главом (И. Андрић); — *машући* рукама (И. Андрић); — *машемо* пруговима (И. Самоковлија); — *машу* рукама (Б. Кош); — *маше* руком (Вл. Дедијер); — *машући* главом (М. Селимовић); — непрекидно *машући* репом (Р. Чолаковић); — *Машу, машу* (Б. Ћопић); — не *маше* [палма] (М. Кашанин); — *машући* рукама (В. Царемин); — *машу* рупцима (И. Ђипико); — *замаше* главом (Д. Шимуновић); — вијају с њима и *машу* (М. Королија); — тако се *машемо* дуго (С. Миличић); — *маше* пером (М. Јалић); — *машу* рукама (Ч. Вуковић); — *машући* крпом (Н. Лопичић); — *машући* рукама (М. Булатовић); — *маше* лако (Б. Радичевић); — *џаба не машем* (Ј. Веселиновић); — *машу* цветићи (Ј. Јовановић Змај); — *маше* очима (И. Вукићевић); — *Маше* јој руком (Б. Нушић); — А небо сетно, безнадно *маше* (Д. Васиљев); — *машући* по ваздуху (Б. Ћосић); — *машући* руком (Д. Радић); — *маше* рукама (Д. Максимовић); — *лепеза замаше* (Д. Максимовић); — *машући* . . . крилима (М. Московљевић); — *Облаци машу* (Ј. Поповић); — *машући* . . . перушкама (М. Црњански); — *машем* . . . мачевима (Б. Чиплић); — *Машући* руком . . . (А. Тишма).

За облике са основном *маха-* има много мање примера. Зато ћу их дати све. То су најпре ови:

— Обичај је стари Венеције | да све *маха* пред Стамболом репом (П. П. Његош, Шћепан Мали, 1952, 37); — Старац оста *махајућ* главом (Стј. М. Љубиша; Рј. ЈАЗУ s. v. махати); — На насъ ено Димитрие *маха* | бѣлимъ врбцемъ (М. Банъ, Цвѣти србске, 1865, 156); — *Махај, stupido, махај* оној споркуји! (Р. Маринковић, Прозе, 1948, 216); — Једна звијезда дршће, кано да вјетар *маха* њезиним пламећком (И. Војновић, Дубровачка трилогија, 1902, 143); — гледа у небо и *маха*

рукама (Ђ. Сијарић, Бихорци, 1956, 8); — Да те . . . гађам у капу, у ту што *махам* пашиним снахама (Ђ. Сијарић; часопис *Живот* 3, 1955, 109); — Перуника *маха* главом у потврду (Л. Костић, Дrame, СКЗ, 205).

Затим су забележени примери за такве облике и за облике са основом *маше-* код истог писца. То су:

— тужно *махају* главом (Св. Ђоровић, Записци из касабe I, 1900, 233); — Нисам ти дошла у кућу *махајућије'* шака (Цел. дела IV, 52); — изгледало јој као да се неко испријечио па је *маше* (Цел. дела VI, 341); — другом руком *маха* и говори њешто (С. Матавуљ, Бакоња фра-Брне, 1945, 90); — *Машем* главом (Са Јадрана, 1891, 20); — рекао је *махајући* неодређено руком (Н. Симић, Пролетце, 1952, 14); — Гласови *машу* . . . (Браћа и кумири, 1955, 30); — и сви се сјурише на друм, *махајући* већ заклавним кокошима (Ст. Јаковљевић, Српска трилогија I, 1938, 286); — Само коњи *машу* реповима (исто, стр. 34).

Из народних умотворина забележено је ових неколико примера за облике са основом *маха-*:

— Често *маха* Мутапе Лазаре (В. Ст. Караџић, Српске на р. пјесме IV, 1862, 317); — А Новица остром сабљом *маха*, | једном мане, а два му падају (исто, књ. V, 1865, 392); — На глави му *маха* стамболија (Нар. пјес. Вук.; Рј. ЈАЗУ s. v. махати); — Јако *маха*, полако удара (Хрватске на р. пјесме. Јуначке пјесме II, 1897, 434); — . . . што то све нешто мучиш и *махам* главом? (В. Врчевић, Срп. на р. приповијетке, 1882, 35); — Свијетла круно, што *махам* све главом а пођекујеш? (В. Врчевић, Нар. прип.; Рј. ЈАЗУ s. v. махати); — Бошњо оде *махајући* шака (Ј. Продановић, Антологија на р. приповедака, 1951, 301); — Попни лудо на високо, да ногама *маха*. У Боци (В. Ст. Караџић, Српске на р. пословице, 1900, 319); — Зове глуха, *маха* слијепа (Пословице Данич.; Рј. ЈАЗУ s. v. махати).

У речнику ЈАЗУ s. v. *маха* т и вели се да је презентски облик *махам* „на југу“. Као што се одавде види, за такве облике овог глагола највише потврда има у језику класичних народних песама и приповедака и код писаца у јужним и југозападним крајевима. Ван тог језичког подручја има их врло мало, али ипак толико — да њихову употребу не треба територијално тако ограничавати. А сигурно су још мање у праву они наши лексикографи и писци правописа у чијим је речницима презент глагола *махайи* само са обликом *машем*, јер то може значити да за њих облици са основом *маха-* уопште не постоје у књижевном језику, или — ако им је њихово постојање било знано — да немају праву литерарну вредност. Међутим, истина је само да су ти облици данас сасвим ретки код писаца. За савремено језичко осећање одавно су застарели и зато су нам далеки. Али ипак то још увек нису облици који се не могу употребљавати у књижевном језику, како је, на пример, Д. Костић означио облик прилога садашњег *махајући*. То и поред тога што су облици са основом *маше-* сада уопштени и сасвим уобичајени.

173. У речнику ЈАЗУ глагол *махаји* је наведен с презентом *машѐм* и *маха̑м*. Ту затим има велики број примера за облике са основом *маше-*, а има их и за облике са основом *маха-*, али доста мање. Неколико примера одатле сам већ узео (из народних песама, приповедака и пословица и из Љубишених „приповијести“), а овде да наведем и ове: — Дошли сте гдје рука *маха* (М. Држић); — А ње златим прамим коси вјетриц *маха* (А. Сасин); — *маха* руком дружбу своју (Палмотић); — Таки срне [витез], рукама *маха* (Гундулић). И ови примери су углавном из језика дубровачких писаца. Одавде се такође види да су се у нашем језику раније много више употребљавали облици са основом *маше-* него ови други.

И ово је прасловенска реч јер је имају и други словенски језици. У словеначком је то глагол *máhati*, *-am* (Rečnik) и *maháti*, *máhant*, *máhaj*, *-ájte* (Slov. pravopis), а у бугарском — *махам*, *-аш* (Речник БАН). У великом речнику македонског језика ове речи нема. Такође је нема ни у Handwörterbuch-у, али се налази

[277]

у Миклошичевом Lexicon-у: махати -хаџ -хаџеши Међутим, у редакцијској писмености основа презента је маше-: машете (<mah-jete) (П. Ђорђевић, Старословенски језик, 1975, стр. 147). — Од источнословенских језика — у руском је маха́иѣ, машу́, машеши́ и, у разговорном језику, маха́ю, маха́еши. У чешком језику је máchati, -cháti, а у пољском: machać, a, al. — Дакле, дублетне облике у презенту, поред нашег језика, има и руски, а основа маха- је у свим овим језицима, на основу чега се у речнику ЈАЗУ махам узима као старији облик. Према томе, у развојку српскохрватског језика преовладали су досад у употреби новији облици, са другом презентском основном.

Остали глаголи са веларима к, х

174. То су ови глаголи: дека́иѣ, жмика́иѣ, занека́иѣ, исѣси-ка́иѣ, јалака́иѣ, нахука́иѣ, ѿорока́иѣ, ћука́иѣ, фрка́иѣ, халака́иѣ, хрка́иѣ, џмака́иѣ, чалака́иѣ, оѿаха́иѣ, као и: џа́иѣ се, кв-ца́иѣ. И они су у правописном речнику наведени с дублетним облицима презента (императива и прилога садашњег). У речничким грађама има врло мало материјала за такве њихове облике, а за неке — ни толико. Те се речи у језику ређе употребљавају, а у већини су чак сасвим непознате у многим народним говорима. Зато су издвојене од других глагола ове групе. И дају их овде у кратком прегледу — да се види како су забележене у нашим речницима и другим правописима и којим се примерима могу потврдити њихови облици са презентском основном.

175. Глагол *дека́иѣ* — Та реч значи: „терати узвиком дѣ“. Зато, по постанку, може бити и ономагопејска. У правописном речнику је наведена као акценатски дублет: *дека́иѣ*, -а́м и *дека́иѣ*, *дѣчѣм* и *дѣка́м*. У речницима Вуковом и Ристић-Кангринином, као и у речнику МС и МХ, глагол *дека́иѣ* је с презентом *дѣчѣм*. Вук је дао и пример: — шта га *дечеш*, удри га батином. У Белићевом Правопису је *дѣчѣм* = *дѣка́м*. У речнику САНУ презент је такође с дублетним облицима: *дѣчѣм* и *дѣка́м*. И за то су

ови примери: — Теби . . . остало је имање да га *декаш* (З л а т и б о р, нар. лист, 1887); — Раним јутром Петар запјевао . . . *декајући* пред собом свога . . . алата (И. У ј е в и ћ); — у збиркама речи: *дечу* (Лика), *дека* (Босна и Херцеговина), *декај* (Пљевља, Ужице), *декаш* (Драгачево). Дакле, у свим је речницима заступљен презент с обликом *дечем*, и нема сумње да се овај глагол више употребљава у облицима с таквом основом (*дече-*). У речнику ЈАЗУ презент на *-кам* је у загради. Међутим, ове речи нема у Деановић-Јернејевом речнику ни код Бакотића, као ни у Боранићевом Правопису, што значи да им није била позната или је изостављена као мало позната.

176. Глагол *ж м и к а њ и* — Значење му је: „цедити, изажимати“ (ж м и к а т и рубље, *tòrcere i ranni*). Као у правописном речнику, презент има дублетне облике и у речницима МС и МХ и САНУ: *жмика̋м* и *жмичѐм*. У овом другом је наведено неколико примера за такве облике, као што су: а) са основом *жмика-*: *жмика* рубље (Д а в и ч о); — *жмика* лулу (Вј. К а л е б); б) са основом *жмиче-*: — Па цијепај, *жмичи* . . . (К о в а ч и ћ); — Зар ја да будем краљ и да *жмичем* поданике (Ј. П а в и ч и ћ); — [бџл] *жмиче* срце као жилава песница (И. Д о н ч е в и ћ); — брашно [се] *жмиче* (из збирке речи, Дубица у Хрватској). — У Деановић-Јернејевом речнику глагол *жмика̋ћи* је дат с презентом *жмичем*, без другог облика.

И ово оволико може значити да су облици са основом *жмиче-* чешћи у употреби. Зато у речницима на првом месту треба да стоји *жмичем*, као што је у правописном речнику наведен сложени глагол *ижмика̋ћи*.

Глагола *жмика̋ћи* нема код Вука, Ристић-Кангрге и Бакотића, као ни у правописима Белићевом и Боранићевом.

177. Глагол *з а н е к а њ и*. — Тако је у екавском изговору; у ијекавском је *занијек̋а̋ћи*. У правописном речнику презент је с дублетним сблицима: *занѐчѐм* и *занѐк̋ам*, док је прост глагол, без префикса *за-*, с презентом *нѐчѐм* (*нијечѐм*). *Занијек̋а̋ћи* значи: „порећи; одговорити одрично“. Тај глагол је с дублетним презентским сблицима и у речнику САНУ (*занѐк̋ам* и *занѐчѐм*), али

су примери само за облике са основом *зан(иј)ече-*. То су ови: — Нека те, брате, цио свијет *занијече* (Ј. К о с о р); — *занијечем* сутра (Д. О м ч и к у с); — и тако цару *заниечу* послух (из на р. п р и п о в е т к е, Босна); — Мислећи да ће зло [глад] изгледати мање ако га *занечу* . . . (В. Ћ о р о в и ћ). *Зан(иј)екаџи* има презент по V глаголској врсти: у Ристић-Кангргином речнику и код Бакотића — *занијечџем*, као и у Деановић-Јернејевом и Броз-Ивковићевом речнику, у речнику МС и МХ и у Боранићевом Правопису — *занијечџем*. У Матичином речнику глагол је наведен само у ијекавском изговору с примером: — [командант] важно *занијече* главом (Б. Ћ о п и ћ)³⁹, и као да је употреба те речи тако ограничена.

Овде ниједним примером нису потврђени облици овог глагола са основом *зан(иј)ека-*: сви су примери за облике са другом основом. И то казује све, што се тиче њихове употребе у савременом језику. — У речнику ЈАЗУ презент глагола *нијџекаџи* је *нијјечџем*, а „доста често гласи и *нијџекам*“. Облици и са једном и са другом презентском основом налазе се у наведеним примерима.

178. Глагол *и с њ с њ к а џ и*. — И то је сложен глагол: *из-исикаџи*. У правописном речнику је с презентом *исџисџџам* и *исџисџџем* (императив: *исџисџџај* и *исџисџџи*). Међутим, прост глагол *исикаџи*, као и *нијекаџи*, нема дублетних облика: презент је *исџичџем*, императ. *исџичи*, прил. сад. *исџичџи*. Такав облик презент овога глагола има и у речнику ЈАЗУ, где се каже да је то онома-топејска реч, која је постала као и *зџаџи*, *муџаџи*, *риџаџи* и сл., тј. наставком *к*. Са сличним значењем и обликом има је и у словеначком језику: *psikati* се, у Реџнику, упућује на глагол *sikati*, „сиктати“ (о змији), који има презент на *-kat*, као и у пољском: *psykać*, *a*, *al*.

Глагол *исџисикаџи* налази се у Деановић-Јернејевом речнику и у речнику МС и МХ — с презентом *исџисџичем* и са значењем: „псикањем наружити, изгрдити“. Иако нема примера за његове облике, ипак и ово што је речено указује на то да су главни облици са основом *исџисџиче-*, ако не и једини.

³⁹ У речничкој грађи МС има и овај пример: — мајка јој *занијече* главом (Д. Ш и м у н о в и ћ).

179. Глагол *ј а л а к а њ и* — Значи: „викати јалà, јалàх“. Према томе, и ова глаголка реч је постала истим наставком (к) као и глаголи (*за*)*њијека̄ӣи* и (*ис*)*џсика̄ӣи*. У правописном речнику *јалака̄ӣи* има дублетне облике (презент је: *јалачѐм* и *јалàкãм*). Такве облике презент има и у речницима: Вуковом, Броз-Ивековићевом, Деановић-Јернејевом, као и у речнику МС и МХ, где је наведен и пример: — На ноге се, ето Турци иду, *јалакају*, честе пушке међу (Б. Р а д и ч е в и ћ). У Ристић-Кангрином речнику и у Белићевом Правопису глагол *јалака̄ӣи* је с презентом на -ам, а у речнику ЈАЗУ облик *јалачем* је у загради. Зато би се могло рећи да су облици са основном *јалака-* равноправни са другим облицима, ако нису чак и обичнији тамо где се ова реч употребљава. А те речи нема у Боранићевом Правопису и у Бакотићевом речнику.

180. Глагол *н а х у к а њ и* — Осим у правописном речнику, где је наведен с дублетним облицима презента и императива: *на̀ху̀чѐм* и *на̀ху̀кãм*, *на̀ху̀чи* и *на̀ху̀ка̀ј*, има га с таквим презентом и у речнику МС и МХ. Ту је дато и његово значење: „дахнути, хукнути на што, дахом замаглити.“ Из Матичине речничке грађе да наведем овај пример: — кожу на тијелу *нахуче* ужарени зној (Стј. М и х а л и ћ). У речнику ЈАЗУ презентски облик *нахукам* је у загради, као мање обичан. У другим речницима и правописима глагола *нахука̄ӣи* нема. — О простом глаголу, без префикса *на-*, било је речи на 9. страни овога рада.

181. Глагол *њ о р ò к а њ и* — Дублетне облике презента, императива и прилога садашњег има у правописном речнику (*њ̀орочѐм* и *њ̀орòкãм* . . .), а у речницима презент је само с обликом *њорочем*. Тако је и у Белићевом Правопису, где у загради стоји да је *њорокајући* неправилно. Само такве облике овог глагола, са основном *њороче-*, потврђују и ови примери из речничке грађе МС:

— *Торочеш* као Русовљева Јулија (А. Г. М а т о ш);
— бучно *њорочући* (Б. М а ш и ћ); — *Тсрочемо*, смејемо се (М. П. Ш а п ч а н и н); — И једна оде на једну, а друга

на другу страну, да *шорочу* (Ј. Веселиновић); — *шорочу* гојазне газдарице (Д. Радић); — Кад увече дође кући, сигурно *шороче* (О. Давичо).

Ако то не значи да у књижевном језику нема облика са основом *шорока-*, сигурно значи да су такви облици овог глагола врло ретки. — У речнику ЈАЗУ глагол *шорикаџи* је наведен с презентом: *шорочџем* и *шорокџам*, али без примера.

Ова реч код Вука има значење: *schreien, lärmen*, а у Деановић-Јернејевом речнику: *chiaschierare* (брбљати); *far chiasso* (бучати).

182. Глагол *ћукаџи* — Дублетне облике има кад је с дугоузлазним акцентом на првом слогу (*ћукаџи*). И тада значи „гласити се, викати као ћук“. Такве облике има и у Белићевом Правопису: *ћучџем* = *ћукџам*. У речницима и код Боранића, у Правопису, овај глагол је с презентом *ћучем*. С краткосилазним акцентом — *ћукаџи* — значење је: „вабити кокоши вичући *ћук, ћук*“, и у правописном речнику презент тога глагола је само *ћукџам*.

У грађи за речник МС ово су потврде за дублетне облике глагола *ћукаџи*:

— а *ка* гуске све нешто *ћукамо* (П. П. Његош); — само совуљага *ћуче* њену страшну пјесму (Л. К. Лазаревић); — *јеина ћуче* продорним крицима (М. Лалић); — личи на мртву бару на чијим сбалама *ћучу* кукумавке (М. Лалић).

И одавде се види да облици са основом *ћуче-* имају ширу и чешћу употребу.

У речнику ЈАЗУ презент глагола *ћукаџи* је *ћукџам* и *ћучџем*. Уз ту реч је ознака „у наше вријеме“. Наведен је и пример за презентски облик *ћука* — из народне загонетке.

183. Глагол *фркаџи* — С краткосилазним акцентом та реч значи: „вртети, сукати“ и у правописном речнику има дублетне облике: *фркаџи*, *фркџам* и *фрчџем*; *фркај* и *фрчи*; *фркајџи* и *фрчуђи*. Иначе, по постанку је то ономатопејска реч. У Деано-

вић-Јернејевом речнику такође је с презентом *фр̑к̑ам* и *фр̑ч̑ем* (мачка *фрче*, la gatta fa le fusa). У другим прегледаним речницима и правописима нема овог глагола.

Глаголска реч *фр̑ка̑и̑и* с дугоузлазним акцентом (*фр̑ка̑и̑и*) има значење: „силовито духати кроз нос“ и презент је *фр̑ч̑ем* у правописном речнику, као и у Белићевом Правопису. Тај облик је и у овим примерима из Матичине речничке грађе:

— Капетанов ћого . . . *фрче* (Ђ. Ј а к ш и ћ); — Коњ се запјенио и *фрче* (И. Ћ и п и к о); — коњи . . . *фрчу* незадовољно (Б. Н у ш и ћ).

Овде недостају примери за облике глагола *фр̑ка̑и̑и*.

У Деановић-Јернејевом речнику од глагола *фр̑ка̑и̑и* презент је такође *фр̑ч̑ем*, али значења су му: attorcere („сукати, упредати (конце)“), torcere [„(un legno) савити, увити, савијати; (un filo) сукати, упредати“], а *фр̑ка̑и̑и* значи sbuffare („дахтати, одисати, дувати; бректати“), soffiare. Дакле, у овом речнику су семантички замењене глаголске речи код којих је акценат спољашњи диференцијални знак.

184. Глагол *х а л а к а њ и* — Значи „викати халах“, тј. „алах“, при јуришу“. Те речи нема у Вуковом речнику и у речнику Деановић-Јернејевом. У другим речницима и у правописима наведена је с дублетним облицима презента (*халакам* и *халачем*).

За облике са основом презента *халаче-* ово су примери из Матичине речничке грађе:

— *халачу* солдати (М. Г л и ш и ћ); — Тутње и *халачу* по Сарајеву (И. А н д р и ћ); — . . . псујући још увијек и *халачући* (И. А н д р и ћ); — . . . и сад, *алачући*, трчала да нам пресијече пут (Р. Ч о л а к о в и ћ); — радници . . . стали да кличу и *халачу* (Ђ. С и ј а р и ћ); — стоје и *халачу* (Ј. К у ш а н); — Гласови *халачу* из дубине (М. Л а л и ћ).

За облике са другом основом (*халака-*) само је овај пример:

— Татари, *халакајући* све страшније, сокољаху се зајамно (Л. Кнежевић; Х. Сјенкјевич, Огњем и мачем I и II, 1953, 135).

У Броз-Ивековићевом речнику облик *халачем* је у загради. За презент *халакају* наведена су ова два примера: — Свуђ по њему Турци *халакају*; — и за њима ђеца *халакају*. Међутим, у савременом језику, нема сумње, преовлађују облици са основом *халаче-*.

Према речнику ЈАЗУ глаголска реч *халакаџи* (*халачџем* и *халакаџам*) значи: „викати „Халах“ (турско име Божје) или „хала“ (interj.)“, и потврђена је у грађи од XVIII века.

185. Глагол *х р а к а т и* — Значење му је: „сбуком и силом плувати, избацивати слуз из грла“ (Броз-Ивековићев Рјечник). По постанку је ономапопејска реч. Осим у правописном речнику, дублетне облике има и у правописима код Белића и Боранића. У речницима — Буковом, Ристић-Кангргином, Деановић-Јернејевом, као и у Броз-Ивековићевом — глагол *храќаџи* је с презентом *храќџем*. Такав облик има и сложени глагол *исхраќаџи* у примерима:

— клас му одлети одмах даље у уста и једва га *израче* натраг (Вук, Рј. с. в. по пино прасе); — потом се мало *исраче* и испљује (Р. Домановић).

У речнику ЈАЗУ за глагол *храќаџи*, с презентом *храќџем* (*храќџам*), каже се да се у нашем језику јавља од XVII века. Иначе је то стара реч, и испоређује се са старословенским и словеначким глаголом. У Миклошичевом Lexicon-у је *храќати* -чж -чиши, а у словеначком језику — *hrákti*, -*kati* и *četi* v. *hrkati* 1.

186. Глагол *ц м а к а џ и* — Презент је с двојаким облицима у правописном речнику (*цмачџем* и *цмаќџам*), у правописима Белићевом и Боранићевом, као и у Ристић-Кангргином речнику. У првом издању Вуковог речника нема те речи, а у другом издању је с презентом *цмаќџам*. Тако је и код Броз-Ивековића. У Деановић-Јернејевом речнику и код Бакоћића презент је *цмачџем*. У грађама за речнике САНУ и МС има по неколико примера за

облике и са једном и са другом основом презента. И то су ови примери:

а) за облике са основом *цмака-*: — Госпођа Сара Чамчу тако *цмака*, мислио би да ће му нос одгрести (Ј. И г њ а т о в и ћ); — ја нећу овдје да се с тобом *цмакам*! (Ј. К. Л а з а р е в и ћ); — после се опет помиримо, па опет *цмакај се* (Ј. К. Л а з а р е в и ћ); — бучно торочући, *цмакајући* је (Б. М а ш и ћ); — Не зна друго но да *цмака* (Р. Н и к о л и ћ);

б) за облике са основом *цмаче*: — . . . видео, где се са оним погаником грли и *цмаче* (Ђ. Ј а к ш и ћ); — само се *цмачу* и смеше једна на другу (Ст. С р е м а ц); — само што *цмаче* језиком о непце (Св. Ћ о р о в и ћ); — нека их само не *цмаче* (И. С а м о к о в л и ј а); — жена, коју је чуо кроз зид како се целу ноћ *цмаче* (М. Ц р њ а н с к и); — поче да *цмаче* нашег команданта (Ст. Ј а к о в љ е в и ћ).

За дублетне облике глагола *цмакаћи* интересантан је овај пример: — Ето зашто је наше песништво празно, што се врзе једнако око лишћа и лептирова или гугуће и *цмака се* са својом „драгом“ (Св. М а р к о в и ћ, Цел. дела II, 1912, 133). У Изабраним списима (СКЗ, 1937, 197) у тој реченици м. *цмака се* стоји *цмаче се*. Не могу рећи који је од ова два облика употребљен кад је текст (чланка *Реалност у поезији*) први пуг штампан, за живота писца. Али то није ни важно. Овде се види да је једна редакција сигурно извршила замену ових облика. Треба претпоставити да је то учинила редакција Српске књижевне задруге. Међутим, таква интервенција је недопустива. Презентски облици *цмака* и *цмаче* равноправни су у савременом књижевном језику. Ништа не мења ствар што нам један од њих може бити ближи, и то је свакако облик *цмаче*. Јасно је сваком да се на тај начин оригиналан језик овог писца безразложно мења, а самим тим и квари. Св. Марковић је класичан писац, могло би се рећи — и један од најкласичнијих.

И у народним говорима употребљавају се двојаки облици овог глагола. Тако је у Темнићу забележен облик *цмакам*, а у околини Крагујевца *цмаче* (не *цмачи* то дете!).

У речнику ЈАЗУ глагол *цмака̄ӣи* је наведен с презентом *цмакам*, без потврда за облике с том основом. Облик *цмакам* сигурно је узет из Вуковог речника. И овај глагол је означен као реч која се употребљава „у наше вријеме“.

187. Глагол *ч а л а̄ к а̄ ӣ и* — Та реч је постала од *ч а л а* наставком *к*. А значење јој је: *lägmen* (Вук, Рјечник), „викати, бучати“ (Рј. ЈАЗУ). У Ристић-Кангргином речнику и код Бакотића наведена је с презентом на *-к̄ам* (*чал̄ак̄ам*). Деановић и Јернеј имају такође тај глагол, али без презентског облика. У другим речницима и правописима презент је с дублетним облицима (*чал̄ак̄ам* и *ч̄алач̄ем*). Тако је и у речнику ЈАЗУ, али нема потврда за такве облике. — Ова се реч сигурно врло ретко употребљава.

188. Глагол *о̄ њ а х а̄ ӣ и* — Употребљава се као акценатски дублет: *о̄њаха̄ӣи* и *о̄јаха̄ӣи*. То је сложена глаголска реч, састављена од глагола *њ̄њаха̄ӣи* одн. *њ̄јаха̄ӣи* и префикса *о*. Њено значење је: „пахајући очистити“ (Рј. ЈАЗУ), *abstäuben*. У правописном речнику и у речнику МС овај глагол је с презентом *о̄њах̄ам* и *о̄њӣем*, а у Вуковом и Броз-Ивековићевом речнику и у Белићевом Правопису облик *о̄јахам* је у загради. У Ристић-Кангргином, Деановић-Јернејевом и Бакотићевом речнику презент је само са обликом *о̄њӣем*. Све би то могло значити да су облици са основом *о̄њӣе-* претежнији у употреби ове речи од облика са другом основом (*о̄јаха-*). У речнику МС нема примера за то. Међутим, глагол *о̄њаха̄ӣи* у речнику ЈАЗУ дат је с презентом *о̄њах̄ам*, а наведен је и пример: — Чесницу пошто *о̄јахају*, намажу медом (М. Ђ. М и л и ћ е в и ћ). И у Белином и Волтиџином речнику од *о̄њаха̄ӣи* презент је *о̄јахам*.

У првом издању Вуковог речника овај глагол има *ј м. х:* *о̄јаја̄ӣи*, а презент је *о̄јајем*, за који Маретић каже, у речнику ЈАЗУ, да је погрешно назначен „мјесто *о̄јај̄ам*“. Међутим, пре ће бити да је глагол *о̄јаја̄ӣи* у тршићком говору имао облике с таквом основом презента (*о̄јаје-*), и тако се мењао по II глаголској врсти, као што је то речено и за облике глагола *м̄ја̄ӣи* (= *ма̄ха̄ӣи*) у говору крушевачког краја.

189. Глагол *ицаџи се*. — И то је ономапојејска реч. Значи: „штуцати се, подригивати се“. Обично се узима у 3. лицу јединине. У правописном речнику и у речнику МС и МХ презент овог глагола је с дублетним облицима: *џца ми се* и *џче ми се*, као и у Белићевом Правопису: *иче ми се* (*ица ми се*). У Вуковом речнику је *иче ми се*, а у загради Вук додаје: „а може бити да би ко рекао и: *ица ми се*“. У речницима Ристић-Кангргином, Деановић-Јернејевом и Бакотићевом презентски облик је само *иче ми се*. И у том се облику, нема сумње, ова реч више употребљава, тамо где се употребљава. Иначе се она у речницима упућује на много познатији глагол *штицајти се*.

190. Глагол *квоцаџи* — По постанку је такође ономапојејска глаголска реч. Значење јој је: „испуштати гласове својствене квочки“. У једним речницима — у Деановић-Јернејевом и Матичином — презент има дублетне облике, као у правописном речнику (*квџцаџм* и *квџчеџм*), а у другим — Вуковом, Броз-Ивековићевом, Ристић-Кангргином и Бакотићевом — презентски облик је *квџчеџм*. И у Белићевом Правопису презент је дат с двојаким облицима, док је у Боранићевом само са обликом *квоцаџм*. Да наведем овде неколико примера и за једне и за друге облике овог глагола из речничке грађе МС. То су:

— црни дјетал жестоко *квоца* у дебло (Ј. Е. Т о м и ћ);
— звоца, гуди и *квоца* (М. Б о г д а н о в и ћ); — Бреда Григорија Руса поче да *квоца* (М. Л а л и ћ);

— Питао ме је . . . хоће ли мама да *квоце* (Л. К о м а р ч и ћ); — Преко улице су претрчавале кокоши *квочући* (М. М о с к о в љ е в и ћ); — Деца су једва чекала да . . . отац *заквоце* (Ј. М и о д р а г о в и ћ; Речник САНУ).

У речнику ЈАЗУ глагол *квоцајти*, који се јавља од XVI века, има презент *квџчеџм*, а у загради стоји: „ријетко *квџцаџм*“. Међу примерима само су два за презент *квоцаџа*, а има их више за облике са основом *квоце-*. Ту су и ови:

— Свака вас [жена] како кокош *квоце* у кући на сваки час (М. Д р ж и ћ); — Узме домаћица сламе и *квочући* . . . простре по соби (В у к); — Квочка *квоце* (В. В р ч е в и ћ).

У савременом књижевном језику облици са основом *квоца-* нису толико ретки, као у старом језику, али су сигурно ређи од облика са другом основом (*квоче-*), иако се то не би могло ређи према наведеним примерима.

*

191. Све ово што је изнесено о глаголима са општим делом на *к, г, х* казује да су, у књижевној употреби, обичнији и чешћи њихови облици који у презентској основи имају *ч, ж, ш*; или, кад није тако — да су бар приближно заступљени као и други облици, са основом на *-ка-, -га-, -ха-*. Разуме се да такав закључак вреди најпре за глаголе чији су облици, и једни и други, потврђени примерима из језика писаца, а не само речничким материјалом. И они су овде постављени према глаголима прве групе, са лабијалима у општем делу, код којих су, у новијем и данашњем књижевном језику, уопштени, или се све више уопштавају, облици са основом презента на *-а-*; дакле, без јотованог лабијалног гласа. То, међутим, није ништа особито. Јер су палатални сугласници место веларних у облицима ових глагола добивени дугим и снажним процесом палатализације, која је, у одређеним условима, трајно изменила фонетски лик и морфолошку структуру многобројних речи нашег језика.

IX

192. Као што је већ истакнуто, предмет овога рада су глаголи на *-аиш* наведени с дублетним облицима у данашњем Правопису. Иако су они дати у великом броју, ми смо видели да у књижевном језику има још глагола с таквим облицима у промени. Ја сам овде узео само неке, и то више узгред. Сматрао сам да се овај морфолошки појав може и без њих довољно јасно осветлити. Тако су разматрани углавном глаголи из правописног речника.

Најпре је показано како су лексикографи савременог књижевног језика одређивали презентски облик тих глагола. Показано је, наиме, да у последњим речницима, који, истина, још

нису довршени⁴⁰, презент има дублетне облике, као што је у Правопису (1960); одступања су малобројна и незнатна. У другима — није тако. Јер у речницима са ијекавском подлогом презент има и облик са основом на *-’е-* више, код Вука и много више, него што је то у речнику који је са екавским обележјем. На тај се начин они очигледно супротстављају: у једном случају преовлађују дублетни презентски облици (у речнику Вуковом), а у другом су доста бројни примери за презент са основом која се завршава на *-е-* и која има јотован сугласник у општем делу (у Деановић-Јернејевом речнику); у трећем су, у великој већини, заступљени глаголи с презентом на *-ам* (у речнику Ристића и Кангрге). Такво је, у речницима, стање ових глагола кад се узму са обликом презента. То је стање дублетних презентских облика који су употребљени за граматичко одређивање лексичких (глаголских) јединица. А у крајњој линији то би требало да значи да су на једном делу наше језичке територије у употреби, углавном, једни облици, а да на другом — поред њих има, колико-толико, и облика са другом основом.

193. Међутим, највећи део излагања посвећен је облицима ових глагола са основом презента у језику писаца. Јер се на таквом материјалу најсигурније утврђује и проверава књижевна вредност језичке грађе. Разуме се да за то треба узимати дела истакнутих и познатих писаца. У границама могућности ја сам тако поступао при навођењу потврда за одређене облике глагола. Морам рећи да је за изванредан број глагола таквих потврда у свему било мало, чак и врло мало. Било је случајева кад сам могао навести само покоји пример и оно што се налази у речницима. Значи — тек толико да се, у општем прегледу, и они нађу на свом месту. Али то су све глаголске речи са ограниченом фреквенцијом или им је такво значење да се уопште ретко остварују и у говорној пракси. Отуда су оне овде представљене са оскудним или недовољним подацима. А питање је колико би имало смисла накнадно трагати за њиховим облицима у писаним текстовима. Зато су ти глаголи

⁴⁰ Последњи (VI) том речника Матице српске изашао је крајем 1976. године.

остали тако—непотпуно „обрађени“ или, више-мање, „необрађени“. Али су они, свакако, незнатни. А за велику већину глагола било је сасвим довољно материјала који се тиче њихових облика с презентским основама. И од тога је, наравно, узимано онолико колико је било потребно у сваком појединачном случају.

Према томе, дублетни облици глагола на *-аћи* који су тако дати у правописном речнику овим су материјалом у целини потврђени код писаца савременог књижевног језика, и то у времену којим се обухвата ток његовог развитка све до данашњих дана. Самим тим је ту, за сваки глагол, садржан, бар приближно, међусобни однос облика с двојаком презентском основом, који овде у уопштеном виду треба да буде ближе одређен. И о томе се може рећи ово. Код глагола са лабијалом у општем делу облици са основом презента на —*ћ, б, м, в/а-* имају данас несумњиво стандардни карактер. Други, са основом на —*ћ, б, м, в/ље-*, могу се још наћи код писаца са ијекавским изговором, али су то сигурно само остаци према облицима који су, у истој зони, раније били доста обични. У текстовима који су у наше време написани и који се пишу на другом књижевном изговору таквих облика више нема. И зато мислим да за њих не би било места у једној нормативној граматици са с а д а ш њ и м стањем језичких глаголских облика. — Глаголи са општим делом на дентал *ћ* (и *с*), који су по саставу прости, у већини имају толико и једне и друге облике да су они још увек приближно равноправни у књижевној употреби (једини глагол са денталом *д* (*зидати*) у овоме је сличан претходним глаголима: облици са основом *зиће-* сада су такође велика реткост). С друге стране, глаголи сложени с префиксима на првом месту имају облике с таквом презентском основом, тј. на *-ће-*. То, дакле, значи да је однос дублетних облика код ових глагола различит и доста неуједначен. — Што се тиче глагола са веларима у општем делу, ту су у сигурном преимућству облици који су постали од основе са измењеним тим гласовима, али су и други, са другом основом, запажено присутни у коришћеном материјалу. То се односи најпре на глаголе са групом *ск*, који на источном подручју имају, углавном, облике с таквом основом, тј. на *-ска-*. Затим је, као последица губљења гласа *х*, код неких глагола доживела је-

динствена презентска основа са новим гласовима на његовом месту. И тако је у овом погледу створена још већа разноликост те основе у облицима глагола̂.

194. Овде се сад поставља питање: шта ови дублетни глаголски облици значе као појав и каква им је перспектива у динамици свестраног књижевнојезичког развитка. Пре свега, јасно је да је постојање и тих дублета условљено познатом чињеницом да наш књижевни језик генетички не представља један говорни тип, већ је настао, а и даље се развијао, са особинама многих територијално доста сепаратних говора. Отуда су дублетни облици свих ових глагола тако различито заступљени код писаца, у њиховим делима, на целом језичком простору. Али то, као констатација, вреди само ако се узме у најопштијем смислу. Јер смо могли видети да су скавски писци већ одраније прихватили облике са уједначеним глаголским основама, тј. са основом презента на *-а-*, који су најзад, тако рећи, потпуно усвојени, иако се из дијалектолошке литературе зна да и на том терену постоје говори и са једним и са другим облицима многих глагола на *-аѝи*. Нема сумње да су се ови глаголи, с дублетним облицима, у књижевном језику по правилу налазили, и још се налазе, у сталном процесу који је усмерен на изједначење њихове презентске и инфинитивне основе. То је, уосталом, подсвесна тежња за успостављањем гласовне „хармоније“ у основама, које су, глаголским облицима, чврсто спрегнуте. Изузимају се, углавном, глаголи са општим делом на велар (а и они не сви и не у подједнакој мери): у системи облика код њих палатални гласови и веларни који им одговарају имају дубоко укорјењен однос, стабилан и неразрушив. И зато ово остаје несумњиво тако, док је код других глагола општа тенденција развитка њихових дублетних облика у знаку трајнијег процеса.

Бранислав Милановић

ЛИТЕРАТУРА

- Л ю б. А н д р е ј ч и н - Н. К о с т о в - Е. Н и к о л о в, Б љ г а р с к а г р а м а т и к а, С о ф и я, 1947.
- В а ј е с - К о л а г и ч - Р у р е л, Slovenska slovnica, Ljubljana, 1968.
- А. Б е л и ћ, Историја српскохрватског језика књ. II св. 2: Речи са конјугацијом, 1969.
- А. Б е л и ћ, Основи историје српскохрватског језика I Фонетика, 1969.
- Р. Б о ш к о в и ћ, Основи упоредне граматике словенских језика I Фонетика, 1968.
- Б. Д а н и ч и ћ, Историја облика српског или хрватског језика, 1874.
- П. И в и ћ, О говору Галипољских Срба, СДЗб. књ. XII.
- П. И в и ћ, Дијалектологија српскохрватског језика, 1956.
- А. L e s k i e n, Grammatik der serbokroatischen Sprache, Heidelberg, 1914.
- Б. К о н е с к и, Граматика на македонскиот литературен јазик дел II, Скопје, 1954.
- Б. К о н е с к и, Историја македонског језика, Београд, 1966.
- Т. М а г е т и ч, Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika, III izd., Zagreb, 1963.
- Stj. M u s u l i n, Češka gramatika, Zagreb, 1924.
- А. П е ц о, Говор источне Херцеговине, СДЗб. књ. XIV, 1964.
- И. П о п о в и ћ, Историја српскохрватског језика, МС, 1955.
- М. С т е в а н о в и ћ, Савремени српскохрватски језик I, 1964.

Рад *Глаголи на -а̄и и са двојаком њезенијском осномом*, објављен у часопису *Наш језик* књ. XIX, XXI и XXII, примљен је за докторску дисертацију на Филолошком факултету у Београду. Дисертација је одбрањена 20. априла 1976. године пред комисијом коју су сачињавали: др Михаило Стевановић, редовни професор, др Радосав Бошковић, редовни професор, и др Асим Пецо, редовни професор.